

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Altı Aylık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi

sayı **3-4**

Uluslararası Ceza Yargısı : Yargısal Seçim, Bağımsızlık ve Etik Sorunları
Michael Bohlander

Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine
Yönelik Tutumlar ve Davranış Tipleri
Ivan Simonovic

Karaçay-Malkar Türklerinin Anadolu'ya İskânı: 1905 Muhacirleri
Abdullah Temizkan

Balkan Savaşları Sırasında Ege Adalarının Yunanistan
Tarafından İşgali ve Yapılan İnsanlık Dışı Muameleler
Mithat Atabay

Globalleşmenin Karanlık Yüzü: Yasa Dışı Göç Hareketleri
ve İnsan Kaçakçılığı Suçu
Y. Furkan Şen - Ersin Yalçın

Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne
Enver Ömür Polat

ISSN 1306-9136

Ankara, Kış, 2007

Fiyatı: 7.50 ytl

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Hakemli dergi- Yılda iki kez yayımlanır

2007, Sayı: 3 - 4

ISSN: 1306-9136

SAHİBİ

Avrasya-Bir Vakfı adına Şaban Gülbahar

EDİTÖR

E. Büyükelçi Ömer E. Lütem
(İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Başkanı)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Sevin Elekdağ

ABONE SORUMLULUĞU

ASAM Kitap Dağıtım

YAYIN KURULU

(Alfabetik Sıra İle)

Dursun Akbulut (Prof. Dr.) Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun	Ömer Engin Lütem (E. Büyükelçi) İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Başkanı
Gündüz Aktan (E. Büyükelçi) ASAM Başkanı	Bilal N. Şimşir (E. Büyükelçi) Tarihçi-Yazar
Sadi Çaycı (Doç. Dr.) ASAM Uluslararası Hukuk Danışmanı	Mustafa Turan (Prof. Dr.) Gazi Üniversitesi, Ankara
Musa Gürbüz ASAM Türkiye Araştırmaları Uzmanı	Ömer Turan (Prof. Dr.) Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara

YAYIN İDARE MERKEZİ

ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi)

İKSAREN (İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü)

Konrad Adenauer Cad., No.61, 06550, Yıldız-Çankaya, Ankara - Tel: 0312 491 60 70 Fax: 0312 491 60 97

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın

Sayfa Düzeni ve Kapak: GRAFT Reklam ve İletişim Hizmetleri, graft.com.tr

Tel: 0 312 468 27 95, Belgegeçer: 0 312 468 58 74, bilgi@graft.com.tr

Baskı: Umut Tanı Sağlık Matbaa Turizm İnşaat San. ve Tic. A.Ş.

Saner Basım Sanayii, Ostim Org. San. Böl. Turan Çiğdem Cad. No:15 Yenimahalle /ANKARA
Tel: 0 312 385 91 03 (pbx)

Basım Tarihi ve Yeri

29 Ocak 2008, Ankara

İçindekiler

Uluslararası Ceza Yargısı : Yargısal Seçim, Bağımsızlık ve Etik Sorunları.....	5
<i>Prof. Michael Bohlander</i>	
Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Yönelik Tutumlar ve Davranış Tipleri.....	69
<i>Prof. Ivan Simonovic</i>	
Karaçay-Malkar Türklerinin Anadolu'ya İskânı: 1905 Muhacirleri.....	93
<i>Yrd. Doç. Dr. Abdullah Temizkan</i>	
Balkan Savaşları Sırasında Ege Adalarının Yunanistan Tarafından İşgali ve Yapılan İnsanlık Dışı Muameleler.....	107
<i>Yrd. Doç. Dr. Mithat Atabay</i>	
Globalleşmenin Karanlık Yüzü: Yasa Dışı Göç Hareketleri ve İnsan Kaçakçılığı Suçu.....	121
<i>Y. Furkan Şen – Ersin Yalçın</i>	
Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne.....	159
<i>Enver Ömür Polat</i>	

İçindekiler

Contents

The International Criminal Judiciary: Problems of Judicial Selection, Independence and Ethics.....	5
<i>Prof. Michael Bohlander</i>	
Attitudes and Types of Reaction towards Past War Crimes and Human Rights Abuses.	69
<i>Prof. Ivan Simonovic</i>	
The Settlement of Karachai-Malkar Turks in Anatolia: The Emmigrants of 1906.....	93
<i>Assistant Prof. Dr. Abdullah Temizkan</i>	
The Occupation of the Aegean Islands by Greece and Inhumane Treatment.....	107
<i>Assistant Prof. Dr. Mithat Atabay</i>	
The Dark Side of Globalization: Illegal Immigration Activities and the Crime of Human Trafficking.....	121
<i>Y. Furkan Şen – Ersin Yalçın</i>	
The Turbulent History of Sudan: From Independence to Darfur	159
<i>Enver Ömür Polat</i>	

Contents

Uluslararası Ceza Yargısı: Yargısal Seçim, Bağımsızlık ve Etik Sorunları* **

The International Criminal Judiciary:
Problems of Judicial Selection, Independence and Ethics

Prof. Michael BOHLANDER

Ceza Hukuku ve Ceza Adalefi Merkezi Direktörü
Durham Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
michael.bohlander@durham.ac.uk

Giriş

Uluslararası ceza hukukunun kurallarının ve tatbikatının büyük bir kısmı sadece bir yasama organı tarafından düzenlenip sonra yargıçlar, avukatlar ve savcılar tarafından uygulanmakla kalmaz, aynı zamanda uluslararası yargının kendisi tarafından da oluşturulur, değiştirilir ve uygulanır. Bu husus, kurucu belgelerin yanı sıra, örneğin Eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri (ICTY ve ICTR) ve daha düşük bir derecede olmak üzere Sierra Leone için kurulan Özel Mahkeme'de olduğu gibi, Statüler, usul ve delil kuralları için de geçerlidir. Bunun son döneminde önemli bir istisnası Uluslararası Ceza Divanı'dır (UCD). Bu Divanın Statüsü, Suçun Unsurları gibi, Usul ve Delil kuralları da, Taraf Devletler Meclisince onaylanır; ancak, yine de bu meclisin oturumları arasında cevaplandırılması zorunlu olan acil durumlar için hala kural koyucu bir güç mevcuttur. Bu acil kurallar daha sonraki oturumlarında Meclisin onayına tabi tutulur; ancak bu ilke karmaşık bir sorunu ortaya koyar: Meclisin onaylamamaya karar verdiği böyle bir acil kanuna dayandırılarak verilen hükmün durumu ne olacaktır?

Dahası, en belirgin olarak ICTY ve ICTR'de olmak üzere, birçok uluslararası mahkemede, yargısal davranış ve etik kurallarına bağlılığı korumak için disiplinli ve gözetici bir rejim bulunmamaktadır. Aslında, UCD dışında bu mahkemelerin hiçbirinin yargıçlarının davranış kuralları dahi mevcut değildir. Sorunlu bir yargıcı işten çıkarmak için yapılabilecek çok az şey olduğu açıktır; çünkü UCD dışındaki mahkemelerin Statülerinin hiçbiri disiplin ölçüleri bir yana bırakılırsa, bu etkiyi doğuracak hükümler içermemektedir.

* Çeviri, Ertuğrul Erol.

** Bu çalışmanın ilk taslakları ile ilgili yorumlarından dolayı Almanya Jena'da Friedrich-Schiller Üniversitesi'nde çalışan Profesör Martina Haedrich ve Exeter Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukuk dersleri veren Dr. Caroline Fournet'e teşekkür ederim. Birleşmiş Milletler eski Hukuk Avukatı Büyükelçi Hans Corell'e faydalı yorumları için teşekkür ederim. Bütün hatalar benim sorumluluğumdadır. Bu çalışma daha önce Michael Bohlander'in derlediği bir kitapta yayımlanmıştır: *International Criminal Justice – A Critical Analysis of Institutions and Procedures* (Cameron May Publishers, 2007), 325-390. Cameron May'e bu dergide bu makalenin yeniden yayımlanmasına izin verdiği için teşekkür ederim.

Örneğin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu veya Güvenlik Konseyi, savunulamaz hale gelen bir yargıçtan kurtulmak için ne yapabilir?

Uluslararası yargıçlar hemen hemen serbest takdir yetkisi ile donatılmış güçlü şahsiyetler olarak ortaya çıkmışlardır ve onlar üzerinde herhangi biri kolay kolay doğrudan kontrol tesis edemez. Uluslararası yargıya ilişkin hukukun önemli alanları ile ilgili kuralları ve uygulamayı yakından incelemek anlamlıdır; bu alanlar bağımsızlık ve tarafsızlık, görevden alma (recusal) ve yargısal tarafsızlık, yargısal idare kuralları ve seçimler gibi alanları içerir. Bu bölümde bu konulara değinilmeye çalışılacaktır; ancak, tabii ki, bir kitabın bir bölümünde bu konularla detaylı bir biçimde ilgilenecek kadar yer yoktur.¹ Bu bölüm temel olarak önemli uluslararası mahkemeler üzerine odaklanacaktır; ancak uygun ve mümkün olduğu sürece uluslararası hale getirilmiş ulusal ve karma mahkemelere de atıfta bulunulacaktır.

Yargıçların Seçimi

Eski bir ICTY yargıcı², yüksek rütbeli eski bir ICTY Savcılık Ofisi üyesi³ ve en azından bir Amerikalı siyasetçi, Teksas'tan Kongre Üyesi Ron Paul, ICTY'de görev yapacak yargıçların seçiminin istenmeyen sonuçlar üretti-

- 1 Uluslararası hukuka adli müdahale konusu hakkında yazılan birçok eserden bazıları şunlardır: Jennings, "Judicial Legislation in International Law," *Kentucky Law Journal* 26 (1937-1938):112; Rosenne, "Sir Hersch Lauterpacht's Concept of the Task of the International Judge," *American Journal of International Law* 55 (1961): 825; Higgins, "Policy Considerations and the International Judicial Process," *International and Comparative Law Quarterly* 17 (1968): 58; Jessup, "The International Judicial Process," *Judicature* 52 (1968): 140; Deutsch, "The International Judicial Process – A Reply," *Judicature* 53 (1969): 28; Ford, "Judicial Discretion in International Jurisprudence," *Duke Journal of Comparative and International Law* 5 (1994-1995): 35; Guillaume, "The Future of International Judicial Institutions," *International and Comparative Law Quarterly* (1995): 848; Scobbie, "The Theorist as Judge: Hersch Lauterpacht's Concept of the International Judicial Function," *European Journal of International Law* 8 (1997): 264; Kentridge, "The Highest Court: Selecting the Judges," *Cambridge Law Journal* 62 (2003): 55; Martinez, "Towards an International Judicial System," *Stanford Law Review* 56 (2003-2004): 429; Romano, "The Judges and Prosecutors of Internationalized Courts and Tribunals," in *Internationalized Criminal Courts – Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, ed. Romano/Nollkaemper/Kleffner, (2004), 235; Fairlie, "Adding Fuel to Milosevic's Fire: How the Use of Substitute Judges Discredits the UN War Crimes Tribunals," *Criminal Law Forum* 16 (2005):107; Jung, "Images of Judges – an Intercultural Comparison," *Zeitschrift für europarechtliche Studien* 11 (2006); Malleon/Russell, eds., *Appointing Judges in an Age of Judicial Power* (University of Toronto Press : 2006).
- 2 "Savaş Suçları Mahkemesi'nde Fikir Sahibi bir Amerikalı Sesini Yükseltti", Hakim Patricia Wald ile mülakat, *New York Times*, 24 Ocak 2002.
- 3 Savcı Yardımcısı Graham Blewitt, Hakim Wald ile yapılan mülakatta kendisine atıfta bulunulmuştur. Savaş Suçları Mahkemesinde fikir sahibi bir Amerikalı sesini yükseltti, Hakim Patricia Wald ile mülakat, *New York Times*, 24 Ocak 2002.

ğinden şikâyet etmişlerdir. Buna göre, bu seçimlerin sonucunda, herhangi bir yargısal veya mahkeme tecrübesi olmayan veya çok az tecrübesi olan çok fazla sayıda yargıç karmaşık cezai vakaları incelemektedir ki, bu durum savaş suçları mahkemesinin uzun ve ağır işleyişinin nedeni olarak gösterilmektedir.

Amerikalı eski yargıç Patricia Wald New York Times'a bir mülakat⁴ vererek şunları söylemiştir:

Elbette bir karışıma ihtiyacımız var; ancak bugüne kadar hiç bir mahkemede bulunmamış birini büyük bir gizli suç ittifakı davası için görevlendiremezsiniz. Bir anatomi profesörünü cerrahi alanına getirip, 'şimdi şu beyin ameliyatını gerçekleştir' diyemezsiniz.

Kasım ayında mahkemedeki görevinden ayrılana kadar yaptığı birkaç söyleşiden birinde Yargıç Wald şunları söylemişti: "Mahkemenin imajı, uluslararası hukuk nosyonlarını geliştirmek ve onları açığa çıkarmak anlamına gelir. Bu çok akademik bir nosyondur. Fakat her şeyden önce bu uluslararası bir ceza mahkemesidir. İnsanları yıllarca [toplumdan] uzaklaştırmakla ilgileniyorsunuz." Bn. Yargıç Wald, işte bu nedenle, ceza yargısı usullerine ve hakkaniyete dikkat etmenin gerekli olduğunu belirtti: "Bir mahkemenin nasıl çalıştığını - bir suçun temel unsurlarını ve kanıtlarını bilen insanlara ihtiyacınız var. Bir ceza davasının duruşmasını idare etmek son derece karmaşıktır." Yargıç Wald bazı yargıçların bir ilamın 30 veya 40 sayfasını hukuk teorisinin anlaşılması güç noktalarına ayırdığını ifade etti. Bazı isimleri dile getirmeden şöyle devam etti "Bir yargıcın daha önce bir kitapta yazdığı bir bölüm veya bir görüş olabilir ve bunu bir hükme dahil etmeyi bir fırsat olarak görür. Benim görüşüm şudur ki, sizin [yargıç olarak] yazdığınız bir kitap veya bilimsel bir eser değil, bir hükümdür.

Birleşmiş Milletler ve özellikle ICTY'de çalışmaya devam eden yargıçlar, her ne kadar kendisinin de hiç bir zaman bir ceza davasını yürütmediğini itiraf etse de, uzun bir süre boyunca federal bir temyiz yargıcı olup çok etkileyici bir akademik ve profesyonel geçmişe sahip olan eski bir meslektaşlarının bu

4 "Savaş Suçları Mahkemesi'nde Fikir Sahibi bir Amerikalı Sesini Yükseltti", Hakim Patricia Wald ile mülakat, *New York Times*, 24 Ocak 2002

yorumlarından muhtemelen memnun kalmamışlardır.⁵

Seçimler hassas süreçlerdir. ICTY Savcı Yardımcısı Graham Blewitt, yargıçların bazılarının duruşma deneyimlerini eleştirdikten sonra, bu sözlerini geri almak zorunda kalmış ve bunu 9 Mart 2001 tarihinde bir basın toplantısında yapmıştır:

7 Mart Çarşamba günü, Londra'daki Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nde verdiği bir brifingde Savcı Yardımcısı Graham Blewitt mahkemeye yapılan başvurularda ve dava duruşmalarında yargıçların rolünü ve yargıçların nasıl seçildiğini değerlendirdi. Blewitt'in basında daha önce "seçime giren adayların hiçbirinin ceza mahkemesi yargıcı olarak deneyimi yoktur" ifadelerini kullandığı belirtildi. Bay Blewitt bu yanlış bilgilendirme içeren yorumu yaptığı için pişman olduğunu ve ayrı ayrı, adaylardan ve ilgili Üye Devletlerden özür dilediğini belirtti. Bay Blewitt ayrıca Mahkeme'nin Başkanından ve Yargıçlarından da özür diledi. Bay Blewitt Mahkemede görev yapmak üzere seçilen yargıçların yetkinliğini yansıtacak şekilde algılanabilecek olan herhangi bir yorum yapmasının kendisi için uygun olmadığını takdir etti ve böyle yapmak niyetinde olmadığını ifade etti.⁶

8

Blewitt tüm yeni adaylar için haklı değildi, ancak o dönemde yargıç olarak görev yapanların bir kısmı için haklıydı ve elbette, bu konuda açıkça yorum yapmak niyetindeydi; neden yapmasındı ki?⁷ Hukuki hassaslıkla karşı karşıyayken, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nde görülen, *In re Little*, bir mahkemeye karşı hakaret davasında dile getirilen ünlü söyleme dikkat çekmeye yatkın olunur ki, mahkeme şöyle demektedir:

Yargıçlar güç iklimlerde başarılı olabilecek güçlü adamlar olmalıdırlar... Duruşma yapan mahkemeler... adaletin idaresini engellemek ve hassasiyetlerini suçlarla karıştırmamak konusunda uyanık olmalıdırlar.⁸

Bu durum, daha fazla değilse bile, eşit olarak mahkeme dışı eleştirilere de

5 Wald, "Judging War Crimes," *Chicago International Law Journal* (2000): 189-196.

6 www.un.org/icty/pressreal/p573-e.htm.

7 Bkz.: Rachel Kerr, *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, An Exercise in Law, Politics and Diplomacy* (Oxford University Press, 2004), 45.

8 *In re Little*, 404 U.S. 553 (1972), 556.

uygulanabilir. Cezai mahkemeleri bir tarafa bırakın, ciddi profesyonel pratik deneyimi olmayan akademisyen, diplomat, hükümet yetkilisi vb. görevlerde bulunmuş yargıçlar geçmişte de vardı, bugün de var. Bu yargıçların profesyonel geçmişlerini aşağıda inceleyeceğiz.

Teksas'tan Temsilciler Meclisi üyesi olan Ron Paul Temsilciler Meclisi Uluslararası Komitesi'nde 28 Şubat 2002'de şunları söylemiştir:

Bay Başkan, bu uluslararası mahkemeler ve Uluslararası Ceza Divanı, bunların ürettikleri, Amerika için de dünyanın geri kalanı için de kötüdür. Seçilmemiş bürokratlardan, üçüncü kalite yargıçlardan ve siyasi kalıntılardan oluşan ve kimseye karşı sorumlu olmayan kalıcı bir ceza mahkemesi kavramı özgür insanların değer verdiği her şeyi zedeler.⁹

Buradan edinilen izlenim şudur: İnsanlar kendi ülkelerinden BM Genel Kurulu tarafından seçilmek üzere adaylığını koyuyor ve bu seçim adayların yargısal niteliklerinden ziyade siyasi bir temele dayanıyor.¹⁰ ICTY'de görev talip olan adayların çok sayıda ülkenin diplomatik temsilcileri ile uzun görüşmeler yapmak zorunda oldukları bir sır değildir.¹¹ The Guardian gazetesinde 13 Temmuz 2001 tarihinde yayımlanan, "Siyaseti Küresel Mahkemelerden Uzak Tutun" başlıklı bir makalede Cherie Booth ve Philippe Sands şunları yazıyordu:

"Seçim sürecinin uluslararası yargının bağımsızlığını ve en üst derecedeki niteliklerini yerine getirme zorunluluğu aynı derecede önemlidir. Maalesef, bu her zaman böyle olmuyor. Uluslararası yargının birçok üyesi mükemmel olsa da, uluslararası yargıçların seçimi genellikle devletlerden müteşekkil seçici yapıları atlatan en bağımsız ve kaliteli adaylar ile sıklıkla çok siyasileşmiş bir iştir. Bir kez seçildiklerinde, bazı yargıçların kendi devletlerine sadık kalmalarında yaşadıkları zorluklar olası bir

9 107. Kongre, İkinci Oturum, H. Res. 339'un değerlendirilmesi ve "BM Yugoslavya ve Rwanda için Ceza Mahkemeleri: Uluslararası Adalet mi yoksa Adalet Gösterisi mi? (The U.N. Criminal Tribunals for Yugoslavia and Rwanda: International Justice or Show of Justice?)" başlıklı celse. Yayın Seri numarası: 107 – 71. - See http://commdocs.house.gov/committees/intdrel/hfa77896.000/hfa77896_of.htm s. 150.

10 Bazı ülkelerde seçim prosedürleri için – maalesef genellikle yüzeysel ve bazen hatalı olmakla beraber- bkz.: Daniel ten Brinke/Hans-Michael Deml, der., *Judges in the Service of the State* (Shaker Verlag, 2002).

11 Bkz.: 28 Şubat 2002 tarihli haftalık *Die ZEIT* adlı dergide Alman yargıç Wolfgang Schomburg ile mülakata, "Der Deutsche"; Schomburg ile 100 diplomat ayrı ayrı 30 dakikalık toplantılar yapmışlardır.

sorun olarak ortaya çıkabilir. Maalesef, birçok devlette, aday gösterme süreci hukuki bakımdan mükemmeliyet yerine siyasi sadakati ödüllendirmek üzerine kuruludur. Ve eğer bağımsız bir uluslararası yargı olacaksa, yargısal pozisyonları belli bazı ülkelerin vatandaşları için garanti altına alma geleneğini sürdürmek için bir neden kalmayacaktır. Örneğin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi Uluslararası Adalet Divanı'nda garanti edilmiş sandalyelere sahiptir.

Dile getirilmeyen ancak altta yatan eleştiri, kendi ülkelerinde eşdeğer bir yargısal göreve getirilmeye layık bulunmayacak olan insanların gezegende ki en üst ceza mahkemelerinden birine seçilmesidir. Farklı bir bakış açısıyla, yani mahkemede örneğin kıdemli hukukçu memur olarak çalışan bir görevlinin perspektifinden bakıldığında, bazıları bir adayın veya diğerinin kendi görevleri için arzu edilen nitelikte olmadığından şikâyet edebilir. Böyle bir görev genellikle tanınmış bir hukuk fakültesinden veya üniversiteden ileri hukuk derecesi, uluslararası hukuk veya ceza hukuku alanında yaklaşık on beş yıllık hukuki pratik ve sağlam bir deneyim gerektirir. Tek bir örnek vermek gerekirse, boş P5 kadrolarından biri, Dairelere Hukuki Destek (Chambers Legal Support) adlı yargısal bir bölümünde kıdemli hukuk memurluğu görevi ile ilgili bir iş ilanı 14 Mayıs 2002 tarihinde ICTY'nin iş imkânları web sitesinde şöyle belirtilmiştir (vurgular eklenmiştir):

İş ilanı: 02-L-ITR-00X2246-E-HG, KIDEMLİ HUKUK MEMURU, P-5, GÖREV VE SORUMLULUKLAR: İşe alınan kişi (incumbent) görevlendirildiği Dairenin Yargıçlarının en kıdemli hukuk avukatı olacaktır ki, bu Yargıçlar ICTY'nin ya bir Dava Dairesinin (Trial Chamber) ya da bir Temyiz Dairesinin (Appeals Chamber) Yargıçları olacaktır. Bu kişi Yargıçlara müstakil hukuki veya usul ile ilgili (procedural) konularda ve davaların işleyişinde tavsiye verecek, ve Dairenin oturumlarına ve adli duruşmalarına (judicial proceedings) katılacaktır. Diğer görevler arasında yargıçlarla görüşmelere dayanan Daire kararlarının hazırlanması, Dairenin tüm araştırma ve taslak hazırlama görevleri de dahil olmak üzere Dairede görevlendirilen genç hukukçuların çalışmalarının denetlenmesi, Dairenin bütün davalarının idaresi, taraflar, Yazı İşleri Müdürlüğü ve Daire arasında irtibatın sağlanması, Yargıçlar ile görüşmelere katılmak ve onlara tatmin edici hukuki tavsiyeler vermek, Daire tarafından görevlendirilen toplantılara başkanlık etmek, Dava Öncesi Yargıcına (Pre-trial Judge) dava öncesi idare sürecinde Usul ve Delil kurallarına uygun olarak yardımcı olmak, Mahkemenin içindeki ve dışındaki insanlar ara-

sında genel bir bağlantı noktası olmak, Başkan ve Yargıçlarla Kurallar Komitesi ve Genel Kurul (Rules Committee and Plenary) da dahil olmak üzere toplantılara katılmak, bir bütün olarak Mahkemenin ve Dairenin etkili çalışması ile ilgili idari görevlerin yerine getirilmesi - ki bu görevlerin arasında paneller, tayin ve terfi kurulları (promotion boards) ile sözleşme komitelerinin mülakatını yapmak da vardır – sayılabilir.

YETERLİK VE YETENEKLER: *Hukuk ve eşdeğer bir konuda ileri üniversite derecesi. En az on beş yıl, tercihen ceza hukuku ve / veya uluslararası hukuk alanında birden çok yargı yetkisine konu ortamda mesleki deneyim. Kanıtlanmış detaylı hukuki analiz, taslak hazırlama yetenekleri, baskı altında iyi çalışma yeteneği ve sıkı kurallara uyabilme yeteneği. Uluslararası davalarda deneyim tercih sebebidir. Mahkemenin işleyişini bilmek tercih sebebidir.*

DİLLER: Tam ve açık bir yazılı ve konuşma İngilizcesi ve Fransızcası. Mahkemenin diğer çalışma dillerinin bilinmesi tercih sebebidir.

Örneğin, ICTY’de bir kişinin yargıç olabilmesi için gereken şartlar nelerdir? Bunun yanıtı mahkemenin Statüsünün 13. maddesinde belirtilmektedir; diğer mahkemelerin Statülerinde de benzer kurallar vardır ve ilk bakışta bu kurallar en iyinin en iyisinin seçilmesini gerektirmektedir:

Sürekli ve *yedek* (“ad litem”) yargıçlar yüksel ahlaki karaktere, tarafsızlığa ve dürüstlüğe sahip, kendi ülkelerinde en üst adli makamların gerektirdiği şartları haiz kişiler olmalıdır. Dairelerin ve Dava Dairelerinin bölümlerinin genel oluşumunda, yargıçların ceza hukuku, uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukuku da dâhil olmak üzere uluslararası hukuk deneyimleri dikkate alınacaktır.

Dil şartı, ilgili mahkemenin çalışma dillerinden biri konuşulduğu sürece gerekmemektedir. Eğer davaların video yayınları izlenirse, tesadüfi bir şüphe ortaya çıkar. UCD Statüsü’nde bu değişmiştir ve çalışma dillerinin birine mükemmel hakimiyet şartı konmuştur. İç hukukun en üst adli makam için yeterlilik şartı yerine getirildiği sürece, savcı, savunma avukatı veya yargıçlar için minimum mesleki deneyim şart değildir. Dikkat çekici olan şudur ki, ulusal üst mahkemelerdeki makamlar, sıradan bir adli kariyer için yeterli olmayan insanlara bile verilebilmektedir.

1999 yılında Christian Latour ve ben Almanya'da *Bundesgerichtshof*¹² adlı, sıradan yargı dalları içindeki bir üst mahkeme olan Federal Adalet Mahkemesi'nin seçim süreçleri ile ilgili bir çalışma yaptık ve federal yargıçlara bir anket göndererek yargıçların seçiminde siyasi partilerin etkilerini araştırdık. Çalışmanın sonucunda, siyasi parti üyesi olan yargıçların parti üyesi olmayan meslektaşlarına göre daha az kalifiye oldukları, ancak parti üyesi olmayan yargıçlara göre ortalama olarak daha hızlı atandıkları yolundaki sık duyulan iddiaları doğrulayan ciddi verilere ulaştık. Almanya gibi kurallara uyma konusunda takıntılı bir ülkede olan bir şey her yerde olabilir.

2002 yılında Mark Findlay ve ben bir çalışma¹³ yayınladık ve bu çalışmada diğer bilgilerin yanı sıra 2001 yılında ICTY yargıçlarının dil yeteneklerini içeren bilgilere yer verdik. Tablo 1 bu çalışmanın sonuçlarını yansıtmakta ve Birleşmiş Milletlere ICTY'de o güne kadar görev yapan yargıçlar ve Kasım 2001'de seçilen adları italik olarak belirtilen yargıçlar ile ilgili sunulan özgeçmişleri temel almaktadır.¹⁴ Genel hukuk (common law) ülkelerinden gelen yargıçlar gri gölge ile belirtilmiştir. Kısaltmalar şöyledir: E (İngilizce), F (Fransızca), G (Almanca), I (İtalyanca), S (İspanyolca).

12 Bohlander/ Latour, *The German Judiciary in the Nineties*, (Verlag: Shaker, 1999).

13 Domestic Sources as a Basis for International Criminal Law Principles, *The Global Community Yearbook of International Law and Jurisprudence, cilt 1 ve 3* (2002), 18-19.

14 UN Doc. Nos. A/47/1006; A/51/878; A/53/352; A/53/1042; A/INF/54/7; A/INF/54/7/Add1; A/55/773; A/55/773/Add1; A/55/918; A/55/918/Add1; A/55/919; A/55/919/Add1; A/55/919/Add2; S/1999/1304; S/2000/188; S/2001/47

Tablo 1: ICTY Yargıçları, 2001’de Dillere Hâkimiyetleri

ADI	ANA DİLİ	YABANCI DİLLER
Abi-Saab	Arapça	E, F
<i>Agius</i>	Maltaca	E, F, I, S
Bennouna	Arapça	E, F
Cassese	I	E, F, G
Deschênes	E, F	-
<i>Elmahdi</i>	Arapça	F
Fassi-Fihri	Arapça	F
Hunt	E	-
Jorda	F	S, E
Karibi-Whyte	E/ Arapça	-
<i>Kwon</i>	Korece	E
Le Foyer de Costil	F	E
Li	Çince	E, F, G, I, S, Japonca
		Rusça
Liu	Çince	E
May	E	F
McDonald	E	-
<i>Meron</i>	İbranice	E, F
Mumba	Bantu Lehçesi	E, F
Odio Benito	S	E
<i>Orie</i>	Flamanca	E, F, G
Pocar	I	E, F, G, S
Riad	Arapça	F, E
Robinson	E/Pat Dili	-
<i>Schomburg</i>	G	E, F
Shahabuddeen	E/Hintçe/Urduca	F
Sidwha	E/Pencap Lehçesi/ Urduca	-
Stephen	E	-
Tieya	Çince	E
Vohrah	Malayca/Çince	E
Wald	E	-

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, o dönemde 14 genel hukuk yargıcından sekizi – toplam yargıçların %57'si – kendi anadillerinden veya ülkelerinin resmi dilinden, yani İngilizce'den başka bir dil konuşamıyordu. 17 medeni hukuk (civil law) yargıcının dokuzu da – toplam yargıçların %53'ü – en az iki yabancı dil konuşabilmekteydi ve bunların 11'i - %65'i – ICTY'nin her iki çalışma dilini de konuşabiliyordu. Bu yargıçların UAD Statüsününün 38. Maddesinde belirtilen dünya milletlerinin temel hukuki sistemleri ile ilgili hukuki araştırmaları nasıl yaptıkları ise sorgulamaya açıktır.

Daha önceki hukuki deneyim konusunda ne söylenebilir? Aşağıda gösterilen tablo 2 ICTY'nin web sitesinden 22 Mart 2006 tarihinde alınmıştır ve o tarihte ICTY/ICTR'de dava veya temyiz yargıcı olarak görevde olan sürekli ve yedek yargıçların profesyonel deneyimlerini ortaya koymaktadır. (Ceza alanında) yargısal deneyimi olmayan yargıçlar gri olarak vurgulanmıştır.

Tablo 2: ICTY/ICTR yargıçlarının önceki mesleki deneyimleri

Adı	Profesyonel Deneyimi	Diğer
Pocar	Fausto Pocar Milan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Uluslararası Hukuk profesörü olarak görev yapmaktadır ve aynı üniversitenin Rektör Yardımcılığı ve Siyasi Bilimler Fakültesi'nin Dekanlığı görevlerini yürütmektedir. 1 Şubat 2000 tarihinden itibaren Lahey Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi yargıç olarak görev yapmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 16 Kasım 2001'de yeniden dört yıllığına seçilmiş ve daha sonra görev süresi bir kez daha uzatılmıştır. Görev süresi 2009 Kasımında dolacaktır.	Yargıç Pocar'ın ayrıca Birleşmiş Milletler faaliyetlerinde özellikle de insan hakları ve insani hukuk (humanitarian law) alanında uzun süreli deneyimleri vardır. 16 yıl boyunca (1984-2000) Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Komitesi üyesi olarak görev yapmıştır ve 1989-1990 yıllarında bu komitenin Raportörlüğünü 1991-92 yıllarında ad Başkanlığı yürütmüştür. Dahası, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin Özel Temsilcisi olarak 1995 ve 1996 yıllarındaki ilk çatışmalar sırasında Çeçenistan ve Rusya Federasyonuna ziyaretlerde bulunmuştur. Ayrıca İnsan Hakları Komisyonu'nda 1992 yılında BM Genel Kurulu'nda kabul edilen dilsel, dinsel, etnik veya ulusal azınlıklara mensup olan insanların hakları ile ilgili Deklarasyonun taslağını hazırlayan gayri resmi gruba başkanlık etti. On yıl boyunca da Dış Uzay Barışçıl Amaçlarla Kullanılması Komitesi ve onun Hukuki Altkomitesinde İtalya delegesi olarak görev yaptı.
Parker	1960 Hukuk pratisyeni (legal practitioner) olarak kabul edildi. 1977 Kraliçe'nin Konseyi'ne kabul edildi. 1994 - 2003 Batı Avustralya Yüksek Mahkemesi Yargıç 1972 - 1974 Batı Avustralya Kraliyet Başsavcısı (chief crown prosecutor) 1979 - 1994 Batı Avustralya Başsavcısı (Solicitor General) 1979 - 1992 Batı Avustralya Hukukçular (bar-rister) Kurulu Başkanı 1992 - 1996 Batı Avustralya Hukuk Pratisyenleri Disiplin Mahkemesi Başkanı 1982 - 1988 Üye, Avustralya Adli İdare Enstitüsü Konseyi 1983 - 2003 Üye, Avustralya Hukuk Giriş (law admissions) Danışma Komitesi	Hukuk Avukatı ve Devlet Temsilcisi, BM Deniz Hukuku Komisyonu Avustralya Delegasyonu (UNCLOS), New York, ABD (1982), Kingston, Jamaica (1988), New York, ABD (1988) 1992 Üye, BM Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) Viyana, Avusturya 1982 - 1995 Üye, Avustralya Uzlaştırma Grubu, Avustralya ve Endonezya Arasındaki Deniz Sınırı
Robinson	1964 - 1966 - Yüksek Lisans İngilizce Öğretmeni 1968 - 1971 Kraliyet Avukatı, DPP, Jamaica 1972 - 1973 Dışişleri Bakanlığı Hukuk Avukatı, Jamaica 1971 - 1998 Kraliyet Avukatı, Başsavcı (attorney general) Kıdemli Asistanı, Uluslararası Hukuk Birimi Direktörü ve Başsavcılık Bölümünde Başsavcı Yardımcısı (deputy solicitor general), Jamaica 1972 - 1998 BM Genel Kurulu Altıncı Komitesi Jamaica Temsilcisi 1981 - 1998 Jamaica'nın anlaşmaların müzakeresi delegasyonlarının başkanı	1988 - 1995 Amerikalar Arası İnsan Hakları Komisyonu ve 1991'de bu Komisyon'un Başkanlığı 1991 - 1996 Uluslararası Hukuk Komisyonu 1996'dan beri Uluslararası Biyoetik Komitesi 1995 - 1996 Haiti Gerçek ve Adalet Komisyonu Yabancı Üyesi 1997 Birleşmiş Milletler Ulusaşırı Şirketler Komisyonu 12. Dönem Başkanı. Genel Kurul'un Yıllık Oturumunda ve Üçüncü BM Deniz Hukuku Konferansı'nda Büyükelçi

Agius	1977 Sulh Yargıcıları Mahkemesinde Sulh Yargıcı 1977- 1982 Sulh Yargıcıları Mahkemesinde Baş Sulh Yargıcı, cezai ve medeni hukuk davaları 1982 Yargıç, Üst Mahkeme, Malta 1982 - 1984 Baş Yargıç, Ceza Mahkemesi, 1983 Kıdemli Yargıç, Temyiz Mahkemesi, Cezai Temyiz Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi 1992 Kanun Yapıcı Kurul, Adalet Mahkemeleri 1994 Temsilci, Adaletin İdaresi Komisyonu Yargıçlar Heyeti. 1995 Başyargıcın yokluğunda yerine bakan geçici başyargıç ? (chief justice) 1999 Üye, Kalıcı Tahkim Mahkemesi, Lahey, Hollanda 2000 Öğretim görevlisi, Uluslararası İnsan Hakları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi	1990 – 1997 Temsilci, Malta Yargısı, Avrupa Yargıçlar Derneği Toplantıları 1988 Uluslararası Yargıçlar Derneği Malta Bölümünün Kurucusu ve Başkanı 1998, Başkan, Çocukların Tanıklıklarını Dikkate Alma Komisyonu Daimi Uluslararası Ceza Mahkemesi Müzakerelerinde Malta Hükümeti'nin BM nezdinde temsilcisi. 1999 Avukat, BM İnsan Hakları ve Cezai İşlemler Yüksek Komisyonu, Katmandu Nepal 1992 - 2001 Başkan, Malta Delegasyonu, Birleşmiş Milletler Suçu Önleme ve Cezai Adalet Komisyonunun tüm dokuz tane Yıllık Toplantıları, Viyana
Orie	1971 - 1980 Öğretim Görevlisi, Leiden Üniversitesi, Ceza Hukuku 1980 - 1997 Hollanda Yüksek Mahkeme Barosu 1995 - 1997 Ceza hukuku ve uluslararası cezai davalarda (sınıraşan savunma, sınır dışı etme, mahkumların transferi, uluslararası adli işbirliği konuları) ve Yüksek Mahkeme cezai davalarında uzmanlaşan Lahey Wladimiroff & Spong hukuk şirketi ortağı 1995 – 1997 Savunma Avukatı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 1997 - 2001 Yüksek Mahkeme Yargıcı 1998'den bugüne Yargıç, Hollanda Barosu, Disiplin Temyiz Mahkemesi	1992 - 1994 Hollanda Adalet Bakanlığı Ad hoc Yasama Danışma Komitesinde cezai konularda uluslararası işbirliği alanında görevli 1995 - 1996 Cezai davaların Yüksek Mahkeme işlemlerinin değerlendirilmesi 1989 - 1990 Küçük trafik suçlarının basitleştirilmiş idari işlemleri 1989 - 1990 Hollanda Yüksek Mahkeme Barosu Konseyi 1980'den bugüne uluslararası ceza hukuku alanında çalışarak Adalet Bakanlığı'na tavsiyelerde bulunan Adalet Komiteler 1994 ICTY Sicil dairesine savunma avukatı atanması yönetmeliğinin hazırlanmasına yardım eden Ad hoc gayri resmi çalışma grubu 1997 - 1998 Dışişleri Bakanlığına Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Kurulması Konferansının hazırlanmasına yardımcı olan Ad-hoc çalışma grubu, 1997 Hollanda Dışişleri Bakanlığı Hukuk Avukatına Lockerbie davasında avukatlık 1998 Uluslararası ceza hukuku konularında AB ve Çin arasındaki diyalog konusunda tavsiye veren delegasyonda görev 2000 Çek Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na uluslararası cezai işbirliği ve ceza hukuku konularında tavsiye veren delegasyonda görev.

Shahabuddeen	1954 - 1959 Hukuk Avukatı, özel hukuki işlemler, Guyana 1959 – 1987 Kamu hukuki hizmeti (public legal service) Guyana 1959 Yargıç, Guyana 1959 – 1962 Kraliyet Hukuk Avukatı, Guyana 1962 - 1973 Başsavcı (solicitor general), 1971'den beri Temyiz Yargıcı rütbesi ile Guyana 1973 – 1987, Başsavcı (attorney general), Guyana 1978 - 1987 Hukuk İşleri Bakanı, Dışişleri Bakanı Vekili, Guyana 1983 – 1987 Başbakan Başyardımcısı (first deputy prime minister) ve Başkan Yardımcısı, Guyana 1966 Kraliçe Hukuki Avukatı (Q.C.), Guyana 1970 Kıdemli Avukat, Guyana 1988 - 1997 Yargıç, ICJ 1997 Ad hoc yargıç, ICJ 1997 ICC Hakemi 1997 Hakem, Kahire Uluslararası Tahkim Merkezi	1983 Guyana Barosu, Commonwealth Karayip Barolar Birliği, Commonwealth Yasama Avukatlığı Derneği 1966 - 1970 Guyana/ Venezuela Karma Sınır Komisyonu (Büyükelçi rütbesiyle) 1962 - 1987 Çeşitli uluslararası müzakere ve konferanslarda Guyana Delegasyonu üyesi
Güney	1959 – 1964 Türkiye, Ankara Valiliği İdari Asistan Since 1965 Ankara Barosu üyesi 1964 – 1989 Dışişleri Bakanlığı, Bakanlık Baş Hukuk Avukatı'na kıdemli Hukuk avukatlığı 1984 - 1989 Paris Avrupa Nükleer Enerji Mahkemesi Yargıcı, Fransa 1989 - 1993 Türkiye'nin Küba Büyükelçisi 1993 - 1995 Türkiye'nin Singapur Büyükelçisi 1998 - 1999 Türkiye'nin Endonezya Büyükelçisi 1992 – 1997 Birleşmiş Milletler genel Kurulu tarafından Uluslararası Hukuk Komisyonu'na üye olarak seçildi. 1999 - 2001 Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargıcı	1993'ten itibaren Singapur Uluslararası Tahkim Merkezi, Akredite edilmiş Hakemler Uluslararası Paneli'nde Hakem Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Taslak Statüsünü hazırlayan UHK çalışma grubunun üyesi Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ile ilgili Birleşmiş Milletler Diplomatik Konferansı'nda Türkiye Delegasyonu Başkanlığı

Dağın	2000'den bugüne Birleşmiş Milletler eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi yargıcı 1999 – 2000 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Jamaica Büyükelçisi Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi Daimi Temsilcisi 1993 – 1999 Genel Müdür Yardımcısı, Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Hukuk Dairesi 1991 – 1993 Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Hukuk Dairesi, Uluslararası Hukuk Birimi Müdürü 1988 - 1991 Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Hukuk Dairesi, Deniz Hukuku Birimi Müdürü 1984 – 1988 Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Hukuk Dairesi, Uluslararası Özel Hukuk Birimi Müdürü 1978 – 1982 Çin'in İzlanda Büyükelçiliği'nde çalıştı. 1982 Çin Uluslararası Hukuk Topluluğu Yönetim Kurulu Üyesi 1988 Çin Çevre Hukuku Topluluğu Yönetim Kurulu Üyesi 1990 Çin Deniz Hukuk Topluluğu Yönetim Kurulu Üyesi 1993 – 1995 Çin Sosyal Bilimler Akademisi Hukuk Enstitüsü'nde Deniz Hukuku Hocası 1994 Çin Hukuk ve Siyaset Bilimi Üniversitesi'nde profesör 1997 - 1998 Pekin Üniversitesi'nde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluşu ile ilgili dersler verdi. 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması ile ilgili Roma Konferansında Çin delegasyonu Başkan Yardımcısı ve Başmüzakerecisi	Delege, Çin Delegasyonlarına Hukuki Avukat BM Genel Kurulu Altıncı Komitesi (1986, 1989, 1993, 1995); Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı (1987, 1996); Asya ve Afrika Hukuki Danışma Komitesi (1984, 1987, 1989, 1990 and 1996); Diplomatik veya Sözleşmeciler Devletlerin İklim Değişikliği Konferansı (1993); Biyoçeşitlilik (1993), Çölleşme (1994), Narkotik maddelerin kanuna aykırı dolaşımı (1989) ve Deniz Hukuku (1990, 1994, 1997, 1999)
Vaz	Dakar İlk Başvuru Mahkemesi İnceleyici (examining) Yargıcı Senegal, Saint Louis'deki İş Mahkemesi'nin Başkanı Senegal Dakar'daki İnceleyici Yargıçların Lideri Dakar İlk Başvuru Mahkemesi Başkan Yardımcısı Temyiz Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme Yargıcı 1991'e kadar, Senegal Hakimlik ve İdare Ulusal Okulu'nda öğretim görevlisi 1992 Temyiz Mahkemesi Birinci Başkanı 1993 Senegal Ulusal Seçim Komisyonu Birinci Başkanı ve sonra Senegal Yüksek Mahkeme Başkanı. 1997 Yüksek Mahkeme Birinci Başkanı	Uluslararası Yargıçlar Komisyonu Üyesi Hollanda Lahey Daimi Tahkim Mahkemesi Üyesi Uluslararası Hakimler Birliği, Uluslararası Kadın Avukatlar Federasyonu <i>Hukuk Aracılığı ile Dünya Barışı</i>, Uluslararası Yargıçlar Komisyonu, Commonwealth Baş Yargıçlar ve Temyiz Mahkemeleri Yargıçlar Konferansı gibi konferanslara katılım.

Meron	2003 – 2005 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Başkanı 1993 – 1998 Eş-Baş editör, American Journal of International Law, halihazırda onursal editör 1994'ten beri New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi Charles L. Denison Kürsüsü Başkanı 1977'den beri New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Uluslararası Hukuk Profesörü 1991 – 1995 İsviçre Cenevre Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde Uluslararası Hukuk Profesörü. Hollanda Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde Carnegie Öğretim Üyesi Üye, Rockefeller Vakfı, ABD. Üye, Max Planck Enstitüsü, Heidelberg, Germany Cambridge Üniversitesi Sir Hersch Lauterpacht Kürsüsü Öğretim Görevlisi, İngiltere, Oxford, All Souls College Ziyaretçi Öğretim Görevlisi Öğretim Görevlisi, Lüksemburg Strasbourg Uluslararası İnsan Hakları Enstitüsü Başkan, BM diplomatları için Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nde insani hukuk konusunda yıllık seminerler, ABD, New York Üniversitesi. 1999 ABD Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ziyaretçi Profesör. 2000 ABD Berkeley Kaliforniya Üniversitesi Ziyaretçi Profesör. 2000 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Uluslararası Kamu Hukuku üzerindeki etkileri alanında Avrupa Konseyi Hukuk Avukatları Komitesi Raportörü 2000 - 2001 Uluslararası Hukuk Avukatı ABD Dışişleri Bakanlığı New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi Charles L. Denison Kürsüsü Hukuk Profesörü 2003 yılında Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde İnsan Hakları Çağında Uluslararası Hukuk Konulu Uluslararası Kamu Hukuku Dersini vermiştir.	Dış İlişkiler Konseyi Uluslararası İnsani Hukuk Yıllığı Editörler Kurulu; Amerika Uluslararası Hukuk Topluluğu; Fransa Uluslararası Hukuk Topluluğu,; Uluslararası Hukuk Derneği ve New York Eyaleti Barosu Amerikan Şubesi. Americas Watch ve Uluslararası İnsan hakları Ligi gibi bazı insan hakları örgütlerinde danışma komiteleri veya kurulları. 1997 Uluslararası Hukuk Enstitüsü'ne seçildi. 1998 Kopenhag'da İnsani Boyut ile ilgili Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı ABD Delegasyonu Kamu Üyesi 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulmasına ilişkin Roma Konferansı'nda ABD delegasyonu üyesi Suçlar ile, özellikle de insanlığa karşı suçlar ile ilgili maddelerin tasarlanmasında görev almıştır. ICC'nin Kurulmasında Hazırlık Komisyonunda özellikle saldırganlık suçu konusunda bazı dorumluluklar olarak görev yaptı. ICRC'de bazı uzmanlar komitelerinde görev yaptı: İç Çatışmalar, Çevre ve Silahlı Çatışmalar, ICRC Uzmanları Uluslararası İnsani Hukuk Teamül Kuralları yönetim kurulu.

Schomburg	1995 – 2000 Federal Yüksek Mahkeme (Karlsruhe) Cezai Konular Yargıci ve Araştırmacı Yargıç 1993 Cezai Konular Uzmanı, avukat, Avrupa Konseyi için çalışıyor: Bosna Hersek, Moldova, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'da Avrupa Konseyi Konvansiyonlarının Ceza Alanında Uygulanması ve Ceza Prosedür Kodları (codes of criminal procedure) ile ilgili görüşlerde bulunma ve taslak hazırlama. AB ve Amerika Barosu/Orta Avrupa ve Avrasya Hukuk Girişimi (ABA/CEELI)'nin Konferanslarına uzman olarak katkıda bulunma 1991 - 1995 Berlin'de uluslararası cezai davalarda kurbanlara ve şüphelilere yardımcı olan avukat 1989 – 1991 Senato Adalet Birimi Müsteşarı, Berlin, Almanya 1986 - 1989 Batı Berlin Kıdemli Kamu Savcısı (public prosecutor) 1984 - 1986 Berlin Bölge Mahkemesinde (Landgericht) Yargıç (Cezai Konular) 1983 - 1984 Federal Savcı Yardımcısı 1981 - 1983 Alman Parlamentosu (Bundestag/Lower House) Bonn – Araştırma Görevlisi/Ceza Hukuku ve Ceza Usulu Hukuku 1979 - 1981 Federal Savcı Yardımcısı 1974 - 1979 Batı Berlin Kamu Savcısı 1979 – 1980 Yargıç, Seul Bölge Mahkemesi	Uluslararası Ceza Hukuku Derneği ve Max Planck Dış ve Uluslararası Ceza Hukuku Enstitüsü (Freiburg) Yönetim Kurulu Üyesi Çeşitli iç hukuk topluluklarının üyesi 1993 Almanya Yargıçlar Akademisi, Alman Polis Akademisi ve Avrupa Hukuk Akademisi'nde (Trier, Paris, Brüksel, Helsinki, Kopenhag) dersler verdi Avrupa Konseyi'nde Uluslararası Ceza Hukuku alanında dersler verdi ve uzmanlık yaptı – özellikle Baltık Devletleri, Gürcistan, Moldova, Rusya ve Ukrayna'daki misyonlar üzerine. Birleşmiş Milletler kuruluşlarında misafir olarak ders verdi. Örneğin, Birleşmiş Milletler Asya ve Uzak Doğu Enstitüsü (UNAFI), Japonya ve Uluslararası Cezai Bilimler Yüksek Çalışmalar Enstitüsü (ISCIS), İtalya. 1993 - 1997 Freie Universität Berlin Hukuk Fakültesi'nde Kıdemli Hoca 1991'den beri – Berlin Hukuk Araştırmaları Kurulu soruşturması (1995'tan bu yana başkan) Alman Standart Cezai Konularda Uluslararası İşbirliği Yorumu'nda editör ve eş yazar.
Kwon	1981 - 1984 Kore Cumhuriyeti Devlet Başkanı Hukuk Avukat Yardımcısı 1986 – 1988 Yargıç, Seul Bölge Ceza Mahkemesi, 3. Tek-Yargıç Mahkemesi Baş Yargıci 1988 - 1990 Yargıç, Taegu Yüksek Mahkemesi 1990 – 1992 Planlama Müdürü, Mahkeme İdaresi Bakanlığı, Yüksek Mahkeme 1992 - 1993 Araştırma Yargıci, Yüksek Mahkeme 1993 – 1995 Kıdemli Yargıç, Changwon Bölge Mahkemesi, Ceza Temyiz Bölümü Başyargıci 1995 – 1997 Kıdemli Yargıç, Suwon Bölge Mahkemesi, İlk Başvuru Ceza Birimi Başyargıci 1997 Kıdemli Yargıç, İlk Başvuru Ceza Birimi Başyargıci, Seul Bölge Mahkemesi Doğu Bölümü. 1997 – 1999 Araştırma Müdürü, Kore Anayasa Mahkemesi 1999 - 2000 Kıdemli Yargıç, Seul Bölge Mahkemesi, Bugüne kadar, Kıdemli Yargıç, Taegu Yüksek Mahkemesi	1981 Lawasia Konferansı, Bangkok, Tayland, Kore Delegatesi 1994 - 1995 Başkan, Kyung-nam Eyaleti Basın Tahkim Komitesi 1996 - 1997 Başkan, Kwon-sun Ku, Suwon Seçim İdaresi Komitesi 1999 - 2000 Başkan, Sung-dong Ku, Seul Seçim İdaresi Komitesi Ceza Uygulaması Çalışma Grubu, Yüksek Mahkeme ve Medeni Dava Çalışma Grubu 1999 Kore Delegatesi, 11. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, Varşova, Polonya

Antonetti	1977 İlk olarak kamu memuru, adli alanda kariyerine başladı. 1979 - 1984 Adalet Bakanlığına girdi ve daha sonra "Chef de Cabinet du Directeur de l'Administration Pénitentiaire and Chef de Cabinet du Directeur des Affaires Civiles et du Sceau" oldu. 1984 - 1986 Avrupa Ekonomik İşbirliği konularında Hukuk Avukatı 1986 - 1987 Adalet Bakanlığı İletişim Dairesi Başkanı. 1987 Procureur de la République in Senlis (Oise), Fransa 1991 - 1995 Tribunal de Grande Instance de Paris, Fransa, Başkan yardımcısı 1995 - 1997 Fransız Başbakanı Hukuk Avukatı 1997 - Tribunal de Grande Instance de Paris, Fransa, Başkan Yardımcısı April 1998 - July 2002 Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın Hukuk Avukatı July 2002 Temyiz Mahkemesi Başyargıcı, Paris, Fransa Eylül 2002'den bugüne İnsan Hakları Danışma Komisyonu üyesi	
Bonomy	1968 - 1970 Dava Vekili Yardımcısı (apprentice solicitor), East Kilbride Şehir Meclisi, İskoçya 1971 - 1983 Ortak, Ballantyne and Copland, Dava Vekilleri, Motherwell, Glasgow, İskoçya 1984 - 1993 Avukat 1993 Kraliçe Avukatı 1990 - 1996 Avukat Vekili 1996 Dunblane Soruşturması Kıdemli Avukatı (bir grup genç öğrencinin ve öğretmenlerinin vurulması olayı) 1997 Adalet Koleji Senatörü (Yargıtay Yargıcı ve Adalet Yüksek Mahkemesi (İskoçya'daki en üst mahkeme) Yargıcı)	
Van den Wyngaert	Yargıç Van Den Wyngaert 17 Kasım 2005 itibarıyla ICTY daimi yargıcı olmuştur. Daha önce ICTY'de Aralık 2003'ten Kasım 2005'e kadar yedek yargıç olarak görev yapmıştır. Mahkemeye atanmadan önce Belçika Antwerp Üniversitesi'nde ceza hukuku ve ceza usul hukuku dersleri veriyordu. 2000 - 2002 Yerodia Davası, Hollanda, Uluslararası Adalet Divanı ad hoc Yargıcı.	1996 - 1998 Sınır dışı etme ve insan hakları konularında Uluslararası Hukuk Derneği Raportörü (1996'da Buenos Aires ve 1998'de Taipei) ve Budapeşte Association Internationale de Droit Pénal'de organize suçlarda uluslararası ceza işbirliği konusunda genel raportör. 2001 yılında Uppsala Üniversitesi'nde fahri doktora aldı. 1993 - 2000 Avrupa Komisyonu XX numaralı genel müdürlükte ve UCLAF-OLAF için uzman, Avrupa Birliği'nde yolsuzluk ile ilgili farklı çalışmalara katıldı. (ör: Corpus Juris pour la repression de la fraude transnationale en Europe)

1967 Orlando West Lisesi ve daha sonra Tshidi Barolong Lisesi'nde Özel Öğretmen
 1969 - 1971 Üniversite Hıristiyan Hareketi Yürütücü Başkanı ve daha sonra Genel Sekreteri
 1971 - 1974 Bantu Yatırım Şirketi'nde Hesap uzmanı
 1976 - 1978 Frank Sithole & Company'de aday avukat (candidate attorney). 1978'den itibaren avukatlığa hak kazanmıştır.
 1978 - 1986 J. Maloto & co Avukatların tek ortağı
 1986 - 1987 Baqwa, Moloto, Nzimande, Webster and Mbuli Avukatların idareci ortağı
 1987 - 1992 Siyah Avukatlar Derneği Hukuk Eğitimi Merkezi Yöneticisi
 1993 Eskom Petrol ve Su Bölümü asistan kontrat destek müdürü.
 1993 - 1995 Eskom Petrol ve Su Bölümü kontrat müdürü
 1995 - 2005 Güney Afrika Toprak İddiaları Mahkemesi Yargıcı
 2003 - 2005 Güney Afrika Yüksek Mahkemesi yargıcı, Transvaal Eyalet Birimi

Güney Afrika Toprak İddiaları Mahkemesinde bir yargıç olarak Yargıç Moloto Güney Afrika toprak reformu girişimi ile ilgili hukuktan doğan meseleler ile ilgilenmiştir. Güney Afrika Yüksek Mahkemesi Transvaal Eyalet Birimi yargıcı olarak, Yargıç Moloto, diğer konularla beraber, Anayasa Mahkemesi'nin kapsamlı yargı yetkisi dâhiline girmeyen konulara odaklanmıştır. Ayrıca genel yargılama ve daha alt mahkemelerde görülen duruşmalarla ilgilenmiştir.

Yargıç Moloto Hukuki Yardım Kurulu üyesidir. Aynı zamanda Siyah Avukatlar Derneği Hukuk Eğitimi Vakfı'nın mütevelli heyeti üyesi ve Ulusal Arşivler Danışma Konseyi Başkanıdır.

Canivell	1956 – 1968 İlk başvuru (first instance) ve soruşturma ceza mahkemesi yargıcı 1968 – 1985 Cezaî konularda mahkeme yargıcı 1985 – 1992 Rekabetin Korunması Mahkemesi yargıcı, daha sonra bu mahkemenin başkan yardımcısı 1993'ten bugüne – Yüksek Adalet Divanı (Ceza) Bölüm II'de Yargıç. Ağustos 2000'den bu yana kıdemli yargıç	1964 – 1968 Madrid Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü'nde dersler verdi. Madrid Üniversitesi Kriminoloji Enstitüsü'nün yayınladığı (1964) gençlik kusurları üzerine yazılmış bir kitabı var. İspanya Menendez y Pelayo Uluslararası Üniversitesinde gençlik kusurları ve kötü muamele konularında dersler verdi. 1971 - 1972 İtalya Roma'daki Birleşmiş Milletler Enstitüsü'nün çalışmalarına katıldı. Suçun önlenmesi ve adli yargı araştırmaları konularıyla ilgilendi. Roma'daki Birleşmiş Milletler Uluslararası Suç ve Adalet Araştırma Enstitüsü'nün (UNICRI), Helsinki Enstitüsü'nün, Albany New York Devlet Üniversitesi Kriminoloji Çalışmaları Merkezi ve Philadelphia Pennsylvania Üniversitesi'nin çeşitli özel adli yargı yayınlarına katkıda bulundu. Birleşmiş Milletler Kyoto Suçun Önlenmesi ve Suçlulara Muamele Kongresi (1970), Cenevre (1975), Karakas (1980), Milano (1985) ve Havana (1990) İspanya delegasyonu üyesi. 1982 Avrupa Konseyi Terörizm Komitesi üyesi 1983 - 1987 Avrupa Konseyi Gençlik Kusurları Komitesi Başkan Yardımcısı 1983 – 1994 Suçun önlenmesi ve suçlulara muamele ile ilgili çeşitli Birleşmiş Milletler toplantılarında İspanya temsilcisi 1998 Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kurulması ile ilgili Birleşmiş Milletler Yetkili Elçiler Diplomatik Konferansı'nda İspanya delegasyonu üyesi
Rasoazanany	1976 – 1978 Kamu Savcısı Yardımcısı, Diego-Suarez, Madagaskar 1978 – 1981 Madagaskar Ambostira Mahkemesi Yargıcı ve Soruşturma Yargıcı ölümle sonuçlanan suçlar, ağırlaştırılmış soygun, büyükbaş hayvan hırsızlığı, öldürme gibi suçlarda soruşturma yargıcı 1981 – 1985 Madagaskar Antsirabe Küçük Suçlar Mahkemesi (misdemenaours) Yargıcı ve Soruşturma Yargıcı 1985 – 1990 Antananarivo Temyiz mahkemesi yargıcı: görevleri, küçük suçların, medeni hukuk ve ceza hukuku davalarının temyizi; Sıradan Ceza Mahkemesi (ordinary criminal court) Başkanı 1991-Haziran 2002 Yüksek Mahkeme Yargıcı, Ulusal Meclis tarafından Yüksek mahkeme Denetim Kurulu'na seçilen üye, Küçük suçlar Mahkemesi ve üç temyiz mahkemesi denetçi yargıcı 12 Haziran 2001 Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 55. Genel Kurulu'nda ICTY'ye dört yıllığına yedek yargıç olarak seçildi. 19 Haziran 2002 Adalet Bakanlığı Dış İlişkiler ve Çalışmalar bölümü müdürü olarak atandı.	2000'den bu yana Ligue Africaine des Droits de l'homme Comite Malgache pour la Défense des Droits de l'homme

Swart	1966'dan bugüne Amsterdam Üniversitesi Uluslararası Ceza Hukuku Profesörü (Van Hamel Kürsüsü) 1994'ten bugüne Hollanda Kraliyet Sanat ve Bilimler Akademisi üyesi 1999'dan bugüne Counsel de Direction of the Association Internationale de Droit Pénal üyesi Journal of International Criminal Justice Editörler Kurulu üyesi Önceki görevleri: 1996'dan bugüne Amsterdam Temyiz Mahkemesi Ceza Bölümü Yargıcı 1965 - 1972 Amsterdam Üniversitesi Ceza Hukuku Yardımcı Doçenti 1972 - 1980 Amsterdam Üniversitesi Ceza Hukuku Doçenti 1980 - 1996 Utrecht Üniversitesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Profesörü 1992 - 1997 Uluslararası Hukuk Derneği İnsan Hakları ve Sınır Dışı Etme Komitesi Üyesi 1991 Hollanda Hükümetine tavsiyelerde bulunan çeşitli komitelerin üyesi (İnsanlığın Barışı ve Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlar Taslak Kanunu Uluslararası Hukuk Komisyonu(ILC), ILC Uluslararası Ceza Divanı için Taslak Statü, Uluslararası Ceza Divanı için Roma Statüsü'nün hazırlanması, Roma Statüsü'nün uygulanması ile ilgili Hollanda yasalarının hazırlanması	

Şunu hemen eklemeliyim ki, uygulamada bazı insanlar çok çabuk öğrendiklerini gösterirler, ancak bu tablodan da anlaşılacağı üzere ICTY’de ve ICTR’nin ortak temyiz mahkemelerinde görev yapan yirmi beş yargıcın sekizinin, yani yaklaşık üçte birinin ki, içlerinde iki tanesi ICTY Başkanlığı da yapmıştır, daha önceden ceza yargısına ilişkin deneyimi olmamıştır. Bunların hepsinin uluslararası ceza hukuku konusunda fazladan yargısal deneyimleri de yoktur. Kalan on yedi yargıcın tamamının da cezai konularda, özellikle duruşma seviyesinde, uzun süreli önemli bir adli deneyimleri yoktur ve *bütün* örneklerin çoğunun örneğin P5 seviyesinde görevlendirilmeleri için gereken en az on beş yıllık mesleki deneyime ulaşmadıklarını söylemek mümkündür. Hatta hukuk alanında avukat (barrister) veya kamu görevlisi (public servant) olarak uzun bir mesleki kariyere sahip olanlar bile ceza davalarında genellikle yapıldığı üzere kanıtların sunulması veya gerçeklerin bulunması temelinde ceza hukuku konularında karar vermenin özel gerekliliklerine sahip değildirler. Bildiğim kadarıyla, yargıçlardan hiçbiri ICTY’ye gelmeden önce yargılama eğitimi almış değil ve almıyor, bu durum devam eden yargısal eğitime giderek daha fazla önem veren birçok iç sistemdeki gelişmelerle tam bir karşıtlık içerisinde.

(Uluslararası) yargıç kriterleri her bir uluslararası (laştırılmış) mahkeme için de aynı değildir. Örneğin, BM ve Kamboçya arasında Olağanüstü Daireler (Extraordinary Chambers) Antlaşması’nın 3(3) maddesi şunu gerektirmektedir:

Yargıçlar yüksek ahlaki karakterli, tarafsız ve dürüst insanlar olmalı ve kendi ülkelerinde adli makamlara atanma niteliklerini haiz bulunmalıdırlar.¹⁵

Khmer Rouge duruşmalarında görülmüştür ki, en yüksek adli makamlara atanabilirlik şartlarından daha azı yeterli görülmüştür; zira bu ifade şekli, daha önce hiçbir deneyimi olmayan, fakat genel olarak bir adli makama atanabilecek kalitede olan meslekten yargıç adayı (probationary career judges) veya avukatların atanmasına müsaade etmektedir.

22 Mart 2006’da Kosova’da UNMIK’in uluslararası yargıçları arasına dahil olabilmek için, P5 standartları altında belirtilen pozisyonlara atanabilmek üzere aşağıdaki kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir:

¹⁵ Bkz.: www.cambodia.gov.kh/krt/pdfs/Agreement%20between%20UN%20and%20RGC.pdf.

Eğitim: Tanınmış bir üniversiteden ileri hukuk derecesi.

Deneyim: En az on yıllık profesyonel yargıç/savcı/avukat (barrister) / dava avukatı (attorney) olarak ilgili ceza hukuku deneyimi. Bunun en az beş yılı profesyonel yargıç olarak Kosova Bölge Mahkemesi'ne (District Court in Kosovo) denk veya daha yüksek bir mahkemede geçirilmiş olmalıdır. Uluslararası insan hakları standartlarına ve hukuki ilkelere aşinalık. Uluslararası kamu hukuku ve/veya ıslahevleri (correctionary) ve ceza hukuku alanında deneyim.¹⁶

Sierra Leone Özel Mahkemesi için D1 maaş seviyesinde kıdemli duruşma savcısı (senior prosecution trial attorney) pozisyonu duyurusu (son başvuru tarihi 16 Haziran 2006) şu şartları aramaktadır:

Eğitim: Ceza Hukuku (hem esas hem de usul ile ilgili) mesleğini icra için ruhsat. Ceza hukuku veya uluslararası ceza hukuku ağırlıklı ileri hukuk (veya eşdeğer) üniversite derecesi.

İş Deneyimi: Ceza hukuku alanındaki davalarda kovuşturma veya savunma olarak en az 20 yıllık deneyim. Karmaşık ceza davalarında baş avukatlık (lead counsel) deneyimi. Uluslararası ceza hukuku alanında deneyim tercih sebebidir. Ciddi cezai davalarda polis araştırmacıları ile deneyim; en az yirmi yıl süreyle ulusal hukuk sistemlerinde hukuk uygulaması deneyimi.¹⁷

Bu profillere göre ICC, ICTY ve ICTR'de görev yapan yargıçlar, ki bunlar BM Genel Sekreter Müsteşarlığı (Undersecretary General) görevinde veya eşdeğer görevlerde bulunmuşlardır, Kosova'da ulusal mahkeme seviyesinde bir karma mahkemede P5 pozisyonunda veya herhangi bir karma uluslararası(laştırılmış) mahkemede D1 seviyesinde kıdemli duruşma savcısı (senior trial attorney) olarak görev yapmaya bile ehil değildiler. Bir şeyler ters gitmektedir.

UCD hukuku tarihinin bu konuda bir örneklikten uzak olması ilginçtir. ICTY deneyiminde de görülen sorunların temelinde, Taraf Devletler Meclisi'ndeki (ASP) bazı ülkeler uygulamaya yönelik daha fazla kriterler

16 Bkz.:www.unmikonline.org/boards/JobAnnoun.nsf/0/591262E4EE91196CC1257114003267A9/ \$FILE/MIK-05-036,%20International%20Judge,P-5,%20Roster.doc.

17 İş ilanı, SCSL-2006-028, at www.sc-sl.org/Vacancies/SCSL-2006-028.pdf.

konulmasını istemişlerse de, bunda başarılı olamamış olmaları yatmaktadır. UCD Statüsü'nün hazırlık çalışmalarında diplomasinin gücünün uygulamacıların deneyim ve endişelerine üstün geldiği yolunda ifadeler bulmak mümkündür. Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC) Taslağı'nın 6. maddesi adayların "ek olarak (a) ceza mahkemesi deneyimi; (b) uluslararası hukuk alanında tanınmış ehliyeti" haiz bulunmalarını¹⁸ gerektirmektedir ki bu şartlar en azından geleneksel yorum kuralları altında kümülatif bir gerekliliktir.

1996 Hazırlık Komitesi'nin özel komitesi raporunun 20. paragrafında "savcının atanması ile ilgili olarak ceza davalarının soruşturma ve kovuşturulması alanında uzmanlığın önemli bir gereklilik olduğunu" vurgulamış, ancak ceza hukuku veya uluslararası hukuk alanında deneyimin bazıları tarafından "mahkemenin güvenebileceği uzmanlık kaynaklarını sınırlayabileceği" konusunda ısrarcı olduklarını belirtmiştir.¹⁹ Savcının kovuşturma görevinin başı olarak bizzat soruşturma ve kovuşturma yapmasının olası görülmesinden hareketle, bu yaklaşım sorgulanabilir görünmektedir. Bazılarının aklındaki uzmanlık kaynaklarının ne olduğu 1996 Hazırlık Komitesi'nde Cezayir, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Libya ve Katar tarafından yapılan yorumlardan anlaşılabilir.

Cezai konularda deneyim (yargısal, adli kovuşturma veya savunma avukatlığı) kısmen gereklidir; ancak diğer deneyimlerin dışlanmasına neden olmamalıdır. 6. maddedeki "...en üst adli makamlara atanmak için..." ifadesi çok sınırlayıcıdır; zira birçok hukuk sisteminde kariyer yargıçları tarafından yapılan adli atamalar mevcut değildir. Hâlihazırdaki ifade şekli sadece meslekten yargıçların ehil olduğu anlamına gelir, bu nedenle, bu ifade değişmelidir.²⁰

Özel bir mesleki uzmanlığa ilişkin yargının gerekleri ile kendi ülkelerinde, uygulamada karmaşık davalardaki becerilerini fiilen göstermiş olanlara görev verilmesinin yararını karıştırmak bir yana; bu yorum siyasi kayırmacılık için ortam yaratmaktadır.

18 Bassiouni, *The Legislative History of the International Criminal Court: An Article-by-Article Evolution of the Statute*, 2 (2005), 265.

19 Bassiouni, *The Legislative History...*, 264 – 265.

20 Bassiouni, *The Legislative History...*, 262.

İngiltere “ceza mahkemesi deneyimi ve mümkün olduğu takdirde tanınmış uluslararası hukuk ehliyeti” kelimelerini içeren bir ifadeyi savunmuştur.²¹ Bana göre bu uluslararası arenada yargılama gerekliliğine bir ortak-duyum yaklaşımını gösterir: Mahkeme deneyimi okuyarak kazanılamaz, uluslararası hukuk bilgisi gerekirse *amici curiae* (hakim danışmanı) olan duruşma uzmanlarından öğrenilebilir. 1998 Diplomatik Konferansı’nın delegelerinin çoğu mahkeme deneyiminin en azından duruşma öncesi ve duruşma daireleri yargıçları için gerekli olmasını düşünmüşlerdir.²²

Uluslararası hukuk alanında ehliyet ile beraber veya ona alternatif olarak uygulama deneyimi konusunda ısrar edilmesi hususunun 1996 Hazırlık Komitesi’nde İsviçre, Portekiz, Singapur, Trinidad ve Tobago, Birleşik Devletler ve Fransa’nın tekliflerinde de savunulduğu görülmektedir.²³ Zutphen Taslağı’nın 30[6] maddesi müzakereleri etkileyen görüşlerin karmaşıklığının ve boyutlarının bir ifadesidir²⁴, ve 1998 Hazırlık Komitesi’nin A/CONF.183/2/Add.1’de Roma Konferansı öncesinde ortaya koyduğu taslak madde 37’de de önemli bir gelişme görülmemektedir:

3. Mahkeme yargıçları:

- (a) yüksek ahlaki karakterli ve tarafsız insanlar olmalıdırlar [ve kendi ülkelerinde en yüksek adli makamlara atanma niteliklerini haiz bulunmalıdırlar]; [ve]
- (b) (i) [en az on yıllık] [yoğun] ceza [hukuku] [davaları] deneyimine [yargıç, savcı veya savunma avukatı olarak]; [veya] [ve mümkün olduğu takdirde]
- (ii) uluslararası hukuk alanında tanınmış ehliyete [özellikle uluslararası ceza hukuku, uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukuku alanlarında] [; ve]
- (c) 51. maddede atıfta bulunulan çalışma dillerinden en azından birinde akıcı konuşmaya ve mükemmel bilgiye sahip olmalıdırlar]²⁵

Taslak Komitesi’nden (Draft Committee) Bütün Komitesi’ne (Committee of

21 Bassiouni, *The Legislative History...*, 261.

22 Bkz. Bassiouni, *The Legislative History of the International Criminal Court: Summary Records of the 1998 Diplomatic Conference*, vol. 3 (2005), 204 et seq., and Un Doc. A/CONF.183/C.1/SR.14.

23 Bassiouni, *The Legislative History...*, 259 – 261.

24 Bassiouni, *The Legislative History...*, 257.

25 Bkz. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/101/05/PDF/N9810105.pdf?OpenElement>.

the Whole) gönderilen 37. maddenin metni ceza hukuku ve adli veya infazla ilgili işlemler sonucunda edinilen işlemler alanında ehliyet olduğu kadar, savunma deneyimi veya benzer bir kapasite ve mahkemenin adli çalışması ile ilgili olarak yoğun profesyonel hukuki kapasiteye atfen uluslararası hukuk alanında ehliyete atıflar içermektedir.²⁶ Bu konuda bu gereksinimlerin toplu veya birbirlerine alternatif olma durumları ile ilgili şüpheler ise bu gereksinimler arasında “veya” kelimesinin yerleştirildiği Roma Statüsü’nün 36. maddesi ile giderilmiştir.²⁷

Son olarak, en üst adli makamların gereksinimleri ile ilgili olarak iç hukuk sistemlerinde büyük farklılıklar vardır. Burada da, uluslararası yargıçlarla ilgili yukarıda söylenenler gibi, ilginç bir olgu ile karşı karşıya kalırız: sıradan bir meslekten yargıcın sıradan mahkemelerdeki rütbeler arasında kendi deneyimi ve adli yetenekleri çerçevesinde ilerlemesi son derece güç iken, adli, hatta profesyonel deneyimi olmayan birinin bir hukuk uygulayıcısı olarak ülkenin en üst mahkemelerinde görev alması – adayları belirleyen yetkililer üzerinde doğru intibayı bıraktığı sürece – şaşırtıcı derecede kolaydır.

Örneğin Almanya gibi meslekten yargıç olarak işe başlama yaşının yirmilerin ortaları kadar düşük olduğu bir ülkede, Mahkemelerin Kuruluşu Hakkında Kanununun (Organic Law on the Courts) (*Gerichtsverfassungsgesetz*) 125 (2) bölümü en az 35 yaş şartı aramaktadır. Bunun yanı sıra Federal Genel Adalet Mahkemesi (Federal Court of Justice of Ordinary Jurisdiction) (*Bundesgerichtshof* or short *BGH*) gibi yargıcın en üst mahkemesi olan ve hem medeni hem de ceza mahkemelerini kapsayan bir mahkemeye atanabilmek ve böylelikle adli kariyerine başlayabilmek için, insanlardan iki devlet sınavından ortalamanın üzerinde not alması gibi genel bir seçilebilirlik koşulu istenmektedir. Almanya Federasyonu’nun üye devletlerinin yargıçları ömür boyu atanmadan önce en az üç yıl süren bir deneme döneminden geçirilmektedirler. BGH’deki makamlar genellikle yüksek devlet mahkemelerinin yargıç ve savcılarını ile doldurulmuştur ancak kıdemli sivil memurların veya özel avukatların yatay atanmaları da görülebilir. Siyasi himaye açık bir sır ve yaygın bir uygulamadır. Federal Anayasa Mahkemesi’nin (*Bundesverfassungsgericht*) on altı yargıcının altısı aşağıdaki Federal Yüksek Mahkemelerin yargıçları arasından atanmak zorundadır: Federal Mali Mahkeme (*Bundesfinanzhof*), Federal İdari Mahkeme (*Bundesverwaltungsgericht*), Federal

²⁶ Bassiouni, *The Legislative History...*, 253 – 254.

²⁷ Bassiouni, *The Legislative History...*, 251.

İş Temyiz Mahkemesi (Employment Appeals) (*Bundesarbeitsgericht*) ve Federal Refah Temyiz (Welfare Appeals) Mahkemesi (*Bundessozialgericht*). Kural olarak, bu yargıçlar bu mahkemelerde en az üç yıllık deneyime sahip olmalıdırlar ve en az kırk yaşında olmalıdırlar. (Federal Anayasa Mahkemesi (*Bundesverfassungsgerichtsgesetz – BverfG*) Kanunu 3(2) bölümü). Ancak BGH'ta olduğu gibi genel olarak yargıç olma niteliklerine sahip oldukları sürece BverfG'de yargıç olmak için adli deneyim aranmaz.

Örneğin Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden biri olan İngiltere'de adli atamaların nasıl yapılacağına dair uzun bir süredir anlaşılması güç bir süreç izlenmektedir; bu ülkede kelime anlamıyla bir meslekten yargıçlık kavramı (career judiciary) bulunmamaktadır.²⁸ 2001²⁹ yılında başlayan bir reform sürecini müteakip, 2005 Anayasa Reform Kanunu³⁰ 2006 Nisan ayı itibarıyla bir Adli Atamalar Komisyonu³¹ – öncülü olan Adli Atamalar için Komisyon³² ile karıştırılmamalıdır – ve bir Ombudsman'ın faaliyete geçmesini öngörmüştür. Aynı zamanda İngiltere'nin adli yapısında da önemli değişiklikler meydana getirerek bir Yüksek Mahkeme oluşturmuştur. Bu Mahkeme, Lordlar Kamarasının ve Yargısal Danışmanlar Komitesinin (Privy Council) bazı yargı yetkilerini üstlenecektir. Bu mahkemenin üyesi olmak için gereken nitelikler 2005 Kanunu'nun 25. bölümünde belirtilmiştir.

25 Atama için nitelikler

(1) Bir kişi aşağıdaki koşulları (herhangi bir zamanda) yerine getirmediği sürece Yüksek Mahkeme üyesi olamaz.

- (a) en az iki yıl süreyle *yüksek bir adli makamda* bulunmuş olmak, veya
- (b) *en az on beş yıllık bir dönemde nitelikli bir meslek mensubu olmak*

28 Anayasa Reformu reform kağıdı pratiğine bakınız. Constitutional Reform: A New Way of Appointing Judges, Temmuz 2003, at www.dca.gov.uk/consult/jacommission/judges.pdf. Wai-lam Cheung tarafından hazırlanan çalışma raporuna bkz., The Process of Appointment of Judges in Some Foreign Countries: The United Kingdom, 22 Kasım 2000, www.legco.gov.hk/yr00-01/english/library/erp02.pdf

29 2004 – 2005 Lord Şansölye'nin adli atamalar ile ilgili yıllık raporu www.dca.gov.uk/judicial/ja-arep2005/partone.htm#f Anayasal İşler Bölümü at www.dca.gov.uk for information on the reform process.

30 Bkz.: www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/20050004.htm.

31 2005 Kasım ayı itibarıyla usuller Anayasal İşler Departmanı'nın web sitesinde belirtilmektedir. www.dca.gov.uk/judicial/appointments/jappinfr.htm.

32 Bkz.: 2005 tarihli yıllık raporları www.cja.gov.uk/files/cja_annual_review_2005.pdf.

(2) Bir kişi bu bölümün amaçları çerçevesinde herhangi bir zaman boyunca aşağıdaki niteliklerden birine sahip olduğu sürece nitelikli meslek mensubu olarak kabul edilir:

(a) 1990 tarihli Mahkemeler ve Hukuki Hizmetler Kanunu'nun 71. maddesinin (c. 41) anlamı çerçevesinde Kıdemli Mahkeme (Senior Courts) ehliyeti var ise [vurgular eklenmiştir].

(b) İskoçya'da bir avukat ise veya Yargıtay (Court of Session) veya Adalet Yüksek Mahkemesinde görevli bir dava vekili (solicitor) ise, veya

(c) Kuzey İrlanda Barosu üyesi veya Kuzey İrlanda Adalet Mahkemesi'nde dava vekili (solicitor) ise.

2005 tarihli Reform Kanunu'nun 60 (2) bölümü "yüksek adli makam" kavramının şu anlama geldiğini açıklamaktadır:

Bu bölümde

(a) "yüksek adli makam" aşağıdaki mahkemelerden birinde yargıç olarak görev yapmak anlamına gelir.

(i) Yüksek Mahkeme;

(ii) İngiltere ve Galler Temyiz Mahkemesi;

(iii) İngiltere ve Galler Yüksek Mahkemesi;

(iv) Yargıtay;

(v) Kuzey İrlanda Temyiz Mahkemesi;

(vi) Kuzey İrlanda Yüksek Mahkemesi;

Veya Ordinary'de Temyiz Lordu (Lord of Appeal in Ordinary) olarak

(b) 12 Haziran 2003 tarihinde veya sonrasında Lord Şansölye (Lord Chancellor) makamına atanan ve a paragrafında belirtilen bir makamda ("nitelikli makam") görev yapmış veya yapmakta olan bir kişinin ancak aşağıdaki koşullar sağlandığı takdirde yüksek adli makamda görev yapmış veya yapmakta olduğu kabul edilir.

(i) bu atama neticesinde Lord Şansölye görevinin sona ermiş olması,

(ii) Lord Şansölye olarak atanma vesilesinden başka bir nitelikli makamda bulunmuş veya bulunmakta olmak.

1990 tarihli Mahkemeler ve Hukuki Hizmetler Kanunu'nun 71. bölümü Kıdemli Mahkeme (Senior Courts) niteliklerini şöyle açıklamaktadır:

71.—(1) 1981 tarihli Yüksek Mahkeme Kanunu'nun 10(3) bölümünde [1981 c. 54.] —

(a) b paragrafında (Temyiz Adalet Lordu olarak atanma nitelikleri) "en

az on beş yıldır görevde bulunan bir dava vekili veya Yüksek Mahkeme yargıcı olmadıkça” kelimeleri aşağıdaki gibi değiştirilir:

(i) “1990 tarihli Mahkemeler ve Hukuki Hizmetler Kanunu’nun 71. Bölümü uyarınca 10 yıllık yüksek mahkeme niteliğini haiz; veya

(ii) Yüksek Mahkeme yargıcı olmadıkça”

(b) c paragrafında (Yüksek Mahkeme ikinci yargıcı (puisne judge) olarak atanma nitelikleri) “en az on yıldır görevde bulunan bir dava vekili (barrister) olmadıkça” kelimeleri aşağıdaki gibi değiştirilir

(i) 1990 Mahkemeler ve Hukuki Hizmetler Kanunu’nun 71. Bölümü uyarınca 10 yıllık yüksek mahkeme niteliğini haiz; veya

(ii) *en az iki yıl boyunca görev yapan bir Bölge yargıcı (circuit judge) olmadıkça* [vurgular eklenmiştir]

(2) Tarife 10 (Schedule 10) adli ve diğer bazı atamaların nitelikleri ile ilgili diğer kanunlarda, ölçülerde ve statüsel araçlarda değişiklik yapma amacıyla etkili olacaktır.

(3) Bu bölümün amaçları için bir kişi—

(a) Eğer En Yüksek Mahkemede (Supreme Court) tüm duruşmalarla ilgili olarak bulunma hakkı varsa “En Yüksek Mahkeme niteliğine”;

(b) Eğer Yüksek Mahkemede tüm duruşmalarla ilgili olarak bulunma hakkı varsa “Yüksek Mahkeme niteliğine” sahiptir.

Hükümetin bu ölçütlere ne anlam vermekte olduğu, hazırladıkları “Yargıç Olacaksınız” (*You be the Judge*) broşüründe belirtilmiştir:

Mesleki Nitelikler

Bir adli makama atanabilmek için minimum bir zaman süresince (halihazırda, ehliyetlendirildikten sonra yedi yıl) dava vekili veya avukat (solicitor) olarak tam manasıyla nitelendirilmek gerekmektedir. Bu minimum süreyi beş yıla düşürmek üzere bir yasa hazırlanmıştır. *Adli makama atanmak için avukatlık deneyimi zorunlu bir gereklilik değildir.* [vurgular eklenmiştir]. Hükümet ayrıca gerekli yıl deneyimini haiz Kayıtlı Patent Temsilcilerini (Registered Patent Agents), Ticari Marka Temsilcilerini (Trade Mark Attorneys) ve Hukuki Yöneticiler Enstitüsü Üyelerinin (Fellows of the Institute of Legal Executives) belli atamalara başvurabilmelerine izin verecek bir yasama planlamaktadır.³³

“Adli makama atanmak için avukatlık deneyimi zorunlu bir gereklilik de-

³³ Bkz.: www.dca.gov.uk/judicial/ubethejudge_en.pdf.

ğildir” – Bu yüzden, İngiltere’de, örneğin, bir avukat veya dava vekili olarak herhangi bir dava deneyiminiz olmasa bile, böyle bir deneyime uzun süredir sahip olduğunuz yönünde ehliyetlendirilirdeniz bölge yargıçlar heyetine (circuit bench) açıkça katılabilirsiniz. Ve orada iki yıl kalırsanız 1990 tarihli Kanunun 71(b)(ii) bölümü sizin Yüksek Mahkemeye atanmanıza, iki yıl daha kalırsanız, 2005 tarihli Kanunun 25(2)(a) bölümü sizin En Üst Mahkeme’nin (Supreme Court) Yargıçlar Heyetine, yani en üst adli makama, atanmanıza izin verir. Teoride, ceza hukuku dışında bir yargıç olarak dört yıllık bir deneyim yeterli olacaktır.

Bir diğer Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Çin’de uzun bir süredir, Devrim’den sonra yaşanan nitelikli yargıç kıtlığından dolayı yargıçların hukuk mezunu olması şartı bile aranmıyordu. 1995 yılında Çin’deki yargıçların yalnızca %5’i üniversite mezunuydu ve 1997 yılında Çin Mahkemelerinde 280.000 yargıç görev yapmaktaydı.³⁴ Ancak 2001 yılında yapılan reformlarla yargıçların en az iki yıllık hukuk deneyimi olan üniversite mezunları olması veya en az bir yıllık deneyimi olan yüksek lisansını tamamlamış kişiler olması şartı getirilmiştir.³⁵ Daha önce hukuk eğitiminin eksikliği hususu ülkenin en yüksek mahkemesi olan Çin Yüksek Halk Mahkemesi’nde görev yapan yargıçlara kadar ulaşmıştır.³⁶

Bir diğer daimi üye olan Birleşik Devletler’de birinin – ABD Yüksek Mahkemesi’nde bile – Federal bir yargıç olması için gereken hiçbir özel gereksinim yoktur gibi görünmektedir,³⁷ ancak ABD Yüksek Mahkemesi’nin halihazırdaki bütün üyeleri ya özel, kamusal veya diğer adli görevlerde deneyim edinmişlerdir.³⁸

34 Wong Kai Shing, Reforming China’s Judiciary, www.hrsolidarity.net/mainfile.php/2000vol11no06/555/.

35 Zou Keyuan, Judicial Reform in China, *International Lawyer* 36 (2002), 1051 – 1052; ayrıca bkz. Chris X. Lin, A Quiet Revolution: An Overview of China’s Judicial Reform,) *Asian-Pacific Law and Policy Journal* 4 (2003), 255.

36 Bkz. Robert Marquand, New for China’s Courts: Trained Judges, Standard Rules, *Christian Science Monitor*, 16 Ağustos 2001, www.csmonitor.com/2001/0816/pls3-woap.htm.

37 Thordis Ingadottir , ed., *The International Criminal Court: Recommendations on Policy and Practice* (Transnational Publishers: 2003), 154 – 155.

38 Bkz.: www.supremecourtus.gov/about/biographiescurrent.pdf.

Karşıt örnekler olarak Fransa³⁹ ve İspanya,⁴⁰ yargıçlarını yıllar süren özel bir eğitime ve atanmadan önce sıkı bir rekabete tabi tutmaktadırlar.

Bu arka plana karşı olarak en yüksek adli makama seçilebilirlik ifadesi ne anlama gelmektedir? Bütün uluslararası yargıçlar için geçerli olacak bir örnek bir standarda açıkça ihtiyaç duyulmaktadır – adli duruşmalar bağlamında, hele ki ceza mahkemeleri çerçevesinde, diplomatik manevra güdülerıyla hareket edilmesine (*usançes*) hiç yer yoktur. Uluslararası Kriz Grubu'nun 7 Haziran 2001 tarihli raporunda duyurduğu üzere:

1999 uzman raporunda geniş yer verilen prosedür ve kötü hukuki idare ile ilgili resmi açıklamalar ve argümanların ötesinde, yargıçlar bu meşrulaştırılamayan durumdan büyük ölçüde sorumlu tutulmaktadırlar. Mahkemenin yetersiz sonuçları, bazıları sıklıkla uzun süren devamsızlıklar yapan ve ceza davalarını yürütmede yeteneksizlik gösteren yargıçların olumsuz verimliliğine bağlanmaktadır. Dahası, çalışmalarında, sıklıkla yoğun ve karmaşık davalarda en ciddi suçlarla ilgilenen mahkeme daireleri (tribunal chambers) anormal derecede genç hukuki asistanlara hatta stajerlere güvenmektedirler.

34

Bu değerlendirmeden hareketle, yargıçlar çalışmalarından sorumlu tutulmalıdırlar. Uluslararası kriz grubu ilk önce yargıçların seçiminin daha dikkatli organize edilmesini ve cezai konularda ciddi tecrübesi olmayan yargıçların reddedilmesini tavsiye etmektedir. Kısa vadede gecikmelerin sorumluluğunu üzerine alacak bir bağımsız komisyonun oluşturulması tavsiye edilebilir.⁴¹

Bağımsızlık ve Tarafsızlık

Uluslararası mahkemelerdeki yargıçlar, veya karma ve yerel suç davalarındaki yargıçlar bağımsız ve tarafsız mıdır? Tabi ki, öyle olduklarını söyleyeceklerdir ve hatta söylemektedirler. Örneğin, ICTR 18 Haziran 1997 tarihli Joseph Kanyabashi aleyhine açılan duruşma mahkemesinin kararında:

39 Ecole Nationale de la Magistrature (ENM)'nin web sitesine bakınız. www.enm.justice.fr/concours/concours_enm/les_3_concours.htm#premier.

40 Consejo General del Poder Judicial (CGPJ)'nin web sitesine bakınız. www.poderjudicial.es/eversuite/GetRecords?Template=cgpi/cgpi/principal.htm.

41 "International Criminal Tribunal for Rwanda: Justice Delayed," 11 (www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400442_02102001.pdf).

“...yargıçların bireysel bağımsızlıkları, ... kendi ülkelerinde yargıç olabilmek için yeterli özelliklere sahip ve suç davalarında, uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukukunda oldukça deneyimli olan, yüksek ahlaki karaktere sahip, dürüst, tarafsız kişilerin seçilebileceği ... Yasa'nın 12 (1). maddesi ile belirtilmiştir.”⁴²

Hukuki üslubun, niteliklerin dikkate alınması kadar uygulanmadığı gerçeğinin dışında, bu, hukuki bir inançtan başka bir şey değildir. Bağımsızlık ve tarafsızlık içiçe geçmiş kavramlardır: Eğer bir yargıç gerçekten bağımsız değilse, onu atayan kurum veya mercinin çıkarları için içine girdiğinden itibaren tarafsızlığı tartışılır. Yargıçların ömür boyu veya kesin olarak yenilenemez görev süreleri atanmadığı durumlarda, bu daha da çok geçerlidir; yeniden seçilmenin mümkün bulunduğu uluslararası mahkemelerde olduğu gibi. Bu nedenle, tıpkı dava mahkemesinin Kanyabashi kararında yaptığı gibi, şöyle demek safça olacaktır:

“Yargıçlar, hukuki görevleri için Güvenlik Konseyine hesap vermezler.”⁴³

Elbette verirler, çünkü eğer herhangi bir nedenden dolayı BM diplomatlarını veya kendi ülkelerinin devletlerini memnun etmezlerse, ne hükümetleri tarafından tekrar seçilecekler, ne de basitçe Genel Kurul'da tekrar seçilebileceklerdir.

Mahkemelerin ve Divanların Statüleri yargıçların bağımsızlığını gerektirir, tıpkı mesela ICTR'nin Tüzüğü'nün 12. (1) Maddesinde söylendiği gibi:

Mahkemeler on altı daimi bağımsız yargıçtan oluşur. İkiisi aynı Devletin milliyetinden olamaz, ve Tüzüğü'nün 13 ter, 2. paragrafı uyarınca aynı anda en fazla dokuz üyesi bağımsız *yedek* yargıç olarak atanabilir.

Uluslararası Ceza Divanı Statüsü'nün 40. maddesi bağımsızlığın tanımı konusunda çok daha açıktır:

42 Savcı v Joseph Kanyabashi, Dava No. ICTR-96-15-T, Yargı Konusunda Savunma Teklifi Kararı, 18 Haziran 1997, para. 42.

43 Savcı v Joseph Kanyabashi,, Dava No. ICTR-96-15-T, Yargı Konusunda Savunma Teklifi Kararı, 18 Haziran 1997, para. 41.

1. Yargıçlar, görevlerini ifa ederken bağımsız olmalıdırlar.
2. Yargıçlar hukuki görevlerine mani oluşturabilecek veya bağımsızlıklarına duyulan güveni etkileyebilecek herhangi bir faaliyette bulunmamalıdırlar.
3. Yargıçların Divan oturumlarında tam-gün prensibi ile hizmet etmesi beklenir ve herhangi başka bir mesleki uğraş ile ilgilenmemeleri gerekir.
4. 2. ve 3. paragrafların uygulanması ile ilgili herhangi bir sorun, yargıçların mutlak çoğunluğu ile karara bağlanır. Sorunun bir yargıç ile bireysel olarak ilgili olması durumunda o yargıç karar alma aşamasında yer alamaz.

Fakat, yargıçların kendi içlerinden bazıları, kardeşlerinin verdikleri kararların her zaman tamamen yasal temellere dayandığıyla veya uluslararası tutum ve politikanın gereklerinin bireysel kararlarda yer alıp almadığıyla ilgili şüphelerini dile getirmişlerdir. Avustralyalı yargıç David Hunt, şu anda ünlü olan Milosevic davası ile ilgili Ekim 2003 tarihli karara muhalefet gerekçesinde, ICTY Temyiz Dairesi'nin çoğunluk oyunu, BM Güvenlik Konseyi'nin mahkemenin faaliyetini tamamlaması statejisine boyun eğmek suretiyle sanığın durumunu tehlikeye sokmakla suçlamıştı:

36

Çoğunluk oyunu ile alınan Temyiz Dairesi Kararının Kural 92bis yorumunu doğruladığına ilişkin hiçbir dayanak gösterilmemiştir. Oldukça saygın İngiliz yargıç, Lord Atkin -2. Dünya Savaşı'nın en karanlık günlerinde-Lordlar Kamarası'ndan dört meslektaşısı ile birlikte, Yürütmeyi kayırmak için Savunma Yönetmeliği'ni sağduyuya dayalı olarak yorumlarken, Yönetmelik ile ilgili verdikleri yorum hakkında şöyle demiştir:

Önerilen anlam verme metodunu doğrulayacak bildiğim sadece bir tane merci vardır: "Eğer bir kelimeyi kullanırsam" dedi, Humpty Dumpty küçümser bir edayla, "bu demektir ki sadece onu ima demek istiyordum, daha çoğunu veya azını değil." "Sorun şu ki" dedi Alice, "kelimelerden çok değişik anlamlar çıkarılabilir." "Sorun şu ki" dedi Humpty Dumpty, "hangisi esastır – hepsi bu."

Temyiz Dairesi'nin, her ne kadar kararları tekrardan temyize tabi olmasa bile, Kanunlarda kullanılan kelimelerin alışılmış anlamlarını değiştirme hakkı yoktur. Tanığın sözlü ifadesinin yerini alan yazılı ifadesinin yardımı, her ne kadar tanık sözlü olarak doğruyu söyleyeceğini beyan etse

de, 92bis (A) maddesinde geçen “tanığın sözlü ifadesi yerine geçen yazılı ifadesi” ibaresinin kapsamında değerlendirilir. Dolayısıyla bu, sanığın eylemleri ve hareketleri veya (yargının bir gereği olarak) sanığa yakın olanların eylem ve hareketleri haricinde, sadece bir durumu kanıtladığı sürece makuldür.

Çoğunluk oyuyla alınan Temyiz Dairesi Kararı, Madde 92bis hakkındaki önceki yorumu göz önünde bulundurmuş ve ciddi bir biçimde, belirtildiği gibi sanık hakkında peşin hüküm verilmesi sonucunu doğurmuştur. Daha önce söylediğim Ruanda Mahkemesi’ndeki bir temyizde Güvenlik Konseyi tarafından Yugoslavya Mahkemesi’nin faaliyetini tamamlama Stratejisinin “en belirgin ifadesiyle” uygun onayı Güvenlik Konseyi’nin Mahkeme’yi adil olmayan duruşmalar şeklinde duruşma yapmaya teşviki şeklinde yorumlanmamalıdır. Çoğunluk oyuyla alınan Temyiz dairesi Kararı’nı doğrudan uygulayabilmek için bu durumda ifadeyi tekrarlamak gerekir. Bu karar, sanığın Mahkeme Statüsünde ve uluslararası örfi hukukta saklı bulunan haklarının ihlal edilmesinin yanında, ne yazık ki Temyiz Mahkemesi’nin son zamanlardaki dikkatlice ele alınıp yorumlanmış hukuki yorumları veya yönetsel kanunları tersine çeviren veya yok sayan bir eğilimi de izlemektedir. Bu kararların alınması konusundaki en akla yatkın açıklama, Tamamlama Stratejisinin kovuşturmasının hızlı bir şekilde neticelenmesinin desteklenmesi konusundaki istektir. Böyle yaparak, Mahkeme yargıcı olduğumda kanuni beyannamede benden istendiği şekilde görevimi “onurlu, güvenilir, tarafsız ve dürüst” olarak yerine getirdiğimi düşünmediğim için, bu kararlara katılmamaktayım.

Uluslararası toplum uluslararası insani hukuk kurallarını ciddi bir şekilde ihlal edenlerin yargılanması konusunda Mahkemeye yetki vermiştir. Mahkemeden bunu, önceki paragrafta atıfta bulunulmuş olan sanığın haklarına saygı duyarak yapmasını bekler. Eğer Mahkemeye uluslararası toplum tarafından bunu yapmasına yetecek zaman ve para verilmezse, o da bu insanları belirtilen haklarını da göz önünde bulundurarak yargılamaya çalışmayacaktır. Bana göre, Tamamlama Stratejisini daha önce Temyiz Divanı tarafından bu hakların ihlali pahasına kabul edilen önceki yorumlarından hareketle ele almak doğru değildir.

Mahkeme, karara bağladığı mahkumiyet sayısı veya Güvenlik Konseyi’nin onayladığı Tamamlama Stratejisini sonuçlandırmadaki hızı ile değil, yargılamalarındaki adalet ile değerlendirilmelidir. Tamamlama Strateji-

sinin, sanıkların haklarının üstünde bir önceliğe haiz olduğu yönündeki çoğunluk oyuyla alınan İstinaf Mahkemesi Kararı ve diğerleri Mahkemenin şöhretine leke sürecektir.⁴⁴

Politikanın uluslararası yargı sürecine etkisine Rachel Kerr'in son çalışmasında değinilmiştir.⁴⁵ Kerr, "iç içe geçmiş olsalar da, hukuk ve politika tamamen birleşmemiştir: Mahkeme salonunun kapısında bir sınır vardır"⁴⁶ der. Daha sonra kitabında⁴⁷ da tekrar ettiği bu ifadeye, olayları basite indirgediğini düşündüğüm için katılmakta güçlük çekiyorum. ICTR'deki Barayagwiza olayında görüldüğü üzere, ortak Temyiz Dairesi, önce sanığın *habeas corpus* (hâkim önüne çıkarılmamış olma) sebebi ile salıverilmesini kararlaştırdıktan sonra, bu defa Ruanda'nın mahkemenin soruşturmalarına desteğini durdurabilecek olmasından endişe eden Carla del Ponte'nin şiddetli bir şekilde karşı çıkmasından dolayı, kararından dönmüştür.⁴⁸

Bu çerçevede başka bir problem de, bu konudaki eski sorulardan biri olan ICTY'nin kendisinin Güvenlik Konseyi tarafından kuruluşunun meşruiyetini telaffuz edip edemeyeceği sorusudur; Kerr bu soruyu olumlu olarak yanıtlamıştır.⁴⁹ Temyiz Mahkemesinin 2 Ekim 1995 tarihli Tadic Davası Kararı'nda yanıldığına kesin bir şekilde inanıyorum ve bu sadece yargıçların tarafsız kanaatlarıyla hüküm verip vermedikleri ile ilgili bir soru değildir.⁵⁰ Bu kararın mazur gösterilmesi için kullanılan "yetki yetkisi" (*compétence de la compétence*) kavramı sadece orada mantıksal olarak yargılayacak bir mahkemenin varlığı halinde uygulama konusu olabilir; oysa burada, mahkeme henüz kurulmamıştır. Yargıç Li konu hakkındaki muhalefetine bu yanlış kabul etmiş, fakat çoğunluk onun uyarılarını ciddiye almamıştır. Yargıçla-

44 Savcı v Slobodan Milosevic, Dava No. IT-02-54-AR73.4, Hakim David Hunt'un Ana Yazılı İfade Formundaki Delillerin Geçerliliği ile ilgili Reddi (30 Eylül 2003'te verilen Çoğunluk Kararı), 21 Ekim 2003, paras. 19 – 22.

45 Rachel Kerr, *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, An Exercise in Law, Politics and Diplomacy* (Oxford University Press: 2004). – Devamı benim bu çalışma ile ilgili incelememden alınmıştır : *International Criminal Law Review*, (2005) 506 – 510.

46 Rachel Kerr, *The International Criminal...*, 3 ve 9.

47 Rachel Kerr, *The International Criminal...*, 218 – 219.

48 Ayrıca benzer kararlar için eleştirel yaklaşım ve referanslar için bakınız Larissa J. van den Herik, *The Contribution of the Rwanda Tribunal to the Development of International Law* (Martinus Nijhoff Publishers: 2005), 59 – 60.

49 Rachel Kerr, *The International Criminal...*, 64 - 65

50 Rachel Kerr, *The International Criminal...*, 65.

rın varabilecekleri alternatif sonuçları düşünelim: Eğer Mahkeme'nin kanunsuz bir şekilde kurulduğu sonucuna varırlarsa, toparlanmaları ve hiçbir karar vermeden eve geri dönmeleri gerekirdi, çünkü almış olacakları kararlar temelsiz ve bağlayıcılıktan uzak olacaktı. Dolayısıyla, onun kanunsuz kurulmuş olduğu kararına varma olasılıkları ne kadar büyüktür? Burada hukuki politika başını mahkeme salonunun kapısından içeri sokmakta.

Kerr "Mahkeme'nin aldığı kararlar ile uluslararası insani hukukun gelişiminin siyasi görev talimatının ayrılmaz bir parçası olduğunu fakat sanığın suçlu veya masum olarak kararlaştırılmasına karışılmasına izin verilmediğini"⁵¹ düşünmektedir. Ben bu fikre, yazarın önceki söylemi olan uygulanabilir yasanın halihazırda yerleşmiş olduğu fikri ile çelişmesini bir yana bıraksak da katılmakta güçlük çekiyorum. Eğer yargıçlar hukuku geliştirmek için serbest olsalar ve hatta siyasi görev talimatı kapsamında olsalar – çünkü eğer birisi Mahkemenin siyasi görev talimatından bahsederse o yargıçların siyasi görev talimatlarından söz ediyordur- sanığın durumuna müdahaleden nasıl kaçınılabılır? Bu uluslararası örfi hukuka da uygulanabilecek kanunsuz suç olmaz (*nullum crimen sine lege*) prensibinin basit bir fonksiyonudur. Eğer Kerr sadece politikanın gerçeği arama sürecine etki etmemesi gerektiğini söylüyorsa, prensipte haklıdır, fakat orada bile bazı insanların politik görüşlerine dayanarak çekinceleri olacaktır, ve örneğin Hırvatistan'ın *Kordic* ve *Cerkez* davalarında değerli belgelerini arşivlerden uzun bir süre çıkartmaktaki isteksizliği dikkat çekicidir. Gerçeği arama ile sınırlı olan bu dar bakış açısı, sanığın davası üzerinde derin etkileri olan müstakil hukuk prensiplerinin yorumlanması ve üretilmesindeki bakış açısının kaybedilmesi tehlikesi ile karşı karşıyadır.

Karma veya yerel düzenlerdeki uluslararası yargıçlar bakımından bir farklılık var mıdır? Kosova Yüksek Mahkemesi'nde yargıçlık yapmış olan ve şu an Sierra Leone için Özel Mahkeme Temyiz Dairesi'nin üyesi olan Yargıç Renate Winter'in ve benim başka bir yazıda belirttiğimiz gibi,⁵² örneğin UNMIK'in Kosova'daki görevinde olduğu şekilde, idare düzenlemeleri siyaseten sorunlu alanlarda karar verecek yargıçları etkilemek için kullana-

51 Rachel Kerr, *The International Criminal...*,91.

52 Bohlander/Winter, Internationalisierte Strafgerichte auf nationaler Ebene – Kosovo, Kambodscha, Sierra Leone und Timor-Leste, in Kirsch, ed., *Internationale Strafgerichtshöfe*, NOMOS (Baden-Baden:2005), 261 – 279; Bohlander, Kovuşturmalar ve Mahkemeler için Yasal Çerçeve, Ambos/Othman, eds. *New Approaches in International Criminal Justice*, edition iuscrim, (Freiburg: 2003) 21 – 59.

bilir; ve resmi görüşe uymayacak yargıçları dizgin altında tutmak için altı aylık kontratları yenilememe aracını kullanmayı gündemde tutabilir.⁵³ “Kızıl Khmer Duruşmaları için Olağanüstü Mahkemeler” kurulması hakkında BM ve Kamboçya arasında yapılan anlaşmada bulunan 28. ve 29. maddelerde de hukuki karar verme sürecinde ciddi karışmaya yol açabilecek potansiyel vardır:

28. Madde

İşbirliğinden Çekilme

Kamboçya Krallığı Hükümeti'nin Olağanüstü Mahkemeler'in düzen ve yapısını değiştirmesi veya *başka bir yolla işbu Antlaşmanın hükümleriyle uyum olmayan biçimde çalışmasına yol açması durumunda*, Birleşmiş Milletler finansal veya başka türde destek sağlamayı kesme hakkını, bu Antlaşmaya uygun olarak, saklı tutar.

29. Madde

Uyuşmazlıkların Çözümü

Taraflar arasında işbu Antlaşmayı *yorumlama ve uygulamada çıkabilecek uyuşmazlıklar müzakere ile ya da karşılıklı olarak anlaşılmuş bir yolla çözülecektir.* [Vurgular eklenmiştir]

40

Özellikle 29. Madde, itham edilenin suçluluğu ve masumiyetini değerlendirmede doğrudan etkili olacak hükümler de dahil olmak üzere tüm hükümlerin bağlayıcı yorumuyla ilgili son sözü yargıçlara değil, Antlaşmanın taraflarına bırakır. Eski bir ceza yargıçlığı devam eden bir mahkemede bunun ne anlama gelebileceğini düşündüğünde ürperir.

Sierra Leone için Özel Mahkeme'de, yargıçlar Robertson, Ayoola ve King, bir Temyiz Dairesi kararı⁵⁴ konusunda kuvvetli görüş ayrılığı içinde, yakın zamanda ve açıkça, Dava Mahkemelerindeki meslektaşlarının profesyonel dışı uygulamalarını kınamışlardır. Bu pek çok şeyin arasında, genellikle çoğunluk kararı ile hüküm verildikten haftalar ve aylar sonrasında ayrı ve

53 Bu yazılırken de halen bir problem teşkil etmeye devam etmektedir, bkz.: Mart 2006 AGİT1999'dan itibaren Kosova hukuk sistemi ile ilgili inceleme raporu : 2005 www.osce.org/documents/mik/2006/03/18579_en.pdf.

54 Savcı v Brima et al, Dava Nos. SCSL-04-16-AR73-441-1, SCSL-04-16-AR73-441-2 & SCSL-04-16-AR73-441-3, Brima-Kamara Savunma temyizinin 2 nolu Yargı Mahkemesinin oldukça acil olarak Kevin Metzger ve Wilbert Harris'in 8 Aralık 2005 tarihli Alex Tamba Brima ve Brima Bazzy Kamara için yönetici konsey olarak tekrar atanması ile ilgili ortak güvenlik teklifi çoğunluk kararına ilişkin teklifi.

muhafif görüşler açıklanması, muhalefetlerinin ana nedenleri konusunda meslektaşlarına önceden bilgi verilmemesi ve sıklıkla çoğunluk kararının savlarının temelini eleştiren bu muhalif görüşlerin önceden değerlendirilme imkanı bırakılmaması sayılabilir.⁵⁵ Temyiz yargıçları, özellikle Yargıç Robertson, haklı olarak her yargıcın bağımsız olduğunu belirttikten sonra, bu bağımsızlığın meslektaşların görüşlerini dikkate alma gönüllülüğünü temel aldığını ifade etmiştir. Yargıç Robertson, bunun ulusal mahkemelerde, her ne kadar kişilikleri çatışabilse bile yargıçların aynı mesleki geçmişe sahip olmaları ve hukuki iletişime dair sınırlı ve saygı duyulan bir mahremiyeti paylaşmaları nedeniyle doğal olarak geliştiğini ifade ettikten sonra uluslararası seviyede de bunun örnek alınarak uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür.

Sıklıkla bir yargıcın bağımsızlığı ve tarafsızlığının uyuşabildiği ve tekil davalarda test edilmesi gerektiği özel durumlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar yargıcın ehliyetsiz kılınması ve görevden alınması gibi durumlarla ilgilidir ve bundan sonraki bölümde incelenecektir.

Çekilme ve Azil

Uluslararası mahkemelerin tarihi seyri içerisinde objektif nedenlerden dolayı bir yargıcın yetkisizliğinin veya tarafsızlığından dolayı davayı inceleme yetkisinin elinden alınmasının arandığı davalar olmuştur. Sierra Leone için Özel Mahkeme'de⁵⁶ SCSL'ye katılmadan önce yazdığı bir kitaba istinaden Yargıç Robertson'un yetkisizleştirilmesi ve – eğer başarılı bir azil sayılabilirse – Büro çekilme kararı almadan önce Yargıç Vaz'ın ICTR'de görülen Karamera v.d. davasından çekilmesi istisna olarak tutulacak olursa, bu tür arayışların hiçbiri başarılı olamamıştır.⁵⁷ Bu konuların hukuku, genellikle uluslararası ceza mahkemelerinin Usul ve Delil Kuralları (Rules of Procedure and Evidence) (RPE) tarafından düzenlenir; yalnızca UCD kendi Satü-

55 Bir davada mahkeme açıkça geç uyumsuzluğun mahkemenin web sitesinde yayınlanmasını reddetmiş ve Başkan derhal bu şekilde olmasını emretmiştir. Bkz.: hakim'in farklı kararları Kral Galega Savcı v Brima et al, Dava No. SCSL-04-16-AR73-441-1, SCSL-04-16-AR73-441-2 & SCSL-04-16-AR73-441-3, Brima-Kamara Savunma temyizinin 2 nolu Yargı Mahkemesinin oldukça acil olarak Kevin Metzger ve Wilbert Harris'in 8 Aralık 2005 tarihli Alex Tamba Brima ve Brima Bazy Kamara için yönetici konsey olarak tekrar atanması ile ilgili ortak güvenlik teklifi çoğunluk kararına ilişkin teklifi

56 Bkz.: Savcı v. Issa Hassan Sesay, Dava No. SCSL-2004-15-AR 15, Yargıç Robertson'un Temyiz Dairesi'nden alınmasını isteyen savunma dilekçesi hakkında karar, 13 Mart 2004.

57 Bkz.: Savcı v. Edouard Karemera v.d., Dava No. ICTR-98-44-T, Yargıç Vaz'ın görevden alınmasına ilişkin Nzirorera ve Rwamakuba'nın dilekçeleri hakkında karar, 17 Mayıs 2004.

sünde bu hususta hükümler koymuştur.⁵⁸

ICTY RPE'nin 21 Temmuz 2005 tarihinde değiştirilen Kural 15'i ile bu konuyu şu şekilde düzenlemiştir:

Kural 15 – Yargıçların Azli

(A) Bir yargıç kendisinin tarafsızlığını etkileyebilecek bir ilişkisi olan veya olmuş olan veya şahsi alakasının olduğu herhangi bir dava veya temyiz duruşmasında görev yapamaz. Böyle bir durumda yargıç çekilir ve Başkan davaya yeni bir yargıç atar.

(B) (i) Herhangi bir taraf Dairenin Başyargıcına yukarıdaki mazeretlere istinaden mahkemenin bir yargıcının dava veya temyiz duruşmalarından çekilmesi ve azli için başvurabilir. Başyargıç ilgili yargıca danışır ve Başkana rapor eder.

(ii) Başyargıcın raporunu müteakip, eğer gerekirse, Başkan başvurunun değeri ile ilgili karar hakkında kendisine rapor hazırlamak üzere diğer mahkemelerden seçilen üç yargıçtan oluşan bir panel atar. Eğer karar başvuruyu desteklerse, Başkan ilgili yargıcın yerine görev yapacak bir başka yargıç atar.

(iii) Üç yargıçtan oluşan panelin kararı temyize tabi tutulamaz.

(iv) Eğer ilgili yargıç Başkanın kendisi ise, bu paragrafta belirtilen Başkan'ın sorumlulukları Başkan yardımcısı tarafından yerine getirilir veya, eğer Başkan başvuru ile ilgili işlem yapamazsa [bu sorumluluklar] işlem yapabilecek mevcut en kıdemli daimi yargıç tarafından yerine getirilir.

(C) Suçlanana karşı hazırlanan iddianameyi değerlendiren Dava Mahkemesi Yargıç (The Judge of Trial Chamber), Statü'nün 19. Maddesi ve 47 ve 61 numaralı Kurallar uyarınca, suçlananın davasında Dava Mahkemesi'nin bir üyesi olarak görev yaptığı nedeniyle azledilemez. Böyle bir yargıç ayrıca bu davada herhangi bir temyiz ile ilgilenen Temyiz Dairesi'nin bir üyesi olarak görev yaptığı için de azledilemez.

(D) (i) Bir yargıç, Dava Mahkemesinin üyesi olarak görev yaptığı bir davada herhangi bir temyiz ile ilgili görev yapamaz.

(ii) Bir yargıç, kararı değerlendirilen Dava Mahkemesinin üyesi olarak görev yaptığı bir konuda, 108 bis numaralı kural uyarınca herhangi bir

58 Tüm bu hükümler mahkemelerin web sitelerinde temel metinler ve hukuki belgeler dosyalarının altında bulunabilir: ICTY = www.un.org/icty; ICTR = www.icttr.org; ICC = www.icc-cpi.int; SCSL = www.sc-sl.org; ECtHR = www.echr.coe.int/echr; ECJ/ECFI = www.curia.eu.int.

inceleme için Devletin temyiz talebi konusunda görev yapamaz.

7 Haziran 2005 tarihli ICTY RPE'si 15 numaralı Kural'ın hükümlerini içermektedir:

Kural 15 – Yargıçların Azli

(A) Bir yargıç kendisinin tarafsızlığını etkileyebilecek bir ilişkisi olan veya olmuş olan veya şahsi alakasının olduğu herhangi bir davada görev yapamaz. Her durumda bu davadan çekilmelidir. Yargıç Dava Mahkemesinden çekildiğinde Başkan bir diğer Dava Mahkemesi yargıcının onun yerine görev yapmak üzere atar. Yargıç Temyiz Dairesinden çekildiğinde o mahkemenin Başyargıcı bir diğer yargıcı onun yerine görev yapmak üzere atar.

(B) Herhangi bir taraf Mahkemenin Başyargıcına yukarıdaki mazeretlere istinaden mahkemenin bir yargıcının dava veya temyiz duruşmalarından çekilmesi ve azli için başvurabilir. Başyargıcın ilgili yargıç ile yaptığı görüşmenin ardından eğer gerekirse Büro konuyu karara bağlar. Eğer Büro başvuruyu desteklerse Başkan azledilen yargıcın yerine bir diğer yargıcı atar.

(C) Suçlanana karşı hazırlanan iddianameyi değerlendiren Dava Mahkemesi Yargıcı, Statü'nün 19. Maddesi ve 47 ve 61 numaralı Kurallar uyarınca, suçlananın davasında Dava Mahkemesi'nin bir üyesi olarak görev yaptığı için azledilemez.

(D) Temyiz Dairesinin hiçbir üyesi aynı milliyetten bir başka yargıcın Dava Mahkemesi Üyesi olarak görev yaptığı bir davada temyiz incelemesini yürütemez.

UCD hukuku, Statüsü'ndeki hükümlerle ve RPE'leri ile bu konuda en açık olanıdır:

a) Statü

Madde 41

Yargıçlıktan çekilme ve yargıcın davaya bakamaması

1. Başkanlık, bir yargıcın talebi üzerine o yargıcın bu Statü çerçevesinde bir görev yapmaktan çekilmesine, Usul ve Delil Kurallarına göre karar verebilir.
2. (a) Yargıçlar, hangi gerekçeyle olursa olsun, tarafsızlıklarından makul

şüphe duyulabileceği davalarda yer almazlar. Bir yargıç, şayet Mahkemenin bakmakta olduğu bir davaya bakan veya hakkında soruşturma veya yargılanma yapılan kişinin ulusal düzeyde karşıt herhangi bir davayla daha önce herhangi bir sıfatla ilgilenmiş ise bu paragraf çerçevesinde yargıçlık yapamaz. Bir yargıç, Usul ve Delil Kuralları çerçevesinde de yargıçlık ehliyetini kaybedebilir.

(b) Mahkeme Savcısı veya yargılanan veya hakkında soruşturma yapılan şahıs, bu maddeye göre bir yargıcın davaya bakamamasını talep edebilir.

(c) Bir yargıcın, yargıçlığa ehil sayılmamasına ilişkin sorunlar, yargıçların salt çoğunluğu tarafından karara bağlanır. Tartışmaya konu olan yargıç kendi görüşlerini de Mahkemeye sunabilir, ancak kararda oy kullanmaz.

b) RPE

Kural 33

Bir yargıcın, Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının görevden affı

1. Görevden affını isteyen bir yargıç, Savcı ya da bir Savcı Yardımcısı, affı gerektirecek nedenleri ortaya koyarak Başkanlığa yazılı bir talepte bulunacaktır.

2. Başkanlık talebi gizlilikle ele alacaktır ve kararının gerekçelerini ilgili kişinin rızası olmaksızın alenileştirmeyecektir.

Kural 34

Bir yargıcın, Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının davada yer alaması

1. Bir yargıcın, Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının davada yer alama nedenleri, madde 41, paragraf 2, ve madde 42, paragraf 7'de düzenlenmiş olan nedenlere ek olarak, şu gibi durumları içerecektir:

(a) Taraflardan herhangi biri ile karı koca, ebeveyn ya da diğer yakın ailevi, kişisel ya da mesleki ilişki ya da bir ast-üst ilişkisi dahil olmak üzere, davada kişisel menfaatin olması;

(b) Davada yer almasından önce ya da onun tarafından daha sonra başlatılmış olan ve soruşturulan ya da kovuşturulan kişinin karşı tarafta yer almış olduğu ya da yer almakta olduğu herhangi bir yargılama işlemlerinde kendi kişisel sıfatı ile yer alma;

(c) Göreve başlamadan önce, söz konusu dava, taraflar ya da onların yasal temsilcileri konusunda görüş belirtmesinin beklenmiş olabileceği ve

bunun, objektif olarak, ilgili kişinin gerekli tarafsızlığını aleyhte olacak şekilde etkileyebilecek faaliyetler yürütmesi;

(d) Basın aracılığıyla yazılı olarak ya da aleni eylemlerle, ilgili kişinin tarafsızlığını aleyhte olacak şekilde etkileyebilecek görüşler açıklaması.

2. Madde 41, paragraf 2, ve madde 42 paragraf 8'de düzenlenmiş olan hükümlere tabi olarak, görevde yer almama nedenlerinin varlığının bilgisinin edinilmesinden hemen sonra, buna ilişkin bir talep yazılı olarak yapılacaktır. Talep, nedenleri belirtecek ve herhangi bir uygun delili ekleyecek ve yazılı sunumlar yapmaya hak sahibi olacak ilgili kişiye iletilecektir.

3. Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının davada yer alamamasına ilişkin herhangi bir mesele, Temyiz Dairesi yargıçlarının çoğunluğu tarafından karara bağlanacaktır.

Kural 35

Bir yargıcın, Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının affedilmeyi talep etme yükümlülüğü

Bir yargıcın, Savcının ya da bir Savcı Yardımcısının kendisi ile ilgili olarak görevde yer almamaya ilişkin bir nedenin varlığına inandığı durumda, affedilmek için bir talepte bulunacaktır ve madde 41, paragraf 2, ya da madde 42, paragraf 7, ve kural 34 uyarınca görevde yer almama için bir talebin yapılmasını beklemeyecektir. Talep yapılacaktır ve Başkanlık Kural 33 uyarınca talebi ele alacaktır.

Kural 38

Yer değiştirmeler

1. Bir yargıcın, şu gibi objektif ve haklı nedenlerle yeri değiştirilebilir:

- (a) ...;
- (b) Kabul edilmiş mazeret;
- (c) Davada yer almama;
- (d) ...;
- (e) ...

14 Mayıs 2005 tarihli, versiyonunda SCSL'nin RPE'si azil ve görevden çekilme kuralları Kural 15'te düzenlenmektedir:

Kural 15 – Yargıçların Azli

(A) Bir yargıcın tarafsızlığının herhangi bir güçlü nedenle makul bir biçimde şüpheye düştüğü bir durumda, o yargıç dava veya temyizde görev alamaz.

(B) Herhangi bir taraf yargıcın üyesi olduğu Daireye yargıcın yukarıda

belirtilen nedenle azli için başvurabilir.

(C) Yargıcın Dava Dairesinden gönüllü olarak çekildiği durumlarda, Başkan Statününün 12(4) maddesi uyarınca başka bir yargıç atayabilir veya diğer bir Dava Dairesi Yargıcı, yerine görevlendirilebilir. Bir yargıcın Temyiz Dairesinden gönüllü olarak çekildiği bir durumda ise Yedek Yargıç onun yerine görevlendirilebilir.

(D) Bir yargıcın Özel Mahkeme'nin bir üyesi olarak görev yapmaya uygun olmadığı iddia edildiğinde konu Daireden Yargıçlar Konseyi'ne gönderilir.

(E) Konsey şu konuları kararlaştırır:

(i) Başvuruda belirtilen iddiaların ciddi bir doğası olduğu,

(ii) böyle bir başvurunun ilk görünüşüne göre bir gerçek olduğu durumda Konsey konuyu Genel Kurula yönlendirir ve bu Kurul konuyu değerlendirerek gerekirse yargıcı atayan birime tavsiyede bulunur.

(F) Her aşamada, suçlanan yargıç konuyla ilgili yorumlarını sunmak için davet edilebilir ancak konuyla ilgili müzakerelere ve karara katılamaz.

(G) Bir iddianameyi onaylayan veya bir şüpheli veya suçlanan birine karşı mahkeme öncesi veya şifahi bir hadiseye karışan bir yargıç bu nedenle suçlananın dava veya temyiziyle ilgilenen dairede üye olarak bulunmaktan men edilemez.

Diğer uluslararası mahkemelerin bu konu ile nasıl ilgilendiklerini görmek ilginç olacaktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu konuyla ilgili olarak 13 Aralık 2004 tarihinde Mahkeme Kurallarında şöyle karar almıştır:

Kural 281

(Görev Alamama, Çekilme veya Muafiyet)

1. Katılmak üzere çağrıldığı duruşmalara katılması engellenen yargıç, en kısa zamanda, Daire Başkanına bildirimde bulunmalıdır.

2. Bir yargıç aşağıdaki durumlarda duruşmalara katılmayabilir:

(a) Tarafardan herhangi biri ile karı koca, ebeveyn ya da diğer yakın ailevi, kişisel ya da mesleki ilişki ya da bir ast-üst ilişkisi dahil olmak üzere, davada kişisel menfaatin olması;

(b) davada daha önce dava ile ilişkisi olan bir şahıs veya tarafın avukatı, avukatı veya temsilcisi olarak veya başka bir ulusal veya uluslararası mahkemenin veya soruşturma komisyonunun üyesi olarak veya diğer bir kapasite ile görev yapmış olması;

(c) Bir davaya özel yargıç olarak veya 26 § 3 Kuralı uyarınca eski seçilmiş yargıç olarak görev yapmaya devam ederek bağımsızlığı veya tarafsız-

lığına uygun düşmeyecek herhangi bir mesleki faaliyet veya idari veya siyasi faaliyette bulunmuş olması;

(d) Basın aracılığıyla yazılı olarak ya da aheni eylemlerle, ilgili kişinin tarafsızlığını aleyhte olacak şekilde etkileyebilecek görüşler açıklaması;

(e) diğer herhangi bir nedenle bağımsızlık veya tarafsızlığının meşru olarak şüpheye düşmesi.

3. Eğer bir yargıç yukarıdaki nedenlerden biri nedeniyle çekilirse bunu kendisini duruşmadan affedecek olan Daire Başkanı'na bildirir.

4. Bu kuralın ikinci paragrafında belirtilen durumların birinin varlığı ile ilgili olarak Başkan veya ilgili yargıç hakkında herhangi bir şüphe durumunda bu konu Daire tarafından karara bağlanacaktır. İlgili yargıç hakkındaki görüşleri dinledikten sonra, Daire o yargıç olmaksızın müzakere ve oylama yapacaktır. Bu konuda ilgili yargıç Dairenin müzakereleri ve oylaması çerçevesinde Dairedeki ilk yedek yargıçla değiştirilecektir. Yargıcın herhangi bir ilgili Bağlı Taraf için görev yaptığı durumlarda da aynı uygulanacaktır. Böyle bir durumda ilgili Bağlı Taraf 29 § 1 Kuralı uyarınca o yargıcın yerine ilk yedek yargıcı atamakla mükelleftir.

5. Yukarıdaki hükümler – Bölümün Başkanı'nın 1. veya 3. paragraflar uyarınca yaptığı bildirim saklı kalmak kaydıyla, bir yargıcın bir Komite'ye katılımında da uygulanır.

Avrupa İlk Derece Mahkemesi (European Court of First Instance) ile bu konudaki hükümleri aynı olan Avrupa Adalet Divanı'nın Statüsü bu konuda sunları belirtmektedir.

Madde 18

Hiç bir yargıç veya avukat (advocate general), bir davanın idaresinde, daha önce o davanın taraflarından biri için veya o tarafların temsilcisi veya avukatı olarak görev yaptıysa veya mahkemenin veya bir soruşturma komisyonunun bir üyesi olarak tanımlanmışsa, veya herhangi bir diğer kapasitede görev yapmışsa, görev alamaz.

Eğer, bazı özel sebeplerden ötürü, bir yargıç veya avukat bir davanın incelenmesi ve yargılanması sürecinde görev almaması gerektiğini düşünüyorsa bu durumdan Başkanı haberdar eder. Eğer, bazı özel sebeplerden ötürü, Başkan herhangi bir yargıç veya avukatın bir davada görev yapmaması veya başvuruda bulunmaması gerektiğini düşünüyorsa, yargıcı bu konuda bilgilendirir.

Bu maddenin uygulanışı ile ilgili sorunlar Mahkeme kararı ile çözümlenir.

Bir taraf, yargıcın milliyeti veya o tarafın milliyetinde bir yargıcın mahkemedeki veya dairedeki eksikliği nedenleri ile Mahkemenin veya dairelerinden birinin oluşumunun değişimi için başvuramaz.

Son olarak, Uluslararası Adalet Divanı'nın Statüsü ve Mahkeme Kuralları azil ve görevden af konusunda aşağıdaki düzenlemeleri getirmiştir:

a) Statü 24. Madde

1. Divan üyelerinden biri, özel bir neden dolayısıyla belirli bir işin karara bağlanmasına katılmaması gerektiği görüşüne varırsa, bunun Başkanlığa bildirir.
2. Başkan, Divan üyelerinden birinin özel bir neden dolayısıyla belirli bir davanın görülmesinde bulunmaması gerektiği görüşüne varırsa, durumu üyeye duyurur.
3. Bu gibi durumlarda Divan üyesi ile Başkan arasında görüş ayrılığı olursa, bunu Divan karara bağlar.

b) 2005 Divan Kuralları

Madde 34

1. Statü'nün 17. Maddesinin 2. paragrafının uygulanışı ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek bir şüphe durumunda veya Statü'nün 24. maddesinin uygulanması konusundaki bir anlaşmazlık durumunda, Başkan kararı alacak olan Divan üyelerini bilgilendirir.
2. Eğer bir taraf Divanın dikkatini bir önceki paragrafta belirtilen Statü hükümlerinin uygulanışı ile ilgisinin muhtemel olduğunu düşündüğü gerçeklere çekmek ister, ancak bu gerçeklerin Divan tarafından bilinmediğine inanırsa, o taraf, bu gerçekleri Başkana yazılı olarak gizlice iletir.

Bütün bu düzenlemeler ve kurallara dair çarpıcı olan şey, hakimin açıkça iddialar üzerinde yorum yapma hakkına sahip olmasına rağmen şikayetçi tarafların normal olarak hakimin yorumlarından haberdar edilmemesi ve bunlara cevap verememesidir; ki bu aslında Almanya gibi bazı ulusal sistemlerde bilinen bir usuldür. Gerçekten de bazı mahkemelerde bir hakimi değiştirme kararının nedenleri gizli tutulur. Örneğin çocuk asker konularına önceden dahil olması nedeniyle reddedilen SCSL'deki Hakim Winter'in ifadesi gizli tutulmuş, red dilekçesinin ifadesinde ise savunmanın bu ifadenin bir kopyasını görüp görmediği muallakta kalmıştır. Zira savunma,

tek taraflı (ex parte) dosyalamaya (file) nazaran gizli dosyalama tarafların bir kopya alabilmeleri anlamına gelmesine karşın, kendilerinin açıklama isteklerine herhangi bir yanıt alamadığından şikayet etmektedir.⁵⁹ Hakikaten de Sesay, Kallon ve Gbao aleyhindeki benzer bir davada, savunmanın ifadenin kendilerine açıklanması talebi karşısında Temyiz Mahkemesi Hakim Winter'in kendi yorumunu önce kamuya açık olarak dosyaladığını belirtmiş ancak daha sonra "ifadenin bazı bölümlerinin kamu ilgisine mazhar olmaması gereğinden hareketle" gizli biçimde dosyalanmasını istemiş ve Hakim Winter ifadesinin 7-22 paragraflarını 26 Mayıs 2004 tarihli pusulasıyla geri çekmiştir.⁶⁰ Bu paragrafların ne içerdiği bilinmemektedir. Dilekçenin esas yönünden haklı olarak reddedilmesi gerçeği bir yana, red dilekçesi üzerine reddedilen hakim tarafından sunulan ifadenin neden taraflar arasında gizli kalacağı merak konusudur.

Adı çıkmış bir diğer dava ICTY'de Hakim Karibi-Whyte'nin dahil olduğu Celebici davasıdır. Duruşma sırasında kanıtlanabilir şekilde defalarca uykuya dalmış, sanıklardan birinin avukatı Landzo, mahkeme esnasında itiraz etmemesine rağmen konuyu Mahkemenin üst düzey hukuk yetkilisi, Yazı İşleri Müdürü ve Başkanı Hakim Cassese'nin dikkatine sunmuştur. Mahkeme temyizde bu başvuruyu reddetmiştir. Nedenleri⁶¹ etraflıca incelemeye değerdir:

Landzo, Mahkeme'nin Heyet Başkanı Hakim Karibi-Whyte'nin "duruşmanın önemli bir bölümünde uyuduğu" iddiasıyla temyize başvurmuştu. Bu temyiz başvurusu sonradan Mucic ve Delic tarafından uyarlanmış, ancak Landzo'nun avukatının iddianın ispatını bu temele oturttuğu üzerinde anlaşılmıştır.

Duruşmanın önemli bir bölümünde uyuyan bir Hakimin, Mahkeme Başkanı olarak duruşmada bulunması temyiz edenlerin Hukuk, Gerçekler ve Kanıtlar bağlamında tam ve yetkin bir yargı kararı haklarını yadsıması ve usulsüz olarak, temyiz edenlerin dürüst muhakeme ve dürüst bir

59 Bkz.: Savcı v Sam Hinga Norman, Dava No. SCSL-2004-14-PT, Teklifi Red Kararı Hakim Judge Winter etc., 28 Mayıs 2004, paras. 5 ve 17.

60 Savcı v Issa Hassan Sesay et al., Dava No. SCSL-2004-15-T çocuk askerlerin orduya alınması ile ilgili belgelerin ifşasını amaçlayan gizli teklif ile ilgili karar 28 Temmuz 2004. – Bu teklif reddedilmiş ve sadece az bir alıntısı halka açıklanmıştır.

61 Temyiz Kararı, para. 596 et seq. – bütün vurgular eklenmiştir.

muhakeme görünümü [oluşturma] haklarını ihlal etmiştir.

Mucic Gerekeçe 3, Delic Konu 20

Mucic ve Delic'in, Heyet Başkanı'nın Dava Duruşması'nın önemli bölümlerinde uyuması sonucu dürüst yargılanma haklarından yoksun kalmadıkları hakkında.

Landzo, Hakim Karibi-Whyte'nin duruşma sırasında uyuması ile ilgili olarak, oturumlar sırasında mahkeme kameraları tarafından çekilen görsel-işitsel kayıtları, gazete haberlerini ve duruşmada hazır bulunan izleyicilerin ifadelerini içeren çeşitli malzemeyi sunmuştur.

Görsel-işitsel malzeme zaten mahkeme tutanağının bir parçası olduğundan bu şekilde kanıt olarak kabul edilmemiştir. Ancak Temyiz Dairesi genelde hakimlik mevkiine odaklanmış mahkeme kameraları tarafından çekilmiş görsel-işitsel kayıtları içeren ve Landzo ile İddia Makamı tarafından belirlenmiş bantların yapılabilmesi için izin vermiş ve bunu temyiz başvurusuna ilişkin malzemenin izlenmesi için uygun yöntem olarak kabul etmiştir. Temyiz Dairesi Landzo tarafından sunulan diğer malzemenin kabulü talebini muteber delil ya da uygun olmadığı, temyiz başvurusuna dair ispat değeri (probative value) taşımadığı ve Özet Bantlarda (extract tapes) halihazırda gösterilenin ilerisinde olmayıp tekrarlardan oluştuğu gerekçesiyle reddetmiştir.

Landzo aynı zamanda Özet Bantların bir uzman tarafından görülmesi ve Hakim Karibi-Whyte'nin Heyet Başkanı olarak sanıklar ve diğer suçlananlara dürüst bir yargılama sağlamaya muktedirliği bağlamında görevini yapıp yapamadığının değerlendirilmesi için oldukça geç başvuruda bulunmuştur.

Başvuruya, İddia Makamı tarafından, zamansız olduğu, yeniden görüşülmenin gecikmeye sebebiyet vereceği, önerilen bilirkişi ifadelerinin değerinin belirsiz olduğu ve İddia Makamı'nın kendi bilirkişilerini duruşma oturumlarını geciktirmeden çağırma şansına sahip olamayacağı nedenleriyle karşı çıkmıştır. Başvuru, Landzo'nun bilirkişisinin görüşlerini gecikmeden sunduğu farzedilse dahi *İddia Makamı'nın başvurusunun duruşmalarını daha fazla ertelemekten kendi bilirkişilerinin kanutları ile karşılık vermesi için makul bir imkanın yokluğunu, uluslararası camia namına kovuşturma görevi yapmakta olan Savcılık Makamına karşı*

önyargılı olacağı gerekçesiyle Temyiz Dairesi tarafından reddedilmiştir. Temyiz Dairesi aynı zamanda *daha fazla gecikmenin yargının çıkarlarına aykırı olacağını, daha erken bir zamanda gereken itinayı göstererek duruşma talep edebilecek olan Landzo'nun bu geç aşamada adaletsizlikten şikayet edemeyeceğini*, tıbbi bilirkişinin Hakim Karibi-Whyte'nin herhangi bir tıbbi raporuna erişim imkanına ya da bizzat tetkik etme olanağına sahip olamayacağını, bu kanıtla atfedilen önemin İddia Makamına ve diğer taraflara yönelik önyargı iddiasını haklı çıkaracak ve duruşmayı geciktirecek kadar olamayacağını eklemiştir..

Özet Bantlar tarafından ortaya konduğu söylenenler üzerine, Landzo adına bu temyiz gerekçesine ilgili olarak Hakim Karibi-Whyte'nin duruşma sırasındaki davranışları ile ilgili bazı isnatlar yapılmıştı.... Bu isnatlar şunları içeriyordu:

[Özet Bantların] bu bölümleri açık ve kesin olarak Hakimin konuşmadığı, bir belgeyi incelemeyeceği veya başka türlü aktif katılımın vuku bulmadığı neredeyse tüm duruşma safhalarında uykuya dalmaya meyilli olduğu biçiminde rahatsız edici bir görüntü çizmektedir.

Bu durum, Hâkimin sanki kendi yatağındaymış gibi, günün tüm saatlerinde ve çevresinde olan biten bütün olayları umursamayarak uyumasıyla ilgilidir.

[...] Bütün ayrıntılar [Özet Bantlardaki tüm görsel-ışitsel bölümler] açık ve net olarak devamlı bir uyku durumu göstermektedir, Hakim'in Mahkeme salonundaki kameralar kendisine dönük olmadığı zamanlarda da uyumaya devam ettiği sadece mantıklı bir çıkarsama değil aynı zamanda kaçınılmaz bir yorumdur.[...]

[...] İlgili kameralarda açık kanıtları da görüleceği üzere Hakim Karibi-Whyte derin bir uykudadır[...]

Yazı İşleri Müdürlüğü personeli ve Dava Dairesinin diğer üyesi Hakim Jan sık sık Duruşma Hakimini uyandırmak zorunda kalmışlardır....

İşbu temyiz gerekçesi olarak gösterilen bu hususi konuyla ilgili olarak uluslararası bağlamda herhangi bir emsal zikredilmemiş, ve Temyiz Dairesi'nin kendi araştırması sonucunda da herhangi bir bulguya

rastlanmamıştır. Bu nedenle, bir mahkeme hakiminin duruşmanın tüm safhalarında tam olarak bilinci yerinde olmadığı durumlara uygun hukuk kuralları konusundaki örnekler içtihat ve ulusal hukuki sistemlerin deneyimlerinde aranabilir. Temyiz Divanı tarafından dikkate alınan ulusal içtihat, bir hakimin duruşmanın belirli bölümlerinde uyuduğu ya da başka bir nedenle katılmadığı durumlarda, eğer bu durum taraflardan birine karşı haksız hüküme yol açıyorsa, yeni bir yargılanma ya da başka bir yeterli hukuki çözüm isteme hakkının doğduğunu açıklamaktadır. Taraflar, Temyiz Mahkemesi'nden önce, davaya yönelik olarak bu hususların uygulanmasında temelde anlaşmışlardır.

Ulusal Yargı Dairelerinin içtihatları, hakimin sadece uyuyor görüntüsü vermediğinin, gerçekten uyku durumunda bulunduğu ya da duruşmanın tam olarak bilincinde olmadığı açık kanıtlarla ispatlanması gerektiğini ifade etmektedir. Landzo, bu temyiz başvurusunun dayandırıldığı suçlamanın kanıtlarla ispat edilmesi gereğini kabul etmiştir.

Özet Bantlar, Temyiz Dairesi tarafından temyiz celselerinden önce izlenmiştir. *Landzo'nun belirlediği kameraların her zaman hakim kürsüsüne odaklanmadığı ve bu nedenle Hakim Karibi-Whyte'nin duruşma süresindeki durumunun tam bir kaydının olmadığı kabul edilse dahi Temyiz Dairesi yukarıda alıntılanan betimlemelerin abartılmış ve fazlasıyla mübalağalı olduğuna ikna olmuştur. Isnatın dayandırıldığı Özet Bantların her bölümünde ne görüldüğünü açıklayan Landzo'nun Ek dilekçesindeki Delil B'nin ayrıntılarında verilen tarifler de benzer şekilde abartılmış ve mübalağalı olup, kayıtsız bir tarafsızlıkla gerçeği gösteriyor gibidirler.*

Temyiz edenler, temyiz gerekçelerinde Hakim Karibi-Whyte'nin duruşmanın önemli bir bölümünde uykuda olduğu ithamını ihdas etmede açık bir şekilde başarısız olmuşlardır. Ne var ki Özet Bantlar, Hakim Karibi-Whyte'nin zaman zaman kısa süreler halinde olmak üzere duruşmayı izleyecek bilince sahip olmadığı dönemlerin tekrarlandığını göstermektedir. Bu dönemler genel olarak sadece beş-on dakika arası süreleri kapsasa da, bazı durumlarda on-onbeş dakikaya kadar uzayan sürelere yayılabilmektedir. Çok ender olarak bu dikkat kaybı otuz saniyede sona ermiştir. Yalnızca bir defa Landzo'nun vekilinin aşırı derece uzun tıbbi inceleme içeren konuşması esnasında, Hakim yaklaşık olarak otuz dakika uyur durumda görülmüştür. Başka bir durumda Hakim Jan, Hakim

Karibi-Whyte'in kafası düştüğünde ona yaslanarak dokunmuştur. Hakim Karibi-Whyte *bazı durumlarda çok yüksek sesle nefes almaktadır* ancak bu gibi durumlar onun duruşmanın tamamen bilincinde olduğunun açıkça belli olduğu anlardır.

Özet Bantlar tarafından ortaya çıkarılan bu tarz davranışlar her ne kadar temyiz başvurusunun somut temelini oluşturmakta yetersiz kalsa da, davalıların muhakemenin dürüst olup olmadığına yönelik geçerli şikayetlerinin araştırılmasını gerekli kılmaktadır. *Şu kesinlikle söylenebilir ki, Hakim Karibi-Whyte'nin davranışı bir hakim için uygun olan davranış biçimi değildir. Pekala olabileceği gibi dikkat kaybının oluşması irade dışı vuku bulsa dahi, davalılar kendi davaları hakkında karar verecek olan hakimlerin tüm dikkatlerini beklemekte haklıdır. Bu davada görüşülen suçlamalar çok ciddidir ve suçlananlar için mahkumiyetin sonuçları da aynı derecede ciddidir. Yargıcın, duruşma sürecinde tüm dikkatini vermesini önleyecek bir rahatsızlığı varsa tıbbi yardım almak ve bu da yeterli olmuyorsa davadan çekilmek görevidir....*

O halde, Hâkim Karibi-Whyte'nin kürsüdeki meslektaşlarının açık bir mahkemede ona doğru eğilip dürtmelerini gerektirecek denli açık sorunları varsa neden aynı meslektaşlarının davadan çekilmeye veya tıbbi destek almaya zorlamadıkları sorulabilir. Neden Başkan daha katı tedbirlere yönelmedi? Landzo'nun vekilinin çekinmiş olabileceği gibi hukuki nezaket ile mi ilgilirdi?

Savcılık makamı tarafından davacıların mevcut temyiz gerekçesine bahis konusu olan mevzunun "feragat" ilkesi nedeniyle ileri sürülemeyeceği iddia belirtilmiştir. Buna göre, davacılar celseler sırasında hâkimin uyuduğu suçlamasını duruşma esnasında ileri sürmedikleri için temyizde bunu ilk defa olarak ileri sürme hakkından feragat etmişlerdir. Temyiz Dairesi, tarafların duruşmalar sırasında açık olan bir mesele hakkında itirazda bulunmaktan kaçınıp daha sonra söz konusu taraf hakkında ters karar durumunda itiraz etmelerine izin vermemeyi genel bir ilke olarak kabul etmektedir. Pek çok ulusal yargı sistemi tarafından kabul edilen bu ilke Temyiz Dairesi'nin önceki kararlarında da uygulanmıştır.

Bir Mahkeme Hâkiminin uyuduğu veya celseler süresince dikkatsiz olduğu ithamının olduğu davalarda, ulusal yargı içtihatları şikayetçi tarafın konuyu hâkimin duruşma sırasında uyuduğu ya da dikkatini kaybettiği

anlarda gündeme getirmesinin bir başka dikkate değer ve önemli nedeni olduğunu göstermektedir. Konu, öncelikle ilgili yemin ve sunumlara yönelik dikkatinin yeniden sağlanması, ikinci olarak da söz konusu yemin ve sunumların tekrar ettirilmesi yoluyla bir çare bulunması amacıyla mahkemede sorun algılandığı zamanda gündeme getirilmelidir. Bunun mümkün olmaması durumunda bile, bu gündeme getirme mahkemeye ya da müteakip yeniden inceleme mahkemesine duruşmanın ne kadarının mahkeme hakiminin dikkatini çekmediğini ve bu yolla bu dikkatsizliğe önem atfedilip atfedilmeyeceğini belirleme imkanı sağlamaktadır. Bu nedenle, konunun duruşmalar sırasında gündeme getirilme zorunluluğu sadece resmi feragat doktrininin uygulanması değil, aynı zamanda dürüst ve uygun bir yargılamanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Temyiz Dairesi'nden önce konuyu resmi olarak gündeme getirmek için hiçbir girişimde bulunulmadı. Landzo'nun vekili bu davranışındaki hatasını "bu duyarlı konuya mümkün olan en diplomatik yoldan" yaklaştığını; Mahkeme'de dile getirmek yerine, Mahkeme'nin önce Yazı İşleri Müdürüne, sonra da Başkanı'na (Hâkim Cassese) ilettiğini söyleyerek açıklamayı seçmiştir. Sözlerine şöyle devam etmiştir:

Hâkim Karibi-Whyte diğer iki Hâkimle beraber Mahkemenin soruşturmacısı konumundaydı. Suç ve / veya masumiyet belirleyeceği gibi uygulanacak cezanın miktarını da belirleyecekti. Delil tespit eden pozisyondaki Hâkim ile doğrudan karşı karşıya gelme duruşmadaki bu noktada müvekkilimin çıkarına olmayacaktı. Mahkemenin Yazı İşleri Müdürüne ve Başkanına yönelmek duruşmanın bu noktasında bana daha sağduyulu gelmişti.

Landzo'nun vekili başka bir yazılı ifadesinde, 1997 yılının Ağustos ve Eylül ayları arasında Dava Mahkemesi'nin Kıdemli Hukuk Memuru (Senior Legal Officer) ile sorunu gayri-resmi olarak tartıştıkları belirtmiş, "Mahkeme tarafından konu incelenmektedir" biçiminde yanıt aldığını da eklemiştir. 1997 Ağustos'unda, Heyet Başkanının duruşma süresince görevlerini yapma yolundaki tüm çabalarına saygı göstermemesi ve Hâkimin uyuması nedenleriyle "davanın düşürülmesi talebi" (Motion for Mistrial) ve "Protesto İçin İstifa"sını (Resignation Under Protest) hazırlamıştır. Yazı İşleri Müdürlüğüyle de görüşüğünü ve istifa etmemeye ikna edilip, kendisine Başkan Cassese ile bir görüşme ayarlandığını söylemektedir. Başkan Cassese, "konuya bizzat kendisinin müdahil olaca-

ğını” söyleyerek ikna etmiştir. Bundan sonra vekil “süregiden sorunu” Mahkemenin Kıdemli Hukuk Memuru ile tartışmaya devam etti.

Dava Dairesine başvurmaya izin vermenin, “üç yargıçtan birini doğal olarak yalnızlaştırarak Landzo’nun davasına tamir edilemez zarar verebileceği”, bu yüzden “uygunsuz ve boşuna” olacağı söylenmektedir. Bn. Hâkim, diğer yolu izleyerek “Baronun yüce gelenekleri doğrultusunda” davranıldığını iddia etmektedir.

Temyiz Dairesi aynı fikirde değildi. Böyle bir bakış açısı, sorunun önce Dava Dairesinde ele alınmasının, adil ve uygun bir çözüm için öncelikli bir konu olduğunu görememektedir. Ayrıca, onun şikayetini Başkana taşımanın Hakim Karibi -Whyte’ye mutlaka bilgi verilmesi demek olduğu da kolayca tahmin edilebilir. Konu aslında ona zaten iletilmiştir. *“Baro’nun yüce gelenekleri” bu gibi durumlarda, müvekkilin menfaatlerinin korunması bakımından avukatın bu davada Lanzo’nun avukatının yaptığına nazaran daha kararlı ve ısrarcı (robust) davranmasını gerektirir.* Temyiz yolunda Landzo için birlikte görev yapan Avukat, –bir şekilde değişik bir amaç için- aynı konuda güçlü, fakat tamamıyla uygun bir tarzda sürdürdüğü girişime olan ihtiyacını vurgulamıştır. Deneyimli herhangi bir avukat, kariyerinin bir aşamasında, hâkime hoş olmayan bir şey söylemenin şaşırtıcılığını yaşayacaktır. *Landzo’nun Bn. vekilinin bizzat kendisi, Özet Bantların derlenmesinin sunulmasında temyiz incelemesinden önceki aşamada Temyiz Dairesine karşı uygunsuzluk konusunda –tümüyle gerçek dışı olsa bile- çok ciddi ithamlarda bulunmaktan kaçınmamıştır.*

Bu durum belki yaşlı hâkimlerin yer aldığı ulusal duruşmalar için doğru olabilir, ancak bu seviyede, uluslararası önemde ve dolayısıyla –iyi ve kötü- yüksek seviyede yargı görünürlüğünde, o dönemde hala geçerli olan bir çok hukuki belirsizlikle birleşince (1998!), avukatın kayda alınan mahkeme sürecinde hâkimi neden utandırmak istemediği anlaşılır. Bn. Avukatın temyiz aşamasında farklı bir dil kullanmış olması, onun dava sürecinde iken de aynısını yapmış olmasını gerektirmez. Belli ki duruşma sırasında hakimleri yabancılaştırmaktan kaçınır çünkü bir karara varıldığı zaman onu temyizde bozdurmak zayıf bir ihtimaldir, özellikle de bu, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi, kendine has lojistik problemleri olan ve çok uzak olmayan bir gelecekte kapatılmasının söz konusu olduğu bir mahkemede tümüyle yeniden yargı yapılması anlamına gelebilecekse. Temyiz mahke-

melerinin maddi olayların sübutu bağlamında genellikle davayı deliller ışığında inceleyen ilk derece mahkemelerine karşı gösterdiği güven, avukatın fikrine etki eden ek bir faktör olur. Fakat temyiz aşamasında avukat duruşma yargıçlarının bütün olası hatalarını dikkate almalıdır ve bu nedenle daha da güçlü bir dil kullanması beklenir. Temyiz Dairesinin yukarıda italik olarak belirtilmiş olan dili göstermektedir ki, temyiz hakimleri avukatın davadaki tavırları ile ilgili ciddi memnuniyetsizliklerini ifade etme isteklerini engelleyememişlerdir.⁶²

Ancak Mahkeme, avukatın zararı kanıtlama yöntemi hakkında ve onun konuyu Başkanın ve geri kalan yargıçların dikkatine getirmek için uyguladığı yöntemleri irdelemeye devam etti:

Ara işlemler sırasında, Temyiz Dairesi Landzo'nun avukatı ve hem Başkan Cassese hem de Dava Mahkemesi Kıdemli Hukuki Memuru arasında yaşanan tartışma, yargı ayrıcalığı veya yargı dokunulmazlığı kapsamına düşmektedir ve kanıtın bizzat avukat tarafından temini gerektiğinden, herhangi birinden bu dokunulmazlıktan vazgeçmesini istemek de uygun değildir. Ayrıca Landzo'nun Avukatının Yazı İşleri Müdürü ile yaptığı tartışmanın nitelikli bir ayrıcalık konusu olduğu belirtildi; zira eğer kanıt avukatın kendisi tarafından verilecekse, Yazı İşleri Müdüründen kanıt sağlaması istenemeyecekti. Bu nedenle Landzo'nun Bn. Avukatının ifadelerinde çelişki yoktu. Savcılık makamı belirtilen gerçekler ile ilgili bilgisi olmadığını ve doğru oldukları temelinde ilerleme niyetinde olduğunu söyledi. Bu konuda avukatı çapraz sorgulamaya gerek duymadı. Sunduğu kanıtlar Temyiz Dairesi tarafından "isbat gücüne ilişkin boyut saklı kalmak üzere" kanıtlar olarak kabul edildi.

Temyiz Dairesi avukatın Dava Dairesinin Kıdemli Hukuk Memuru'nun kendisine söyledikleri ile ilgili iddialarına özel bir ağırlık ve önem vermez. Avukatın Hukuk Memuru'na yargıcın davranışı (uyuması da dahil) hakkında şikayette bulunduğunu ancak daha fazlasını yapmadığını kabul eder. Avukatın şimdi ifade ettiği versiyonu destekleyecek o ana ait daha fazla kayıt yoktur. Temyiz Dairesi avukatın Mahkemeye sunduğu diğer belgeleri de, kanıt gücü açısından etkileyici derecede başarılı bul-

62 Hâkimlerin genel olarak saldırgan üslup ile çok ilgili oldukları bellidir, bakınız örneğin ICTY hâkiminin 14 Kasım 2005 tarihli yönetim pratiği www.un.org/icty/legaldoc-e/basic/practice/IT240e.htm.

madi. Avukatın güvenilen Özet Kayıtların her bölümünde ne görüldüğüne ilişkin detaylar ile ilgili iddiaları kayıtların kendilerinde gerçekte ne olduğu ile karşılaştırıldığında, o kadar renkli ve abartılı ve içerik itibarıyla o kadar yanlış ki, Temyiz Dairesi Kıdemli Hukuk Memuru ile ilgili iddialarını doğru olarak kabul etmedi.

Avukat tarafından Yazı İşleri Müdürü ve Başkan Cassese'ye yaklaşımını belirtmek üzere Landzo için hazırlanan belgeler ve atıfta bulunulan diğer ilgili belgeler incelendiğinde, Landzo'nun avukatını motive eden temel meselenin, Yargıç Karibi-Whyte tarafından kendisine yapılan muamele olduğu ve Yargıcın uyumasının ancak ikincil mesele olduğu açıktı. Yargıç karibi-Whyte'nin avukata şahsi taarruzda bulunduğu, onlara saygı duymadığı ve garezkar davrandığı iddia edildi; hatta duruşma sırasında uyuduğunu belirten şikayette yargıcın "adli soğukkanlılık, kendini sınırlandırabilme eksikliği olduğu ve genel terbiye kurallarına uymadığına" atıfta bulunuluyordu. Avukatın Yargıç Karibi-Whyte'a karşı bu muamelesi temyiz için bir temel teşkil etmedi ve Temyiz Dairesi'nin karar almasını gerektirecek bir konu ile ilişkilendirilmedi. İddialara yalnızca avukatın Yazı İşleri Müdürü ve Başkan Cassese ile ilgili şikayetlerinin birincil kaynakları olduğunu göstermek ve yargıcın uyuduğuna dair iddiaların ancak ikinci öneme sahip olduğunu belirtmek için atıfta bulunuldu. Yargıcın iddia edildiği üzere uyuduğu yolunda bir şikayete ilgili Kasım 1997'yi müteakip herhangi bir teklif yoktu, gerçi Landzo'nun avukatı tarafından sağlanan detaylara göre yargıcın uykusu dava boyunca devam etti (en son giriş 12 Ekim 1998'de). Belirtilen sebeplerden dolayı Temyiz Dairesi, Landzo'nun avukatı tarafından bu konuyu [zamanında] bizzat dava mahkemesinde ileri sürmemesine ilişkin açıklamasını kabul etmedi.

Bu bir şekilde beklenmeyen bir dönüştü: Temyiz Dairesi avukatın daha önceden konuştuğu kişileri kanıtsal ayrıcalıktan ötürü şahit olarak çağırmasına izin vermiyor ve iddialarını basitçe yalanlanmamış olarak belirtiyordu. Ancak sonra bu iddiaları doğru olarak kabul etmeye hazır olmadığını belirten bir dönüş yapıyor ve gerçek nedenin Yargıç Karibi-Whyte'a dava sırasındaki iddia edilen davranışlarına istinaden duyduğu kişisel kin olduğunu belirtiyordu. Avukatın bu durumda daha dikkatli bir tavırla davranıp davranmayacağına bakılmaksızın, bu dilin diğer savunma avukatına gönderdiği sinyal *colorandi causa* olarak Kural 27 RPE'ye istinaden Dava ve Temyiz Dairesi arasında dolaşabilen yargıçların tarafsızlığına duyulan güvenle ilgili

olmadığıydı. Davanın bugün de aynı şekilde sonuçlanıp sonuçlanmayacağı sorguya açıktır, ancak sonraki davalarda azil önergelerinin göreceli kılığı savunma avukatının bir yargıcın tarafsızlığına meydan okuma ihtimalinde hissedeceği şevk eksikliğini açıklayabilir. İnsan faktörünün çok canlı olduğu görülmektedir.

Adli Davranış ve Disiplin

Yukarıda bahsedilen olayların çoğu adli davranış ve etik olduğu kadar disiplin alanıyla da örtüşür. Örneğin ICTY’de görev yapan bir yargıç ne zaman görevden alınabilir? Adli etik kurallarına işaret eden bazı uluslararası belgelerin varlığına rağmen bunların hiçbiri, uluslararası mahkemelerin divanların yargıçlarına doğrudan uygulanabilir değildirler. Yine, UCD bu konuda kendi Yargısal Etik Kurallarına sahip olmakla önemli bir istisna teşkil eder. Bu kurallar şöyledir⁶³:

Önsöz

Uluslararası Ceza Divanı’nın Yargıçları,
Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü’nün (“Statü”) 45. Maddesi ve Usul ve Kanıt Kuralları’nın 5 (1) (a) numaralı kuralının (“Kurallar”) gerektirdiği ciddi sorumluluğu not ederek;
Statü ve Kurallarda belirtilen Adli bağımsızlık, tarafsızlık ve düzgün davranış ile ilgili ilkeleri hatırlatarak;

Adli bağımsızlık ve tarafsızlığa katkıda bulunmak için genel uygulamaların talimatlarına duyulan ihtiyacı tanıyarak ve uluslararası yargı sürecinin etkinliğini ve meşruiyetini sağlamaya yönelik bir bakış açısıyla;

Birleşmiş Milletlerce kabul olunan Yargı Bağımsızlığı Hakkında Temel İlkeler belgesini (1985) ve adli davranışlar ile ilgili diğer uluslararası ve ulusal kurallar ve standartları göz önüne alarak;

Divanın uluslararası karakterini ve Divan yargıçlarının sorumluluklarını yerine getirirken karşılaştıkları özel güçlükleri dikkate alarak,
Aşağıdaki hususları kararlaştırmışlardır:

63 Blz.: <www.icc-cpi.int/library/about/officialjournal/ICC-BD02-01-05_En.pdf>.

Madde 1

Kodun Kabulü

Bu Kod 125 numaralı yönetmeliğe istinaden kabul edilmiştir ve Statü, Kurallar ve Divan yönetmelikleri esas alınarak okunmalıdır.

Madde 2

Terimlerin Kullanımı

Bu Yargısal Etik Kurallarında “Divan”, “Statü”, “Kurallar” ve “Yönetmelikler” terimleri Divan Yönetmeliklerinde kendilerine verilen anlamları taşırlar.

Madde 3

Adli Bağımsızlık

1. Yargıçlar Divanın otoritesini ve makamlarının bağımsızlığını tasdik eder ve adli görevlerini yerine getirirken buna göre davranırlar.
2. Yargıçlar adli görevlerine müdahale eden veya bağımsızlıklarına olan güveni etkileyebilecek her türlü faaliyetten uzak dururlar.

Madde 4

Tarafsızlık

1. Yargıçlar tarafsız olmak ve adli görevlerini yerine getirirken bu tarafsızlıklarının görünmesini sağlamak zorundadırlar.
2. Yargıçlar herhangi bir çıkar çatışmasından veya çıkar çatışmasına yok açabilecek şekilde algılanması makul olan durumlara düşmekten kaçınırlar.

Madde 5

Dürüstlük

1. Yargıçlar makamları ile uygun bir doğruluk ve dürüstlük içinde davranırlar, böylelikle yargıya duyulan kamu güvenini güçlendirirler.
2. Yargıçlar doğrudan veya dolaylı olarak adli görevlerini yerine getirmelerini etkileyecek şekilde algılanması makul olan hediye, yarar, ayrıcalık veya ödül kabul etmekten kaçınırlar.

Madde 6

Gizlilik

Yargıçlar adli görevleri ve müzakerelerin gizliliği ile alakalı danışmaların gizliliğine saygı duymalıdır.

Madde 7

Çalışkanlık

1. Yargıçlar görevlerini yerine getirirken gayretle çalışmalı ve mesleki faaliyetlerini bu görevleri için adanmışlardır.
2. Yargıçlar adli makamlar için gereken bilgi, yetenek ve kişisel nitelikleri koruma ve geliştirme için makul adımlar atmalıdırlar.
3. Yargıçlar tüm adli görevlerini düzgün ve hızlı bir biçimde yerine getirmelidirler.
4. Yargıçlar kararlarını ve diğer hükümlerini gecikmeksizin vermelidirler.

Madde 8

Duruşmalar Sırasındaki Muamele

1. Adli duruşmaları idare ederken yargıçlar düzeni sağlamalı, genel kabul gören dekorla uyumlu hareket etmeli, hazır bulunan tüm katılımcılara ve dinleyicilere sabırlı ve kibar olmalı ve onların da böyle davranmalarını sağlamalıdır.
2. Yargıçlar Kurallara göre tanıkların ve mağdurların sorgulanma tarzını kontrol etmekte uyanıklık göstermeli ve duruşmalara katılanların eşit korunma ve hukuktan yararlanma haklarına özel bir dikkat göstermelidir.
3. Yargıçlar ırkçı, cinsiyetçi ve diğer alçaltıcı davranış ve yorumlardan kaçınmalı ve mümkün olan ölçüde duruşmalara katılan kişilerin de böyle yorum ve davranışlardan kaçınmasını sağlamalıdır.

Madde 9

İfade özgürlüğü ve dernek kurma

1. Yargıçlar ifade ve bir araya gelme özgürlüklerini makamları ile uygun bir şekilde kullanırlar ve bu durum onların adli bağımsızlığını ve tarafsızlığını etkilemez.
2. Yargıçlar hukuki, adli veya adaletin idaresi konuları ile ilgili meselelerde kamu tartışmalarına katılmakta özgür olsalar da, sürmekte olan davalar hakkında yorum yapmazlar ve Mahkemenin duruşunu ve saygınlığını zedeleyecek görüşler ileri sürmekten kaçınırlar.

Madde 10

Yargı-dışı faaliyetler

1. Yargıçlar adli görevleri veya mahkemenin etkili ve zamanında işleyişine uygun olmayan veya bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını etkileyeceği

- makul olarak görülen herhangi bir yargı-dışı faaliyetle uğraşamazlar.
2. Yargıçlar herhangi bir siyasi görevde bulunamazlar.

Madde 11

Kurallara uyulması

1. Bu kurallarda bulunan ilkeler yargıçların görevlerini yerine getirirken gereken başlıca etik standartlar ile ilgili talimatlar olarak uygulanır. Doğaları gereği tavsiye niteliğindedirler ve yargıçlara karşı karşıya kaldıkları etik ve mesleki konularda yardımcı olma amacındadırlar.
2. Bu kurallardaki hiçbir husus yargıçların adli bağımsızlığını sınırlayacak veya kısıtlayacak şekilde tasarlanmamıştır.

Önsöz'e göre UCD yargıçlarının bu kodu Statü'de yer alan genel ilkelerden çıkardıklarını, onlara böyle bir kodu geçirme gücü veren tek bir hükümden çıkarmadıklarını not etmek ilginç olacaktır.

O zaman neden örneğin ICTY, ICTR ve SCSL'nin⁶⁴, savcılarını, tercümanlarını ve savunma avukatlarını için davranış kuralları vardır da, göreve ilişkin yeminleri ve genel ilkeleri temel alan kuralları yoktur? Bu mahkemelerde yargıçların her türlü şüpheden uzak oldukları ancak diğer çalışanların şüpheden uzak olmadığı yönünde bir fikir birliği mi vardır? Yargıç Karibi-Whyte ile ilgili yukarıda tanımlanan ve ICTR'de "gülüm yargıçlar" adlı vaka gibi olaylar, bu durumda, aksini göstermektedir. 2001'de, tecavüze uğrayan bir kadın ifade verirken, ICTR dava mahkemesinin yargıçlarının "gülmekten yıkıldıkları"⁶⁵ ifade edilmiştir; ancak ICTR Başkanının bu duruşmanın video kayıtlarına atfen 14 Aralık 2001 tarihinde yaptığı bir açıklamada bu durum bir abartı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca yargıçlar tanığa gülmemekteydiler.⁶⁶ Eğer ben bir yargıç olsaydım, bu kadar stresli bir durumda olan bir kadın için yargıcın kime güldüğünün bir önemi olup olmadığı konusunda şüphelerim olurdu. Bu, nedeni ne olursa olsun mahkeme salonunun niteliğini bozmaktadır.

64 SCSL Onaylama Kanunu 2002 39 numaralı bölümde bir yargıç veya SCSL'nin diğer bir üyesi olarak rüşvet kabul etmenin cezai bir suç olduğu yönünde hüküm içermektedir. Bkz. www.sc-sl.org/Documents/SCSL-ratificationact.pdf.

65 Bkz.: Raporlar www.globalpolicy.org/intljustice/tribunals/2001/0512rwa.htm, www.timesonline.co.uk/article/0,,9911-1051447,00.html ve www.internews.org/articles/2002/20020214_financial_times.htm.

66 Bkz.: <http://69.94.11.53/ENGLISH/PRESSREL/2001/9-3-07.htm>.

ICTR başkanı bu davada müdahil olmadı, çünkü “ Mahkeme başkanı da dahil olmak üzere bir yargıç için devam eden bir muhakemeyi ele almaları ve yönetimi tartışmaları uygun olmazdı. Hemen hemen tüm konular dava dışı (sub judice) ve yorumlardan ibarettir ve eğer Mahkeme içinden bir yorum yapılacaksa, bu, duruşmaların sonuçlanmasından sonra olmalıdır.”⁶⁷ Bu, bir mahkemenin işleyişi ile ilgisi olmayan bir davranışa tanım gereği uygulanamaz, ancak bu sadece kişiseldir ve duruşmalarla bir ilgisi yoktur. Abartılı bir örnek verecek olursak, duruşması sırasında bir yargıç öğle yemeğini yemeye veya cep telefonundan ailesini aramaya başlarsa ne olur veya daha açık olmak gerekirse eğer mahkeme salonunda dans etmeye başlarsa ne olur? Yargıçların bu tür yanlış davranışlarını cezalandırmak için bir yol olmalıdır. Ancak statüler bu konuda bir şey söylememektedirler.

UAD hukukunun ICTY ve ICTR yargıçları için uygulanabilir olduğu, bu mahkemelerin statülerinde UAD yargıçlarının hizmet dönemleri ve şartlarına yapılan atıflar çerçevesinde (örneğin ICTY Statüsü’nün 13bis (3) maddesi), söylenebilir; ancak bu durumun adli idare ve etik konularını veya sadece iş hukuku boyutunu ve emeklilik vb. konularını kapsayıp kapsamadığı konusunda şüpheler vardır. BM Güvenlik Konseyi Kararı 827’ye eklenen Genel Sekreter’in raporu da bu konuda sessizdir. Yukarıda bahsedilen 1997 tarihli Kanyabashi kararında ICTR yargıçlarının ne söylediğini hatırlatalım:

“Yargıçlar adli fonksiyonlarından dolayı Güvenlik Konseyi’ne hesap vermezler.”⁶⁸

Eğer UAD hukuku uygulandıysa, UAD Statüsünün 18. maddesi görevden uzaklaştırma sorunu için bir çözüm sağlayabilir – her ne kadar Yargısal Etik Kuralları veya uzaklaştırmadan başka herhangi bir yaptırım için olmasa da:

Madde 18

1. Mahkemenin hiç bir üyesi, diğer üyelerin oybirliği ile varılan bir görüş ile gerekli şartları daha fazla sağlayamadıkça görevinden alınmaz.

67 Bkz.: <http://69.94.11.53/ENGLISH/PRESSREL/2001/9-3-07.htm>.

68 Savcı v Joseph Kanyabashi, Dava No. ICTR-96-15-T, Yargı hakkında savunma dilekçesi ile ilgili karar, 18 Haziran 1997, para. 41.

2. Bu sebeple yapılan resmi bildirim Yazı İşleri Müdürü tarafından Genel Sekretere yapılır.
3. Bu bildirim makamı boş bırakılır.

Bir kez daha tekrar edersek, bir çözüm arayışında açık bir sorun olsa da, böyle bir düzenleme ICTY ve ICTR Statülerinde dikkat çekici bir biçimde eksiktir ve UAD Statüsü'nün 18. maddesinin bir kopyası kendiliğinden açık bir çözüm olarak yorumlanabilir. Benim görüşüme göre bu açık naklin açıkça yapılmaması nedeniyle bu kural ICTY ve ICTR yargılarına 13bis(3) maddesi yoluyla uygulanamamaktadır.

Fakat bu durumda, geçici ve özel mahkemelerde yargıçları kim disipline eder veya kim görevden uzaklaştırır? Hukuki bir işlemi kaldıran bir hukuki işlem – usulde paralellik (*actus contrarius*) kuramının genel ilkesi uygulanarak; yargıçların öncelikle kendilerini seçen birim, örneğin Genel Kurul, muhtemelen Güvenlik Konseyi, Mahkemelerin görev sürelerini uzatan bir yan organ tarafından görevden uzaklaştırılabilecekleri sonucunda varılabilir. Ancak bu konuyla ilgili olarak BM Şartında bir hüküm yoktur ve bu kadar hassas bir konunun açık bir hükme ihtiyacı vardır. Ayrıca, UAD Statüsü'nün 18. Maddesi BM Hukukunun hukuki bir işlemi kaldıran bir hukuki işlem – usulde paralellik kuramına uymadığını da göstermektedir. UAD'nin Yazı İşleri Müdürünün Genel Sekreter'e yaptığı bir bildirim makamı boşalttığını not edin. (Örneğin bu bildirim görevden uzaklaştırmayı içerir, bildirim alınmasını müteakip Genel Sekreterin alacağı herhangi bir kararı değil.)

SCSL-RPE 15(D) – (E) Kuralı'nda ciddi bir görevi kötüye kullanma durumunda atamayı yapan birime bir tavsiye sağlar:

- (D) Bir yargıcın Özel Mahkemede görev yapmasının uygun olmadığı iddia edildiğinde bu konu Dairenden Yargıçlar Konseyi'ne gönderilir
- (E) Yargıçlar Konseyinin:
 - (i) başvuruda belirtilen iddiaların ciddi bir doğası olduğuna, ve
 - (ii) böyle bir uygulama için aksi anlaşılınca kadar gerçek bir durumun söz konusu olduğuna,karar vermesi durumunda Konsey konuyu Genel Toplantıya sunar ve bu Genel Toplantıda durum değerlendirilerek gerekirse Yargıcı atayan birime bir tavsiyede bulunulur.

Bu birime görevden uzaklaştırma ile ilgili bir tavsiye yapıldığında bir yargıcın disipline edilmesi veya görevden uzaklaştırılması konusundaki prosedür ile ilgili bir şey söylenmemiştir. Sorun, disipline etmenin derhal görevden uzaklaştırma anlamına gelmeyebileceği, fakat ücret azalması, Mahkeme Başkanı tarafından uyarılma anlamına gelebileceği gerçeği ile daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bu konuda da herhangi bir ipucu verilmemektedir.

Bu durum bizi geçici ve özel mahkemelerde görev yapan yargıçların disiplinler yaptırımlardan muaf oldukları ve hatta görevden uzaklaştırılmalarının muazzam bir zorluk ortaya koyduğu gibi rahatsız edici bir sonuçla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu konunun arka planı hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için eski BM Hukuk Danışmanı Hans Corell'e bazı sorular yönelttim. 17 Mayıs 2006 tarihinde verdiği yanıtta şunları belirtiyordu:

“Sorularınıza cevap olarak, öncelikle şunu belirtmeme izin verin ki 1993 baharında ICTY Statüsünün hazırlanma sürecinde yer almadım. O dönemde Büyükelçi ve İsveç Dışişleri Bakanlığı Hukuk Bölümü Başkanıydım. Ancak AB tarafından CSCE Bosna Hersek İnsani Boyut Mekanizması'na raportör olarak atandım. Ben ve diğer raportörler 9 Şubat 1993 tarihinde Eski Yugoslavya Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi için ilk teklifimizi sunduk. Bu teklif CSCE tarafından Birleşmiş Milletlere gönderildi ve diğer iki teklif ile beraber 1993 baharında Birleşmiş Milletler Hukuk İşleri Ofisi tarafından değerlendirilerek Güvenlik Konseyi'ne sunulan taslak statünün temelini oluşturdu. 9 Şubat 1993 tarihli teklifimizde Yargıçların Görevden Uzaklaştırılması ile ilgili 14. maddeyi aşağıdaki ifadelerle dahil etmiştik:

“1. Bir Yargıç görevlerini yerine getirmedeki yetersizliği nedeniyle Mahkeme Genel Kurulunun oybirliği ile görevinden alınabilir.
2. Mahkemenin Başkanı böyle bir kararı Sürekli Komiteye (standing committee) gönderir. Bu gönderim makamı boş bırakır.”

Tarafımdan yazılan yorum yazısında aşağıdaki ifadeleri ekledim: “Bir mahkemeyi oluşturan bir sözleşme bu gibi bir hükmü içermek zorundadır. Eğer Mahkeme Genel Kurulu ek hükümleri gerekli görürse bu hükümler Mahkemenin Kurallarında belirtilebilir.”

Lütfen şunu belirteyim ki üç CSCE Raportörü – Corell – Türk – Thune çok hızla bir taslak üretmişlerdir, bu taslak 1993 yılının Ocak ayın-

da bir diplomatik konferans için çıkış noktası olarak kullanılacak bir belge sağlamak amacıyla üç haftada hazırlanmıştır. CSCE Güvenlik Konseyi'nin hâlihazırda yaptığı gibi bir mahkemeyi kurabilecek otoriteye sahip değildir. CSCE'nin ilerlemesinin tek hukuki yolu bir anlaşma konusunda uzlaşmaktır. Bu nedenle bizim teklifimiz tam ve yeterince detaylı bir teklif değildir. Ancak yine de biz görevden alınma ile ilgili hükümler konmasını gerekli gördük.

ICTY'nin Statüsünde neden adli görevi kötüye kullanma ile ilgili disiplin süreci hakkında bir hüküm bulunmadığı konusundaki sorunuza gelince bu Statü'nün taslağının hazırlanmasında görev almadığım için herhangi bir bilgi veremeyeceğim... Diğer taraftan ICTR Statüsü hazırlanırken ben Birleşmiş Milletler'in Hukuki Danışmanı idim. Ancak bu süreçte Güvenlik Konseyi üyeleri Statü'nün taslağının hazırlanmasını kalplerine çok yakın tuttular. BM Hukuk Bölümü Ofisi çalışma sırasındaki bir kaç soruya yanıt vermek dışında bu çalışmanın içinde yer almadı. Ancak inanıyorum ki bu özel noktada ICTY Statüsü aynen kopyalandı..."⁶⁹

Bu durum göstermektedir ki aslında bir sorunun varlığı bilinmektedir ve taslağı hazırlayanlar böyle bir hükmün gerekli olduğunu düşünmektedirler ki bu hüküm UAD Statüsü'nün 18. maddesinin hemen hemen bir kelimesi kelimesine kopyasıdır.

Sonuç

Bu bölüm uluslararası ceza mahkemeleri yargıçları ile ilgili bir kaç alana atıfta bulunmuştur. İncelenen her bir konu aslında kendi başına bir bölüm oluşturabilecek niteliktedir. Hissettiğim şudur ki, bu çalışma uluslararası seviyede hukuki siyaset yapıcılarının ve uygulayıcıların iç bağlamdan edinilen deneyimlerinin göz ardı edildiği üzücü bir eğilime işaret etmektedir. Diğer birçok uluslararası organizasyonda da görüldüğü gibi, yargıçlıkların karşılıklı kayırmacılık oyununda bir tür müzakere aracı olduğu yolundaki izlenimi sarsmak çok zordur. Siyasi çıkar ve diplomatik gerekliliklerin durumun talepleri ve ihtiyaçlarını aşması üzücüdür. Bu durum örneğin uluslararası yargıçların ortak bir standart veya profilinin olmayışında açıkça görülebilir.

⁶⁹ Hans Corell'den yazara 17 Mayıs 2006 tarihli e-mail. Bu e-mail'i tam metin olarak yayınlamama müsaade ettiği için kendisine müteşekkirim. Hans Corell daha fazla bilgi için bana ICTY Statüsü'nün taslağının hazırlanmasında görev yapan iki kişi ile, Ralph Zacklin ve Daphna Shrager ile iletişime geçmemi tavsiye etti. Ancak e-mail ile ricada bulunmama rağmen bu yazının yazıldığı dönemde henüz bir cevap alamadım.

Eğer bir ülke, örneğin, 18 yaşında hiç bir hukuk eğitimi olmayan insanların Yüksek Mahkeme birimlerine atanmasına izin veriyorsa ve diğerleri için akademik eğitim ve yıllar süren adli deneyim gerekiyorsa, o ülkenin 18 yaşındaki adayı bazı gizli siyasi nedenlerle Genel Kurulda 20 yıllık deneyimi olan ve uluslararası hukuk bilgisine sahip olan bir mahkeme yargıcından daha fazla oy alıyorsa, en alt standartlar göz önüne alınacaktır. Bu, kabul edilmelidir ki, çok uç bir senaryodur, ancak mevcut kurallar ve uygulama çerçevesindeki olasılıkların genişliğini ortaya koymaktadır. Ancak hiç kimse yalnızca kendi ülkesinde herhangi bir tıbbi deneyimi olmaksızın beyin ameliyatı yapmasına izin verilen 18 yaşındaki birinin BM tarafından felaket bölgelerinde oluşturulmuş bir acil tıp misyonuna beyin cerrahı olarak katılmasını hayal edemez. Neden politikacılar ve diplomatlar uluslararası ceza hukukunun beyin ameliyatlarından daha az zorlayıcı olduğunu düşünmektedirler?

Kaynakça

Bassiouni, Cherif M. *"The Legislative History of the International Criminal Court: An Article-by-Article Evolution of the Statute."* Cilt 2. Transnational Publishers, 2005.

Bassiouni, Cherif, M. *"The Legislative History of the International Criminal Court: Summary Records of the 1998 Diplomatic Conference."* Cilt 3. Transnational Publishers: 2005.

Brinke, Daniel and Hans-Michael Deml, eds. *Judges in the Service of the State.* Shaker Verlag, 2002.

Bohlander, Michael and Christian Latour. *The German Judiciary in the Nineties.* Shaker Verlag, 1999.

Bohlander, Michael and Mark Findlay. "Domestic Sources as a Basis for International Criminal Law Principles." *The Global Community Yearbook of International Law and Jurispruden.* Cilt 1,3 (2002).

Bohlander, Michael. "The Legal Framework of the Prosecution and the Courts." *New Approaches in International Criminal Justice, eds., Kai Ambos and Mohammed Othman.* Freiburg: 2003.

Bohlander, Michael and Renate Winter. "Internationalisierte Strafgerichte auf nationaler Ebene – Kosovo, Kambodscha, Sierra Leone und Timor-Leste." *Internationale Strafgerichtshöfe*, ed. Stefan Kirsch. Baden-Baden: NOMOS, 2005.

Cheung, Wai-lam. "The Process of Appointment of Judges in Some Foreign Countries: The United Kingdom," 22 Kasım 2000, at www.legco.gov.hk/yr00-01/english/library/erp02.pdf

Deutsch, Eberhard P. "The International Judicial Process – A Reply." *Judicature* 53(1969).

Fairlie, Megan. "Adding Fuel to Milosevic's Fire: How the Use of Substitute Judges Discredits the UN War Crimes Tribunals." *Criminal Law Forum* 16 (2005).

Ford, Christopher A. "Judicial Discretion in International Jurisprudence." *Duke Journal of Comparative and International Law* 5 (1994-1995).

Guillaume, Gilbert. "The Future of International Judicial Institutions." *International and Comparative Law Quarterly* (1995).

Higgins, Rosalyn. "Policy Considerations and the International Judicial Process." *International and Comparative Law Quarterly* 17 (1968).

Ingadottir, Thordis, ed. *The International Criminal Court: Recommendations on Policy and Practice*. Transnational Publishers, 2003.

Jennings, R.Y. "Judicial Legislation in International Law." *Kentucky Law Journal* 26 (1937-1938).

Jessup, Philip C. "The International Judicial Process." *Judicature* 52 (1968).

Jung, Heike. "Images of Judges – an Intercultural Comparison." *Zeitschrift für europarechtliche Studien* 11 (2006).

Kentridge, Sydney. "The Highest Court: Selecting the Judges." *Cambridge*

Law Journal 62 (2003).

Kerr, Rachel. *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, An Exercise in Law, Politics and Diplomacy*. Oxford University Press, 2004.

Keyuan, Zou. "Judicial Reform in China." *International Lawyer* 36 (2002).

Lin, Chris X. "A Quiet Revolution: An Overview of China's Judicial Reform," *Asian-Pacific Law and Policy Journal* 4 (2003).

Marquand, Robert. "New for China's Courts: Trained Judges, Standard Rules." *Christian Science Monitor*. www.csmonitor.com/2001/0816/pls3-woap.htm. (16 Ağustos 2001).

Martinez, Jenny S. "Towards an International Judicial System." *Stanford Law Review* 56 (2003-2004).

Romano, Cesare P.R. "The Judges and Prosecutors of Internationalized Courts and Tribunals." *Internationalized Criminal Courts – Sierra Leone, East Timor, Kosovo, and Cambodia*, eds. Cesare Romano, André Nollkaemper and Jann Kleffner. OUP, 2004.

Rosenne, Shabtai. "Sir Hersch Lauterpacht's Concept of the Task of the International Judge." *American Journal of International Law* 55 (1961).

Scobbie, Ian G.M. "The Theorist as Judge: Hersch Lauterpacht's Concept of the International Judicial Function." *European Journal of International Law* 8 (1997).

Shing, Wong Kai. "Reforming China's Judiciary," www.hrsolidarity.net/mainfile.php/2000vol11no06/555/.

Van den Herik, Larissa J. *The Contribution of the Rwanda Tribunal to the Development of International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, 2005.

Wald, Patricia. "Judging War Crimes." *Chicago International Law Journal* 189 (2000).

Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Yönelik Tutumlar ve Davranış Tipleri* **

Attitudes and Types of Reaction Towards Past War Crimes and Human Rights Abuses

Prof. Ivan **SİMONOVIĆ**
Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi;
Eski BM Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyi Başkanı;
Hırvatistan'ın Birleşmiş Milletler Eski Daimi Temsilcisi
ve Büyükelçisi; Eski Hırvatistan Dışişleri Bakanı Yardımcısı

YORUM

1. Seçim: Unutmak veya Gerçeği Tespit Etmek, Affetmek ya da Cezalandırmak

Güvenilir bir adalet sisteminin ve hukukun üstünlüğü prensibinin önemi evrensel olarak kabul görmüştür. Ancak, geçmiş savaş suçları ve vahim insan hakları ihlallerine yönelik adaleti sağlama çabalarının çatışma sonrası ve geçiş dönemindeki toplumlarda istikrara ne ölçüde bir ön koşul – ya da bir mani- olduğu tartışmalıdır. İnsan hakları savunucuları, hukuki normların ve geleneklerin uygulanmasını, savaş suçları ve insan hakları ihlallerine karşı mutlak bir çözüm olarak görmekteyse de, diplomatlar ve barışın tesisi için çalışan diğerleri bu konuda daha şüpheci bir yaklaşım içerisinde olup adaletin bazen sadece bir göz boyama ya da daha kötüsü barışa bir engel teşkil ettiğine inanmaktadırlar.¹ Fiili uygulamalar da bu soruya net bir cevap sağlayamamaktadır. Geçiş dönemine ilişkin ve çatışma sonrası dönemdeki sorunlarla başa çıkmak adına değişik toplumlar için değişik yöntemler izlemiş, hem başarı hem de başarısızlıklarla karşılaşmışlardır. Dahası, baskıcı bir rejimden demokrasiye doğru “temele ilişkin” değişimlerin (Arjantin, Şili ve El Salvador örneklerindeki gibi), radikal, dini ve etnik temelleri olan ve şiddet unsurları içeren geçişlerden (Güney Afrika, Ruanda, Guatemala ve Bosna-Hersek) ayırımı iyi yapılmalıdır.²

* Çeviri, Ertuğrul Erol.

** Bu çalışmanın bu dergide yeniden yayımlanmasına izin verdiği için Ivan Simonovic'e teşekkür ederiz. Orijinal metin için bkz.: Ivan Simonovic, “Attitudes And Types of Reaction Toward Past War Crimes and Human Rights Abuses,” *Yale Journal of International Law* 29 (2004).

1 Bkz, Paul R. Williams ve Michael P. Scharf, *Peace with Justice? War Crimes and Accountability in the Former Yugoslavia*, xiii (2002).

2 Savaş suçları ve insan hakları ihlallerine sahne olan toplumların değişik deneyimleri için, bkz. Neil J. Kritz,

Ancak bu çeşitlilik, uluslararası toplumu olası kalıpları teşhis etmekten geri bırakmamalıdır. Tam aksine, sistemleştirilebildiği takdirde, bu deneyim zenginliği uluslararası adaletin şu andaki durumunu ve nereye gittiğini daha açık bir şekilde göstermek amacına hizmet edebilir.³

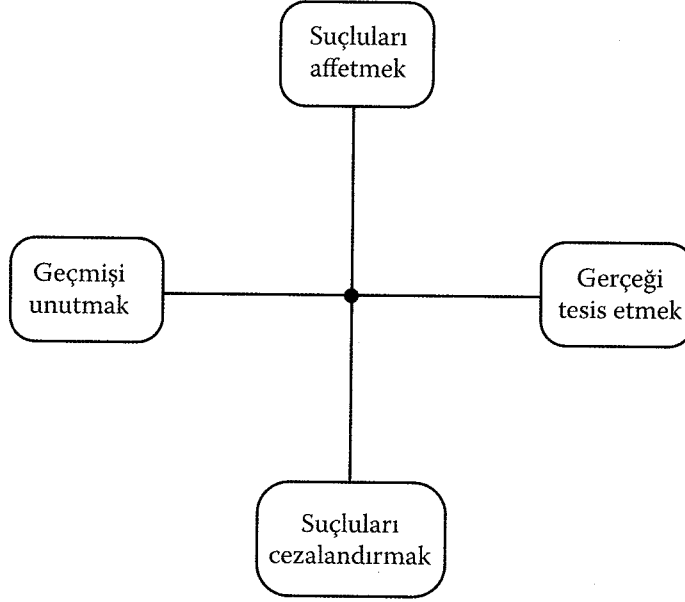
Bu çalışma ilk olarak çatışma sonrası toplumların geçmiş savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine nasıl yaklaştıkları ve nasıl bir tutum sergilediklerini inceleyip bir sınıflandırma yapmaya çalışacaktır. Bundan maksat, deneyimlerden birşeyler öğrenebilmek amacıyla, genel eğilimleri teşhis etmektir. Bahsolunan olayların altında yatan çerçeveler, bu eğilimleri daha rahat bir şekilde algılayabilmek adına biraz basitleştirilecektir. Gerçek deneyimlere yapılacak atıflar da hayatın karmaşıklığını ve bundan kaynaklanan herhangi bir genel sonuca varmaktaki zorlukları bize hatırlatacaktır.

Bu çalışma, geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlallerine karşı gösterilen tepkileri ve tutumları şu şekilde sınıflandırmaktadır: unutmak ya da gerçeği tespit etmek, ve özür dilemek ya da suçluları cezalandırmak. Bu seçenekler, her biri bir uçta olmak üzere, bir grafik üzerinde gösterilebilir. Geçmiş savaş suçlarıyla ve insan hakları ihlalleriyle bir şekilde uğraşan her toplum, bu çerçeve içinde bir noktada yerini almaktadır. Aynı zamanda bu çeşit bir sınıflandırma, çeşitli deneyimleri birbirleriyle karşılaştırmamıza da olanak sağlamaktadır.

"Where We Are and How We Got Here: An Overview of Developments in the Search for Justice and Reconciliation", *The Legacy of Abuse – Confronting the Past, Facing the Future*, ed. Alice H. Henkin (2002), 21. <http://www.ciaonet.org/wps/vap02/>

3 Geçiş dönemindeki ülkelerde adaletin sağlanması konusunun giderek daha çok incelenmesi bu hususta sevindirici bir unsurdur. Bu konuda 1970'ten 1989'a kadar yaklaşık 150 kitap, bölüm ve makale yayımlanırken, 1990'larda bu rakam 1000'ni aşmaktadır.

ŞEKİL 1. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Takınılan Tutum ve Gösterilen Tepkiler: Seçenekler

2. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Tutumlar

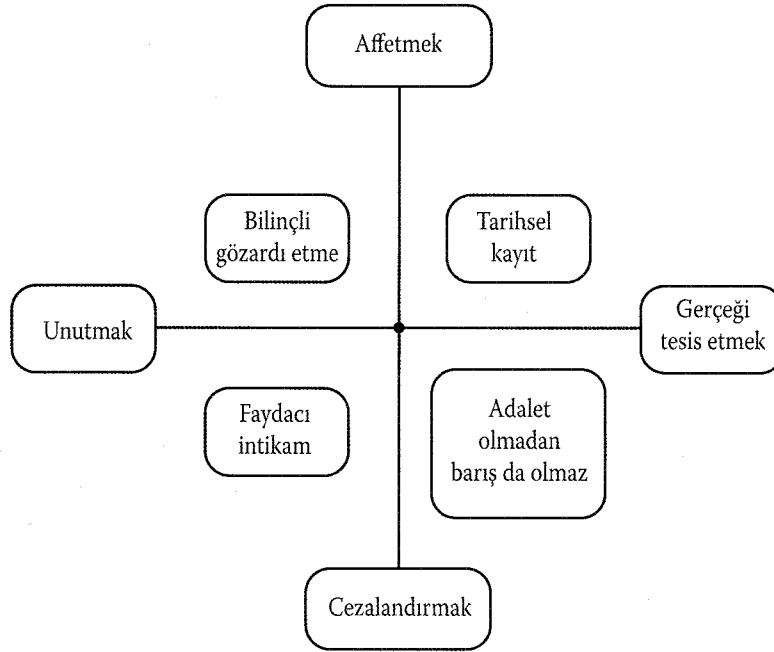
Tutumlar doğrudan gözlemlenemezler, daha çok bir takım göstergeler ışığında saptanabilirler. Bireylerin, toplumların ve dolayısıyla uluslararası aktörlerin geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlallerine farklı yaklaşımları olabilir ve genellikle de olmaktadır. Tabiatıyla en ilgi çekici olan ve önde gelenler çatışma sonrası baskın siyasal güçlerce ya da geçiş dönemindeki toplumların kendileri tarafından desteklenenlerdir. Yukarıda değinilen seçeneklere göre (unutmak, gerçeği tespit etmek, cezalandırmak ya da özür dilemek) şekillenen olası tutumlar dört çeşit temel yaklaşım altında toplanabilir:⁴

⁴ Bu dört yaklaşım en uç noktalar temsil etmektedir. Her bir düzlem üstünde başka tutumlar da gözlenebilir. Bu dört çeşidin birbirleriyle kombinasyonu halinde ortaya çıkabilecek birçok diğer yaklaşımlar bu makalenin amacını aşmaktadır.

1. “Bilinçli göz ardı etme” – unutmak ve özür dilemek,
2. “Tarihsel kayıt” – gerçeği tespit etmek, ancak özür dilememek,
3. “Faydacı intikam” – unutmak, ancak yine de cezalandırmak,
4. “Adalet olmadan barış da olmaz” – gerçeği tespit etmek ve suçluları cezalandırmak.

Seçimler ve tutumlar arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte daha iyi anlaşılabilir.

ŞEKİL 2. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Tutumlar

Bir takım tarihsel örneklerden de anlaşılacağı gibi, bu yaklaşımlardan her biri bir takım nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. “Bilinçli göz ardı etme”; geçmişi bölücü, ihtilafı ve acı verici bir süreç olarak kabul eden bir algılamadan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de geçmiş, kayıtsızlık ve bilinçsizliğe mahkûm edilmekte ve unutulması cesaretlendirilmektedir. Aynı zamanda, bu gibi bir yaklaşım, geçmişte yaşanan olaylarda payı olan ve su-

çunu saklamaya çalışan önemli bir siyasi grubun kendi çıkarları adına sağlamaya çalıştığı bir durum da olabilir. Her halde, bu tutum, bölücü geçmiş bir çarpıda kesip atmak ve sadece geleceğe yönelmek anlamına gelmektedir. Böyle bir yaklaşım için geliştirilen tipik bir ahlaki gerekçelendirme de, insanların acılarını dindiren ve ivedilikle barışı sağlayan her çözümün iyi bir fikir olduğu savıdır.

Temmuz 1999'da ülkedeki iç savaşı durdurmak için tasarlanan ve Sierra Leone hükümeti ile Birleşik Sierra Leone Devrimci Cephesi arasında imzalanan Barış Antlaşması (Lomé Barış Antlaşması), "bilinçli göz ardı etme" tutumuna yakın geçmişten bir örnektir.⁵ Taraflar arasındaki çatışmaya ve düşmanlığa bir son vermek amacıyla antlaşma, Foday Sankoh liderliğindeki Birleşik Devrimci Cephe'den temsilcilerin ulusal hükümete dahil edilmesini öngörmektedir. Ayrıca, savaş sonrası dönemde kuvvet bölüşümü ve genel af ilanı sağlanmıştır.⁶

Buna karşın, "tarihsel kayıt" tutumu, suçluların affedilmesi vasıtasıyla barışma sürecinin kolaylaştırılması isteğine rağmen, geçmişteki olaylar hakkında bilinçlenmenin ve onları kayıt altına almanın bu olayların tekrarlanmasını engellemek için vazgeçilmez olduğu fikrinden ileri gelmektedir. Ayrıca bazı yorumcular gerçeğin ortaya çıkarılmasının kurbanlar açısından sembolik bir tatmin duygusu yaratacağını da öne sürmektedirler. Her ne kadar dürüstçe ve iyi niyet çerçevesinde ele alınsa da, bu yaklaşım, suçlular ve adaletin cezalandırma yoluyla sağlanması yerine sadece gerçeğin ortaya çıkarılmasıyla avunan kurbanlar arasında bir uzlaşmayı temsil edebilir.

İrk ayırımı sonrası Güney Afrika'sı, önceki dönemde işlenen belirli suçlarla ilgili olarak tanıklık eden kişilere af ilan etmesi sebebiyle tarihsel kayıt tutumuna bir örnek teşkil etmektedir. Yani, koşulsuz değil, şartlı bir af sistemi getirilmişti. Gerçeği Soruşturma ve Uzlaşma Komisyonu'na (Truth and Reconciliation Commission) 7000'den fazla af başvurusu yapılmış ve bu sayede program ırk ayırımı döneminde işlenen suçlar ve suiistimallerin

5 12 Temmuz 1999 tarihli Birleşmiş Milletler Togo Daimi Temsilciliği Maslahatgüzar'ndan Güvenlik Konseyi Başkanı'na mektup, Ek: Sierra Leone hükümeti ile Birleşik Sierra Leone Devrimci Cephesi arasında imzalanan Barış Antlaşması, U.N Doc. S/1999/777 (1999), <http://www.sierra-leone.org/lomeaccord.html> (bundan sonra Lomé Barış Antlaşması olarak anılacaktır).

6 Lomé Barış Antlaşması..., madde IX. Ayrıca bkz. dipnotlar 22-23.

yıl yıl kaydını tutmak suretiyle tam olarak çözümlenmesini sağlamıştır.⁷ 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında gerçekleşen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünizmden kapitalizme geçiş süreci genelde büyük sayıda cezai soruşturmalara sahne olmamıştır⁸. Bazı ülkeler zan altındaki suçluların siyasi yaşama katılımını kısıtlayıcı yönetsel önlemlere başvurdularsa da, neredeyse hiç bir cezai takip işletilmemiştir. Nadir bir kaç tanesinde de, ihtilafli olmayan konular ele alınmıştır. Örneğin, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nde⁹ eski Cumhurbaşkanı Slobodan Milosevic'in sorgulanması sürecinde ele alınan konular yolsuzluk ve bir siyasi rakibin suikaste kurban gitmesine neden olmak ile sınırlıyken, Sırp'ların yaptığı soykırım veya Hırvatlara, Müslümanlara ve Arnavutlara karşı işlenen savaş suçlarına hiç değinilmemiştir.¹⁰

Son olarak, "adalet olmadan barış da olmaz" yaklaşımı, savaş suçları ve insan hakları ihlallerine karşın sadece hukuki kovuşturma metodunun:

1. Mağdurları tatmin edecek şekilde cezalandırmayı ve gerçeğin tespitini sağlayacağını,
2. Geçmiş haksızlıklara karşı kişisel misillemeleri engelleyeceğini,
3. Tarihin tekerrür etmesini önleyeceğini düşünen bir inançtan ileri gelmektedir.

Kurbanlar ve insan hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütleri genellikle bu metodu uygulamakla beraber, bu yaklaşım aynı zamanda, çatışma sonrası dönemdeki bir topluluk, hatta bazı durumlarda uluslararası toplum için bile, baskın bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela, yeni Ruanda hükümeti, 1994'te bir milyon insanın yaşamını yitirdiği soykırım ile ilgili cezai hükümler yardımıyla adaletin tesisini kendine bir öncelik olarak seçmiştir. Ancak, daha sonra bunun gerçekleştirilmesinin ne kadar zor olduğu ortaya çıkmıştır. Arusha'daki Geçici – Özel Uluslararası Ruanda Mahkeme-

7 Bu komisyon hakkında daha detaylı bilgi için lütfen bkz. Brandon Hamber, "Dealing With the Past: Rights and Reasons: Challenges for Truth Recovery in South Africa and Northern Ireland," *Fordham International Law Journal* 26 (2003) 1074, 1075-87.

8 Doğu Almanya'daki sınır korumalarının davaları istisnadır. Bkz. Neil J. Kritz, "Where We Are...", 26.

9 4 Şubat 2003'te Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ismini Sırbistan ve Karadağ olarak resmen değiştirmiştir. Bkz. Daniel Simpson, "Yugoslavia is Again Reinvented, in Name and Structure," *New York Times*, 5 Şubat 2003, A3.

10 Milosevic bu iddialarla Lahey'deki Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi tarafından yargılanmaktadır. Bu dava ile ilgili, Bkz. Michael P. Scharf and William A. Schabas, *Slobodan Milosevic On Trial: A Companion* (2002).

si (ad hoc International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) sadece birkaç düzine dava ile ilgilenebilmiş, kalan 125.000 tutuklunun akıbetini zayıf iç hukuk mekanizmalarının tasarrufuna bırakmıştır. Bu tip bir çalışma yükü Ruanda hükümetini suçunu itiraf eden bazı tutukluları yerel mahkemelere transfer etmek gibi yeni pratik çözümler aramaya itmiştir.¹¹

3. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Gösterilen Tepkiler

Çatışma sonrası veya geçiş dönemindeki toplumların tutumlarını incelemek birçok göstergelyi teşhis etmeyi gerektiren, tam doğru olmayan bir çabadır. Öte yandan tepkiler genelde bir hukuki kimliğe sahip olmakta ve böylece çok daha kolay teşhis edilebilmektedirler. Geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlallerine yönelik geliştirilen dört temel reaksiyonun tipolojisi yukarıda ortaya konan toplumsal seçimlerle de örtüşmektedir: Unutmak ya da gerçeği tespit etmek; affetmek ya da suçluları cezalandırmak.¹²

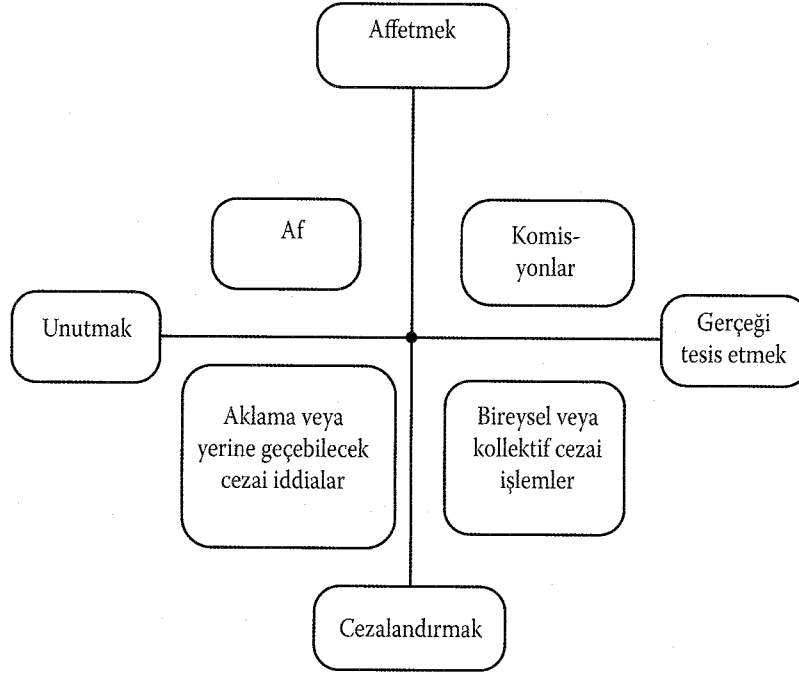
1. Genel Af – geride bırakmak ve affetmek,
2. Gerçeğin araştırılması için komisyonlar – gerçeği tespit etmek, ancak yine de affetmek,
3. Aklanma veya suçlanmalar – unutmak ve affetmek,
4. Bireysel veya toplumsal cezai işlemler – gerçeği tespit etmek ve cezalandırmak.

Seçimler ve tepkiler arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte daha iyi anlaşılabilir.

11 ICTR ya da ulusal mahkemeler tarafından bu kadar çok davaya bakılması uzun yıllar alacağından, bu tip bir faydacı yaklaşıma gerek duyulmuştur. İtiraf azaltılmış hapis cezaları ile cesaretlendirilmiş ve daha küçük çaptaki suçlular ise, *gacaca* adlı ve köklerini yerel adalet kaidelerinden alan, köylerde görevini sürdüren yeni bir adalet sistemine transfer edilmiştir. Bkz. “Rwanda: Genocide Suspects Who Confess To Go Free,” *New York Times*, 17 Şubat 2004, A9. *Gacaca*’nın soykırım hakkındaki yaklaşımı için, bkz. “Norwegian Helsinki Committee, Prosecuting Genocide in Rwanda: The Gacaca System and the International Criminal Tribunal for Rwanda,” 18-23, 32-33, (2002), <http://www.nhc.no/land/rwanda/Rwanda.pdf>. Bu yaklaşım en yüksek uluslararası standartları yakalayamasa da, gerçekçi başka bir yaklaşım da yoktu. Bkz. Neil J. Kritz, “Where We Are...,” 31.

12 Tutumlarda olduğu gibi, birçok farklı tavır (olası kombinasyonlarıyla beraber) gerçek hayatta yerini almaktadır. Bu çalışma sadece dört temel çeşidi ele almaktadır.

FİĞÜR 3. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Tepkiler

Af, “bilinçli göz ardı etme” seçeneğinin en bariz örneğidir. Bu, her kesimi kapsayan, hiçbir koşulun aranmadığı tam bir af olabilir. Arjantin dışarıda tutulmak kaydıyla, bu tip aflara Latin Amerika’da geçiş döneminde başvurulmuştur.¹³ Buna karşın, geçmişin ortaya çıkarılması için sunulan işbirliğine karşılık şartlı ya da kişisel aflar da ilan edilebilir (Güney Afrika’da olduğu gibi). Bunun tipik bir yolu, geriye de yürürlüğü olan bir af yasasının çıkarılmasıdır.

Gerçeği Saptama Komisyonu yöntemi ise bir yandan gerçeği tespit etmek amacına yüksek seviyede bir bağlılığı temsil etmekte, öte yandan suçluları affetmeyi isteyen bir eğilimi de içinde barındırmaktadır. Geçmiş sistemi-

¹³ Arjantin ilk başta askeri diktatörlük döneminde işlenen insan hakları ihlalleriyle ilgili kovuşturma başlatmış, ancak bir yıl sonra askeriye baskısıyla vazgeçmiştir. Bkz. Neil J. Kritz, “Where We Are...”, 25, 32-33. Arjantin deneyimi kendisinden sonra gelen Latin Amerika’daki geçiş dönemlerini de etkilemiş ve buralarda koşulsuz genel aflar ilan edilirken hukuki işlemlere başvurulmamıştır.

tik olarak gizlemeye çalışmayı (Latin Amerika'da kaybolan kişilerin akıbeti gibi) veya çatışmanın taraflarının geçmiş olaylar hakkında farklı ve birbiriyle çelişebilen "doğrular" ortaya atılmalarını engellemek için güvenilir bir tarihsel kayıt oluşturmak önemli bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Her halde bu komisyonlar kurbanlar için sembolik bir tatmin sağlarken, aynı zamanda da gelecek çatışmalara dair ortaya çıkabilecek riskleri azaltabilir.

Aklama veya yerine geçebilecek cezai iddialar ortaya atma tepkisi gerçeğin ortaya çıkarılmasıyla ya da suçluların cezalandırılmasıyla ilgili risklerin önüne geçme isteğinden ileri gelmektedir. Komünist dönemde Doğu Avrupa'da birçok kişi bir şekilde (mesela siyasi polise jurnalcılık) insan hakları ihlallerine karışmışsa da rejim düştükten sonra onları adaletin karşısına çıkarmak siyasi açıdan oldukça güç olmuştur. Bunun yerine aklanma uğruna faal siyasetten men edilip kamu görevlerinden de yasaklanmışlardır (özellikle askerlik ve polis görevlerinden). Kararlar gizli polis arşivlerinin incelenmesi ve bunu takiben eski işbirlikçilerin etkisiz hale getirilmesi suretiyle alınırdı. Ayrıca bu teknikler sadece eski komünist ülkelerle sınırlı kalmamıştır. Örneğin, El Salvador'da oluşturulan geçici bir komisyon, yüz kadar yüksek rütbeli subayın geçmişte meydana gelen insan hakları ihlalleriyle olan ilişkileri nedeniyle istifasını istemiştir.¹⁴

Farklı cezai iddialar ortaya atma metodu için Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ve Sırbistan eski Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević'i ele alabiliriz. Sırp hükümeti Milošević'i soykırım ve savaş suçlarından ötürü değil, yolsuzluk ve siyasi suikaste teşvik suçlarından suçlayıp tutuklamak istemiştir. Hem aklama hem de farklı iddialarla suçlama tepkilerinde, gerçeğin tespiti siyasi nedenlerle engellenmektedir.

Son olarak, bireysel ya da ortak sorumluluk sonucu birçok cezai işlem yürütülmesi ele alınabilir. Bu tepki tipi, gerçeğin ortaya çıkarılması için güçlü bir iradeyi temsil ederken, suçluların bireysel ya da ortak olarak cezalandırılmasını öngörmektedir. Ortaklaşa sorumluluğu öne çıkaran davalar ortak bir suçlu tespit ederek kurbanların tazmin edilmesini amaçlamaktadır. Örnek olarak, yakın zamanda bazı şirketler İkinci Dünya Savaşı'nda zorunlu işçi olarak çalıştırılan kişilere tazminat ödemişlerdir. Bu iddialar Bosna Hersek'in veya Hırvatistan'ın Sırbistan'a karşı yönelttiği soykırım veya savaş tazminatı iddialarına benzemekte ve şu anda Uluslararası Adalet Divanı'nda

14 Neil J. Kritz, "Where We Are...", 36.

karara bağlanmayı beklemektedir.¹⁵ Ortak sorumluluk birçok adli kurumlar aracılığıyla düzenlenebilir, ancak temeli tazminat sağlamaktır.

Bireysel sorumluluğu öne çıkaran davalar ise hem tek tek suçluları cezalandırmayı hem de gerçeği ortaya çıkarmayı amaçlayan tepkilerdir. Sorumluluğun tesisi ulusal kovuşturmalara, üçünü ülkelerde kurulan ancak evrensel yargı yetkisine sahip olan mahkemelerle, Ruanda ve eski Yugoslavya'da olduğu gibi geçici mahkemelerdeki kovuşturmalara, Sierra Leone, Doğu Timor ve Kosova'daki gibi hem ulusal hem uluslararası savcı ve hakimlerden oluşan karma mahkemelerle, veya Uluslararası Adalet Divanı yoluyla yapılabilir. Bireysel cezai sorumluluğu düzenleyen kurallar ulusal ceza kanunlarında, uluslararası ceza hukukunda ve Adalet Divanı'nın yahut geçici – özel mahkemelerin statülerinde bulunabilir.

4. Tutum ve Tepki Çeşitleri Arasındaki Bağlantılar

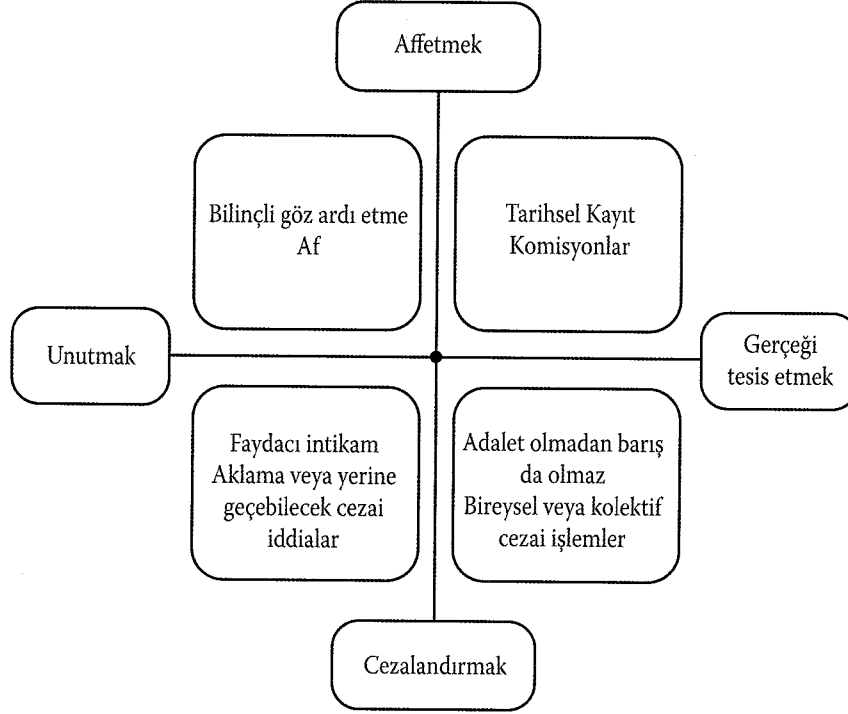
2. bölümde anlatılan geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlallerine yönelik tutumların hepsi 3.bölümde bahsedilen tepki çeşitlerine karşılık gelmektedir:

1. "Bilinçli göz ardı etme" affa;
2. "Tarihsel kayıt" komisyonlara;
3. "Faydacı intikam" aklama veya yerine geçebilecek cezai iddialara;
4. "Adalet olmadan barış da olmaz", bireysel veya ortak sorumluluğa dayanan kovuşturmaya denk düşmektedir.

Tutumlar ve tepkiler arasındaki bağlantılar şu şekilde grafik olarak da gösterilebilir.

15 Bkz.: "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)," *International Court of Justice* (20 Mart 1993), para. 135(r), <http://212.153.43.18/icjwww/idocket/ibhyframe/htm>; "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia and Montenegro)" *International Court of Justice* (2 Temmuz 1999), para. 36(b), http://212.153.43.18/icjwww/idocket/icry/icry_orders/icry_iapplication_1990702.pdf. Eğer davacılar haklı bulunursa Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (diğer suçlarıyla beraber) soykırım nedeniyle tazminat ödemek durumunda kalacaktır. Bu çalışmanın yazarı Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Uluslararası Adalet Divanı davalarında temsilcisidir.

FİĞÜR 4. Geçmiş Savaş Suçları ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Tutum ve Reaksiyon Tipleri

Eğer geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlallerine yönelik tutum “bilinçli göz ardı etme” ise, ona karşılık gelen tepki de af ilanıdır. Unutmak ve affetmek yönündeki istek, affın kovuşturmaya rağmen öngördüğü dokunulmazlıkta gözlenmektedir. Geçmiş, iyi ya da kötü, hafızalarda geriye itilmiş ve suçlular cezalandırılmaktan kurtulmuştur. Af ilanı kovuşturmalar veya onların kötüye kullanımı neticesinde ortaya çıkabilecek belirsizliği bertaraf etmesi nedeniyle istikrar sağlar. Öte yandan bu yöntemin zayıflığı ise kurbanlarda daha sonra kişisel intikam arayışına neden olabilecek bir düş kırıklığı yaratmasıdır. Dahası, suçlar veya ihlaller sembolik de olsa kınanmadığından veya bireysel ya da ortaklaşa olarak cezalandırılmadığından dolayı tekrar vuku bulabilirler.

Eğer tutum “tarihsel kayıt” ise, gerçeği ortaya çıkarmakla yükümlü komisyonların kurulması uygun tepki tarzı olacaktır. Bu yöntem çoğu zaman büyük siyasi sonuçlara yol açan “gerçeği” tespit etmekle beraber, suçluların

cezalandırılmasını ön görmemekte (en azından bir takım suçluların), ve böylece de tarihsel kayıt metodunu savunanların önceliklerini yansıtmaktadır. Komisyonların sunduğu avantajlar; geçmişle yüzleşmek, hem suçluları hem de kurbanların teşhis edilmesi ve böylece gelecekte bu tip olayların gerçekleşmesini engellemektir. Kurbanlar sembolik bir tatmine ulaşırken suçlular fazla zorlanmayarak tekrar bir çatışmanın çıkması tehlikesi önlenmektedir. Bu yaklaşımın olumsuz yönü ise, gerçeğin farkında olan ancak suçluların cezalandırılmadığını gören kurbanların bu defa kişisel intikam almaya yönelebilmeleridir.

Şayet tutum faydacı intikam ise, o zaman buna karşılık gelen tepki, aklama ya da onun yerine geçebilecek iddialar ortaya atmak suretiyle kovuşturmadır. Suçluları siyasi yaşamdan bertaraf etme isteği onları kamu hayatının belli bölümlerinden mahrum bırakmakla ya da bireysel olarak çeşitli davalar sonucu cezalandırılmaları sonucu siyasi yaşamdan (en azından bir süreliğine) uzaklaştırılmalarıyla sonuçlanabilir. Ancak bu davalar geçmişle ilgili bazı çelişkilerin yeniden tartışılmasını engellemekte, bunun yerine savaş suçluları ve insan hakları ihlalcilerine sıradan suçlular gibi davranılmaktadır. Bu yaklaşım toplumun, en tehlikeli üyelerinden sosyal ya da siyasi istikrarsızlık tehlikeye atılmaksızın kurtulmasını sağlamaktadır. Buradaki temel sorun ise hiçbir zaman tam olarak yüzleşilmediği ve kınanılmadığı için, savaş suçlarının ve insan hakları ihlallerinin tekrarlanabilmesidir. Yeni iddiaların öne sürülmesi tepkisi ise; gelecekte işlenebilecek daha ciddi ve siyasal olarak daha hassas suçların kovuşturması için toplumun psikolojik olarak hazırlanması açısından iyi bir yöntem olabilir. Eski bir liderin yolsuzluğa veya cinayete karışmış olmasının ortaya çıkması onun bir savaş suçlusu olarak da kabul edilmesini kolaylaştırır.

Eğer tutum “adalet olmadan barış da olmaz” ilkesi ise, buna uygun düşen tepki, bireysel ya da ortaklaşa sorumluluğu ortaya çıkarmaya çalışan kovuşturmadır. Gerçeği tespit etme ve suçluları cezalandırma isteği, başta mahkemeler olmak üzere, çeşitli hukuki yollarla kurbanları tatmin edecek bir şekilde gerçekleştirilebilir. Suçlular bireysel ya da ortaklaşa bir şekilde cezalandırılınca toplum geçmişle yüzleşmiş olmaktadır. Tabiatıyla değişik davalar kurbanlara değişik çözümler sunarken, eski ihlalcilere de farklı tehditler yaratmaktadır. Genellikle ortaklaşa sorumluluk arayan kovuşturmalar bireysel sorumluluğu amaçlayanlara göre daha az tehditkâr olmaktadır çünkü tek olarak bireyleri hedef almamaktadır. Ayrıca cezai sorumluluğun getirdiği sonuçlar genel olarak ahlaki olmayan mali yükümlülükler doğur-

maktadır. Öte yandan, mali bir tazmin, bireysel kovuşturma ya da cezalandırmanın sağlayabileceği kadar büyük bir tatmini sağlamamaktadır (her ne kadar suçun doğasına ve hangi koşullar altında işlendiğine de bağlı olsa da). Bireysel sorumlulukları hedef alan davalar bu faydayı sağlamakla beraber kurbanların geçmiş acılarını unutmalarını da sağlayabilir. Belli başlı bazı sorunlar, davaların uzun sürebilmesi (bazen yıllar boyu), siyasi düşmanlara karşı kötü niyetle kullanılma ve hatırı sayılır derecede nüfuzlu olan kişilerin, köşeye sıkıştırıldıklarında, sonuna kadar mücadele etmesidir.

5. Tutum ve Deneyimlerin Tepki Çeşitleriyle Karşılıklı Evrimi

Geçmiş savaş suçlarını ve insan hakları ihlallerini tepkinin çeşitlerine ve olası tutumlara göre geçmişi unutmak – gerçeği tesis etmek ve de affetmek – suçluları cezalandırmak arasındaki bir ölçekte sınıflandırdıktan sonra bu çerçevedeki tutumların gelişimini ve çeşitli tepkilerin yarattığı deneyimleri incelemek mümkün olmaktadır.

Geçmişteki zulümlere karşın geliştirilen tutumların gelişimi uluslararası alanda genel geçer bir temayül olan insan haklarını koruma eğilimine bağlıdır.¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nı takiben ortaya çıkan bu eğilim, uluslararası insan hakları hukukunun hızlı gelişimi ve buna bağlı koruma mekanizmalarının; ulusal insan hakları hukuklarının ve ulusal koruma mekanizmalarının oluşturulmasıyla daha da yayılmıştır.¹⁷ Gerçeğin ortaya çıkarılmasının, sürdürülebilir bir barışın oluşturulması ve yeni ihlallerin engellenmesi açısından çok önemli olduğu anlaşılmıştır. Küresel basının etkin ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının faal olduğu bir dünyada, “bilinçli göz ardı etme” gibi bir tutuma sahip çıkmak ya da kabullenmek gittikçe zorlaşmaktadır. Buna karşın “adalet olmadan barış da olmaz” yaklaşımının daha çok tercih edilmeye başladığı öne sürülebilir.

Yüzyılın son çeyreğindeki siyasal gelişmeler de bu eğilimi kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, “dostane tiranlara” tanınan hoşgörüyü ar-

16 Bu eğilimin devletin egemenliğine yaptığı etki için, bkz. Ivan Simonovic, “State Sovereignty and Globalization: Are Some States More Equal?,” *GA. Journal of International and Comparative Law* 28 (2000): 3, 381, 384-89, 395-98.

17 Bkz. Richard B. Lilich, “The Growing Importance of Customary International Human Rights Law,” *GA. Journal of International and Comparative Law* 25 (1995-1996): 1, 1-30. Anthony D'Amato, “Human Rights as Part of Customary International Law: A Plea for Change of Paradigms,” *Georgia Journal of International and Comparative Law* 25 (1995-96):47, 79-80

tık gereksiz kılmış ve iki kutuplu sistemde müttefiklerin ihlal ve suçlarını görmezden gelme gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Artık küresel ve devletlerarası çatışma olasılıkları azalmakta ve var olan sorunlar da bölgesel nitelikte, devletlerin kendi içlerinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde savaş suçlarını veya diğer vahim insan hakları ihlallerini hoş görmek, uluslararası güvenlik için istikrar bozucu bir unsur olarak görülmektedir.¹⁸

Siyasi dokunulmazlık – devlet veya hükümet başkanını da kapsayan- geçmişin bir kalıntısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şili eski diktatörü Augusto Pinochet ve Ruanda ile eski Yugoslavya'daki geçici mahkemelerin bazı hükümet liderlerine yönelttikleri suçlamalar uluslararası hukukun gelecekteki yorumlanış biçimi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.¹⁹ Uluslararası Ceza Divanı'nın Roma Statüsü hükümlerinin, makamı ne olursa olsun, savaş suçluları konusunda hiçbir dokunulmazlığa imkan tanımaması dolayısıyla önemli bir önleyici etki yapması umulmaktadır.²⁰

Gerçeğin ortaya çıkarılması ve cezalandırmaya doğru yönelen bu eğilim geçmiş zulümlere karşı gösterilen tepkilerde de bir değişime yol açmıştır. Devletler birbirlerinin deneyimlerinden dersler çıkarmaktadır. Değişik tipteki tepkiler, devletlerin istikrarsızlığa yol açmadan, ya da bireysel kovuşturmalara mahal vermeden gerçeği ortaya çıkarmalarını sağlamış, suçluları hassas konulara dokunmadan kamu hayatından bertaraf etmelerine yardımcı olmuş ve ayrıca da ortak ya da bireysel sorumluluğu hedefleyen kovuşturmaları başlatmalarına imkan tanımıştır. Ancak git gide yayılan “adalet olmadan barış da olmaz” eğilimi, bireysel veya ortaklaşa sorumlu-

18 Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yan devlet içi çatışmalardaki kayıplar devletlerarası sorunlardakilerden daha fazladır. Bu tip “yeni savaşlar” küresel ve bölgesel ekonomik ağlarla bağlantılıdır. Bkz.: Charles Cater, “The Political Economy Of War and Peace,” 4 (2002), http://www.ipacademy.org/Publications/Reports/Pub1RepInde_body.htm. 1990'lı yıllarda neredeyse 220,000 kişinin dış çatışmalarda öldüğü hesaplanırken bu rakam iç çatışmalarda 3,6 milyonu bulmaktadır. Bkz.: “U.N Development Programme, Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a Fragmented World,” 2 (2002).

19 Pinochet davasının siyasi ve hukuki yönleri ile sonuçları için, bkz. Jose Zalaquett, “The Pinochet Case: International and Domestic Repercussions,” *The Legacy of Abuse – Confronting the Past, Facing the Future*, ed. Alice H. Henkin, (2002), 47.

20 Örneğin Roma Antlaşması'nın 27. maddesi resmi görevlerin açık bir şekilde devlet y da hükümet başkanlarına hiçbir zaman dokunulmazlık tanımayacağını belirtmektedir. Bkz. Uluslararası Adalet Divanı Roma Kurucu Antlaşması, United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court, 17 Temmuz 1998, madde 27, U.N Doc. A/CONF.183/9, <http://www.un.org/law/icc/statute/romefra.htm>.

luğu ortaya çıkarmayı hedefleyen muamelelere daha da yer verilmesiyle sonuçlanmaktadır. Gerçekten de bu tip davaların sıkça kullanılması ve çeşitlendirilmesi, gerçeğin tespitine ve cezalandırmaya verilen önemin arttığına açık bir kanıttır.

Af ilanı, uzlaşma, çatışma sonrası barışın tesis edildiği dönemde ve barış müzakerelerinde yararlı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak geçmişteki savaş suçlarının ve vahim insan hakları ihlallerinin de üstünün örtülmesine yol açmamalıdır. Uluslararası insan hakları hukuku barışın tesisi için bile olsa af ilanlarına bir takım sınırlamalar getirmektedir: Devletler siyasi ya da pragmatik iddialarla engelleyemedikleri bazı suçları kovuşturmaya tabi tutmak gibi bir uluslararası hukuki yükümlülük altındadırlar²¹. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi (ICRC) de Cenevre Sözleşmelerini bu şekilde yorumlamakta²² ve daha da önemlisi, Birleşmiş Milletler bu konuda kesin bir tutum takınmış bulunmaktadır.²³ Sınırsız bir af ilanı yardımıyla barış antlaşması müzakere etmek daha kolay bir yol olsa da, sonuçta ortaya

21 Eğer ilan edilen af bu sınırlamalara riayet etmemişse suçlular üçüncü ülkelerde evrensel geçerliliği olacak şekilde yargılanabilirler.

22 Kızıl Haç Ulus. Komitesi çatışmanın bitimiyle “sadece çatışmalarda yer almaktan dolayı cezalandırılan ya da alıkonulanlar” için af ilan edilmesini desteklemektedir. Bkz.: Ian Martin, “Justice and Reconciliation: Responsibilities and Dilemmas of Peace-Makers and Peace-Builder,” *The Legacy of Abuse – Confronting the Past, Facing the Future*, ed. Alice H. Henkin, (2002), 81-82. Ancak bu konuda kesin bir tavır sergilemek zor olmuş ve savaş esirlerinin değişimi gibi konularda savaş suçularının kovuşturulması gerekliliği sulandırılmıştır. Kızıl Haç Ulus. Komitesi 8 Ağustos 2002’de Budapeşte’de Hırvatistan Cumhuriyeti ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasındaki toplantılarda başkan Cornelio Sommaruga tarafından temsil edilmiş ancak tüm esirlerin değişimine imkân verecek antlaşmayı imzalamayı reddetmiştir. Bunun nedeni bazı savaş suçularının davalarına çoktan başlanmış olması ve bazı mübadelede yer alacak bazı Hırvatların cezaya (bazen ölüm cezasına) çarpıtılmış olmalarıdır. Kızıl Haç Ulus. Komitesi bu tip cezaların gösteri amaçlı davaların sonucu olduklarının farkındaydı ancak yine de hassas hukuki konulara karışmaktan kaçınılmaktaydı.

23 1993-4’te Birleşmiş Milletler Haiti için 1991’de siyasi gücü eline geçirmiş askeri liderleri konu alan çok geniş bir af ilan edilmesini destekliyor ve bizatihi yazılmasında rol oynuyordu. Bkz.: Ian Martin, “Justice and Reconciliation: Responsibilities...”, 81-82. Ayrıca bkz.: Ian Martin, *Haiti: “International Force or National Compromise?”* *Journal of Latin American Studies* 31(1999): 711, 733-34. Birleşmiş Milletler için dönüm noktası büyük olasılıkla 1999’da Lomé’de Sierra Leone için imzalanan barış antlaşmasıdır. Bkz. Lomé Barış Antlaşması. Foday Sankoh’un Devrimci Birleşik Cephesi antlaşmayı imzalamayı “savaşçılar ve onlara yardım edenler için amaçlarını yerine getirmekte yaptıkları her şey için koşulsuz” geniş hükümlü bir af ilanına bağlamıştı. Bkz.: Neil J. Kritz, “Where We Are...”, 33. Son anda BM Genel Sekreteri temsilcisi imzasının ilan edilen affın uluslararası soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar, savaş suçları ve diğer vahim uluslararası insan hakları hukuku ihlallerini kapsamadığını şerh düşmüştür. Bkz.: Ian Martin, “Justice and Reconciliation: Responsibilities...”, 81-82. Pratikte bu tip kararlar kolay alınamamaktadır. Doğu Slavonya (Hırvatistan’ın savaş zamanında işgal edilip sonra BM tarafından tekrar iade edilen bir bölgesi) BM Geçici Yönetimi Başkanı Jacques Klein Hırvat otoritelerinden bu bölgede yaşayan Sırlara karşı açılan kovuşturmaları bölgeden kaçmalarını engellemek adına sınırlandırmasını istemiştir.

çıkacak olan barış pek de sürdürülebilir olmayacaktır.²⁴ Koşullu ve bireysel aflar, Güney Afrika'da olduğu gibi, gerçeği soruşturan komisyonlar ve bireysel ya da ortaklaşa sorumluluğu saptamayı hedefleyen kovuşturmalarda daha uyumludur.

Gerçeğin tespitiyle görevlendirilmiş komisyonlar geçmiş insan hakları ihlallerini güvenilir bir şekilde ortaya çıkarmakta etkili mekanizmalar olarak görülmektedir. Aynı zamanda gelecekte oluşabilecek benzer nitelikteki ihlallerin önlenmesi için yapılması gereken kurumsal değişimlerin başlatılması için de önemli araçlardır. Bu komisyonlar geçmiş ihlallerle yüzleşmek için etkili yöntemler olarak dikkat çekmiş ve en çok sınır ötesi deneyimlerden dersler çıkarmıştır. Raporlar, yerleşmiş metotlar, deneyimli personel ve elektronik bilgi arşivleri her yeni komisyonun çalışmasını daha da kolaylaştırmaktadır. Çeşitli komisyonlar (en çok bilinen, 1980'lerin başında başlayan Kayıp Kişilerle ilgili Ulusal Arjantin Komitesi) çeşitli yetkilere, rollerle, muhteviyata ve özelliklere sahip olmuştur. İtirafı karşılık tanınan aflar güvenilir bir tarih kaydı oluşturma açısından etkili bir yol olmuştur (Güney Afrika Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nun yaptığı gibi). Dahası bu komisyonların verileri af tarafından kapsanmayan bir takım suçlar ile ilgili bilgi sağlayabilir. Ancak yabancıların bu komisyonlarda yer alması farklı sonuçlara yol açmıştır. El Salvador gibi sosyal ve siyasal bölünmelerin yaygın olduğu durumlarda nesnellüğün sağlanması için yabancıların dahil edilmesi mantıklı bir seçim olabilir. Ancak, bu tip komisyonların tesis ettiği tarihsel kayıt yerel ahali tarafından şüpheyle karşılanmaktadır.²⁵ BM Guatemala Komisyonu gibi hem yabancı hem de yurttaşları içeren karma komisyonlar ise daha uzlaşmacı sonuçlara ulaşmaktadır. Bu tip komisyonların oluşturulması kanıtlara ve tanıklara ulaşılmasının garanti altına alınması amacıyla genelde iç hukuka bir müdahaleyi gerektirmektedir. Bazı durumlarda bu komisyonlar bazı suçların itirafı karşılığında o kişiyi affetme yetkisine bile sahip olmaktadır. Böylece daha gayri resmi bir çalışma metoduyla, mahkemelerden daha kısa sürede daha fazla davayla ilgilenebilmekte, daha fazla kurbanı dinleyebilmekte ve sivil toplumu sürece daha rahatça katabilmektedirler. İhlallerin nasıl oluştuğuyla ilgili düzenlilikleri ve temelde yatan nedenleri bulabilmekte ve böylece de tekrar oluşmalarını kurumsal

24 Lomé Barış Antlaşması ve sağladığı dokunulmazlıklar Sierra Leone'ye kalıcı bir barış getirmemiştir. Gerçek ve Uzlaşma Komitesi'nin ve özel bir mahkemenin daha kalıcı bir sonuca varacağı umulmaktadır.

25 Dışarıdan gelen bu etki El Salvador Komisyonu'nun yaptıklarının, her ne kadar doğru olsa da, bir kısmının reddedilmesine yol açmıştır. Bkz.: Neil J. Kriz, "Where We Are...", 39.

reformlar yoluyla engelleyebilmektedirler.²⁶ Böyle bir yetkileri olmamasına rağmen, bazen bu tip komisyonlar yukarıda bahsedilen şekilde tavsiyelerde bulunmaktadır.²⁷ Aklama ve yeni cezai iddialar getirme yolları da eski savaş suçluları ve insan hakları ihlalcilerini kamu hayatından bertaraf etmek için hızlı ve faydacı yollar olarak kabul edilmektedir. Aklamamın avantajları sürat ve çok sayıda davaya bakabilme imkanıdır. Öte yandan, aklama muameleleri hukukun tam olarak tecellisi konusunda usul bakımından kısıtlı güvenceler vermektedir. Kimse hapse girmemekte, ancak insanlar yanlışlık ya da siyasi veya kişisel intikam sebepleriyle incinebilmektedirler. Gerçek komisyonları ya da aflar gibi aklama da kurbanlara tazminat ödenmesi ve koşullar elverdiğince doğrudan sorumlu olan faillerin cezai yaptırıma uğraması ile birleştiği zaman istenilen faydayı sağlamaktadır. Başka türlü cezai suçlamalar, eğer kamuoyunu önceki üst düzey resmi görevlilerin kişisel hatalarını kabule tedricen yönlendirme ihtiyacı varsa pratik yarar sağlamaktadır. Ancak, gerçeğin tespiti ve kurbanlara adaleti sağlamak adına ikame cezai suçlamalarını, koşullar izin verdiği takdirde, savaş suçları ve ihlalleri davaları takip etmelidir.

Bireysel ya da ortaklaşa sorumluluğu temel alan yargılamalar sayıca çoğalmakta ve giderek önemleri artmakta, dolayısıyla özel bir dikkati gerektirmektedirler. Ortak sorumluluğu temel alan yargılamalar, genellikle çok zor ekonomik koşullara maruz kalan kurbanlara maddi tazminat imkânı sağlayabilir. Bu yaklaşım faillerin tek tek tespit edilip kovuşturulması sürecinden daha hızlı bir şekilde kurbanlara yardım sağlar.²⁸ Ancak ortaklaşa sorumluluk önlemlerinin pratik yararı sınırlıdır; çünkü çatışma sonrası ve geçiş toplumları genellikle fakirdir, kısıtlı kaynakların düzelme sağlanabilmesi için stratejik bir şekilde kullanılması gerekir ve kurbanların kayıplarının telafisinin sağlanması aslında gerçekçi değildir.²⁹ Kurbanların kayıplarının bir an evvel telafisinin dışında ortaklaşa sorumluluğu temel alan yargılamalar gerçeğin tesis edilmesi ve ihlallerin üzerinden yıllar geçmiş de olsa kurban-

26 Bkz. Paul van Zyl and Mark Freeman, "The Legacy of Abuse: Conference Report," *The Legacy of Abuse – Confronting the Past, Facing the Future*, ed. Alice H. Henkin (2002), 3, 6.

27 Bkz.: Ian Martin, "Justice and Reconciliation: Responsibilities...", 88-89.

28 Bkz.: Ian Martin, "Justice and Reconciliation: Responsibilities...", 88-89.

29 Bkz.: Ian Martin, "Justice and Reconciliation: Responsibilities...", 88; Neil J. Kritz, "Where We Are...", 44. Şili'deki ihlaller için kurbanlara ödenen tazminatların başarılı olmasının sebebi, hak sahibi kurbanların sayısının görece az olması ve iç ekonomik durumun iyi olmasıdır; dolayısıyla bu koşulların tekrarlanması zordur. Neil J. Kritz, "Where We Are...", 44.

lara sembolik bir tatmin sağlamak da kullanılabilir.³⁰

Bu çalışmada sözü edilen geçmiş savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine tepkilerin hepsi birkaç on yıl içerisinde gelişmiş olmasına rağmen hiçbiri bireysel cezai sorumluluk temeline dayalı yargılamalar kadar hızlı bir şekilde ön plana çıkmamıştır. Çatışma sonrası ve geçiş toplumlarında hukukun üstünlüğünü (yeniden) tesis etmek –ve özellikle geçmiş savaş suçları ve insan hakları ihlalleri için ulusal yargılama sürecini başlatmak- genellikle çok zordur. Bazı durumlarda siyasi irade eksiktir, diğer durumlarda ise adalet sisteminin kendisi baskı uygulamalarının bir parçası olmuş, altyapı zarar görmüş veya nitelikli personel ya öldürülmüş veya ülkeyi terk etmiştir.³¹ Sorun ister siyasi irade olsun, ister kurumsal yeterlilik veya her ikisi olsun, uluslararası yardım, hatta doğrudan müdahil olmak bazen geçmişle etkin bir şekilde baş etmenin ön koşulu olmaktadır.³² Yabancılar becerileri, deneyimleri ve tarafsızlıklarıyla katkıda bulunabilirler ve ulusal istikrarın sağlanmasında önemli rol oynayabilirler. Ancak uluslararası karışmanın bedelleri vardır; yerel düzeyde kullanılacak kaynakları uluslararası aktörler tüketirler, bunun yanında dış yardım sona erdiğinde hukukun üstünlüğünün sürdürülebilirliğini tehlikeye düşürecek bir “bağımlılık kültürü” gelişmesi tehlikesi vardır.

Savaş suçlarının ve insan hakları ihlallerinin uluslararası yargılanması da hızla gelişmektedir³³. 1474’te Peter von Hagenbach’a karşı açılan ilk uluslararası cezai davayla yirminci yüzyılın ortalarında yapılan Nuremberg ve

30 Alman hükümeti ve Alman sanayisi, İkinci Dünya Savaşı’nda köle ve zoraki işgücü olarak kullanılan 900.000 kadar kurbana tazminat ödemeyi kabul etmişlerdir. Bkz. Paul van Zyl and Mark Freeman, “The Legacy of Abuse...”,10.

31 Bkz. Ivan Šimonović, “Post-Conflict Peace-Building: The New Trends,” *International Journal of Legal Information* 31(2003): 251, 260-62. Hukukun üstünlüğünün gerçekleşmesi için, “kapasite geliştirme, kamusal hesap veriliği garantisi altına alacak etkin önlemler alma ve yerel kurumlarla uluslararası toplum arasında kalıcı ortaklıklar kurma hususlarında kapsamlı bir yaklaşım” a ihtiyaç vardır ki bu süreç hukuki kurallar, adalet, polis ve ceza sistemi de dahil olmak üzere bir dizi bileşenin geliştirilmesini içermektedir. Bkz. United States Institute Of Peace, “Lawless Rule vs. Rule Of Law In Balkans,” (2002), <http://www.usip.org/pubs/specialreports/sr97.html>

32 Dış müdahalenin derecesi “Afganistan’daki hafif ayak izinden Kosova’daki belirsiz egemenliğe, Doğu Timor’daki insani despotizme” değişkenlik göstermektedir. Simon Chesterman, “Justice Under International Administration: Kosovo, East Timor and Afghanistan,” (2002): 13. http://www.ipacademy.org/Publications/Reports/Publ-Repo_Inde_body.htm.

33 Uluslararası ceza hukukunun gelişimi ve bugünkü durumu hakkında genel bilgi için bkz.: Antonio Cassese, *International Criminal Law* (2003). (Belli fiillerin uluslararası suç olarak tanımlanmasına dair kuralları araştırmakta ve bu fiillerin kovuşturulması ve cezalandırılmasına yönelik uluslararası yargılamayı tarif etmektedir.)

Tokyo yargılamaları arasında birkaç asır geçmiş ve bu süreçte kayda değer bir gelişme olmamıştır. Bu durumun aksine, son on yılda hukukun bu alanı devrim niteliğinde değişimler geçirmiştir: uluslararası yargı yetkisinin kullanımı gelişmiş; BM Güvenlik Konseyi eski Yugoslavya ve Ruanda için mahkemeler kurmuş;³⁴ uluslararası toplum, Sierra Leone, Doğu Timor ve Kosova'da işlenen suçlar için karma ulusal ve uluslararası mahkemeler kurmak suretiyle uzman desteği sağlamıştır. Son olarak, Uluslararası Ceza Divanı kurulmuş ve bu divanın ilk kuşak yargıçları Şubat 2003'te seçilmiştir.³⁵

Evrensel yargılama yetkisine dayalı davalar dokunulmazlığa karşı güçlü bir araçtır. Nihayetinde, savaş suçluları ve insan haklarını ihlal edenler kendi ulusal adalet sistemleri onları korusa veya adaletten kaçmayı başarsalar dahi kendilerini güvende hissedememektedirler. Son yıllarda, giderek artan sayıda ulusal mahkeme soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve işkence gibi suçlarda yabancı failleri yargılarken uluslararası yargı yetkisini dayanak almışlardır.³⁶ Öte yandan, iddialı savcı ve yargıçlar tam olarak hâkim olmadıkları konulara müdahale ettikleri takdirde, bu tip yargılamalar önemli siyasi sonuçlar doğurabilme potansiyeline sahip ciddi sorunlara yol açabilir.³⁷ Teorik olarak, evrensel yargı yetkisi siyasi muhaliflere zarar vermek ya da en azından geçici bir süre yurtdışına seyahatlerini engellemek amacıyla kasti olarak kötüye kullanılabilir.

Uluslararası özel mahkemelerin kurulması uluslararası toplumun gerçeğin tespiti ve savaş suçluları ile ihlalcilerin cezalandırılması yönündeki kararlılığını ortaya koymuştur. Bu mahkemeler, davalar aracılığıyla güvenilir tarihi

³⁴ Eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan özel (ad hoc) mahkemelerin karşılaştırması için bkz. Catherine Cissé, "The International Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda: Some Elements of Comparison," *Transnational Law and Contemporary Problems* 7 (1997):103.

³⁵ Uluslararası cezai muhakemenin gelişimi için bkz. Timothy L.H. McCormack, "Selective Reaction to Atrocity: War Crimes and the Development of International Criminal Law," *Albany Law Review* 60 (1997):681; Ivan Šimonović, "The Role of the ICTY in the Development of the International Criminal Adjudication," *Fordham International Law Journal* 23 (1999): 440.

³⁶ Bkz.: Neil J. Kritz, "Where We Are...", 29 ("Belçika, Almanya, İsviçre, Avusturya, İspanya, İtalya, Danimarka, Fransa, Birleşik Krallık, Hollanda ve Senegal'de insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, soykırım, işkence, kayıplar ve terörizmle suçlanan yabancı uyruklulara karşı açılmış ceza davaları"na değinmektedir.)

³⁷ Philippe Sands, "bir ülkedeki bir hâkimin diğer bir ülkenin görevdeki bakanı veya lideri hakkında bu kişiyi dış seyahatten veya görevinin gerektirdiği diğer aktivitelerden etkin bir şekilde alıkoyan bir dava açabileceği bir uluslararası hukuk sistemi" geliştirmenin ne kadar akıllıca olduğunu sorgulamaktadır. Sand'ın pozisyonu için bkz.: Paul van Zyl and Mark Freeman, "The Legacy of Abuse...",8.

kayıt oluşturulmasına destek olmakta göreceli olarak başarılı olmuşlardır. Ancak bazen belge ibrazı ve özellikle üst düzey faillerin adalet önüne çıkarılması konularında sorumlulukları altındaki ülkenin işbirliğini sağlamakta ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Bunun yanında mahkemelerin çalışmaları oldukça yavaş ilerlemiş, bu da adaletin vakit kaybetmeden yerini bulması ilkesine zarar vermiştir. Ayrıca, bu çalışmalar son derece masraflı olmakta, bu da çalışmaların maliyet etkinliği konusunda tereddüte yol açmaktadır.³⁸ Çeviri ihtiyacı, yabancı hâkimler, karmaşık lojistik, (bazen yerel standartlardan hayli farklı olan) son derece teferruatlı usul kuralları zaman ve kaynak gerektiren objektif sorunlardır. Ancak en fazla kaygı uyandıran konu, mahkemelerin ilgili ülkelerin halkı üzerinde yeterli etkiyi gösterememesidir. Davaların suçların işlendiği ülkeden başka bir yere taşınması, yabancı dil kullanımı ve aşına olunmayan hukuk kuralları psikolojik mesafeye neden olmuş ve davaların yerel basında yer bulma sıklığı azalmıştır.³⁹ Bütün uluslararası çabalara rağmen savaş suçlarıyla itham edilen ve mahkeme nezaretinde tutulan Milošević ve Vojislav Šešelj gibi isimler Sırbistan ve Karadağ'da başarılı siyasi partilerin liderleri olarak kaldılar.⁴⁰ Genellikle, ulusal mahkemeler toplum ve değerleri üzerinde uluslararası mahkemelere nazaran daha çok etkili olmaktadır. Çoğunlukla toplumlar kendi sorunları ve hatalarıyla ulusal yargılamalar vasıtasıyla yüzleşir ve onlardan ders

38 2002 yılında eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan uluslararası ceza mahkemelerine ayrılan yıllık kaynak 200 milyon dolar olmuştur. Mahkemelerin muhtemel süresini göz önüne aldığımızda (Güvenlik Konseyi'nin 1503 sayılı ve 28 Ağustos 2003 tarihli kararı gereği, incelemeler 2004 yılı, asliye davaları 2008 yılı, temyizler ise 2010 yılı itibarıyla bitirilmiş olmalıdır), toplam masrafın çok büyük bir miktar olacağı görülecektir. Bkz.: S.C. Res. 1503, U.N. SCOR, 4817th mtg., 3, U.N.Doc.S/RES/1503 (2003). Bazı devletlerin bu mahkemelerin masraflarını çok yüksek bulması kayda değerdir. Bu konu bazı vesilelerle gayri resmi olarak gündeme getirilmiştir. Birleşmiş Milletler'in ve uluslararası toplumun yüz milyonlarca doları ulusal adalet sistemlerinin yeniden tesisine anlamlı yatırımlar yapmak yerine özel mahkemelere akıtmaya devam ettiği dile getirilmiştir. 2002 yılında üye devletlerin %30'undan azı mahkemelere ödenecek meblağın tamamını ödemişlerdir. Üye devletlerin %56'sı tarafından tam olarak karşılanan düzenli bütçe ödemeleriyle karşılaştırıldığında bu düşük rakam özellikle dikkat çekicidir. Hatırı sayılır oranda devletin mahkemeler yerine düzenli bütçe ödemelerine öncelik vermesi, bu devletlerin kendi kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması konusundaki duruşlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

39 Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin davaların bazılarını mukim bulunduğu Arusha (Tanzanya) yerine Kigali (Ruanda)'da görme kararı çeşitli lojistik zorluklara rağmen olumlu karşılanmalıdır.

40 Slobodan Milošević eski Sırbistan (1989-97) ve Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (1997-2000) başkanıdır. Vojislav Šešelj ise Sırbistan'ın eski başbakan yardımcısıdır ve halen Yugoslavya'daki Radikal Parti'yi yönetmektedir. Her ikisi de itham edilmekte ve eski Yugoslavya için kurulan uluslararası mahkemece gözetiminde tutulmasına rağmen 2003 yılında Sırbistan'da yapılan seçimlere parti listelerinin başında katılmışlardır. Šešelj'in partisi parlamentoda çoğunluğu elde etmiştir. 2003 seçimlerinin ayrıntılı sonuçları için bkz. *Elections in Serbia and Montenegro* (22 Mart 2004), <http://www.electionworld.org/election/serbiamentenegro.htm>.

çıkarırlar.⁴¹ Hırvatistan Cumhuriyeti'nde, kurtuluş savaşında Hırvat tarafına büyük askeri katkılar sağlayan genç ve popüler general Mikro Norac'ın daha önce kamuya açıklanmamış suçlardan dolayı ulusal düzeyde yargılanması daha ciddi sonuçlar yaratmış ve Hırvatistan'da hukukun üstünlüğünün yeniden tesisine, Uluslararası Mahkeme'nin herhangi başka bir Hırvat vatandaşını yargılamasından daha fazla katkı sağlamıştır.⁴²

Sierra Leone, Doğu Timor ve Kosova'da olduğu gibi hem ulusal hem uluslararası hâkimlerden ve savcılardan müteşekkil karma mahkemeler uzlaşısı için bir adımdır. Yerel hâkimlerin dahil edilmesi, dil engeliyle karşılaşmadıkları ve yerel kanunlara daha hakim oldukları için mahkemenin işleyişini hızlandırmış, yerel hakimlerin değerlerini, özellikle siyasi olanlarını, davalara taşımıştır. Kosova bağlamında, yerel Arnavut hâkimlerin "başkaldırısı" ve hangi kanunların uygulanacağını seçmek konusundaki nihai başarıları çarpıcı bir örnektir.⁴³ Karma mahkemelerde, yerel hâkimlerin mi, yoksa uluslararası hâkimlerin mi çoğunluğu oluşturduğu belirleyici olabilmektedir.⁴⁴ Bu sebeple, bazı tecrübelerden sonra, Kosova'daki B.M. Yöneticisi daha ağır suçların yargılandığı davalarda uluslararası hâkimlerin çoğunluğu oluşturması gerektiğine karar verdi.

41 Örneğin, Almanya'da ulusal yargılamaların halk üzerindeki psikolojik ve ahlaki etkisinin daha kuvvetli olduğu ve Nuremberg veya başka uluslararası yargılamalara nazaran Almanya'nın Nazi etkisinden kurtulmasına daha çok katkı sağladığı iddia edilmektedir. Bkz. Paul van Zyl and Mark Freeman, "The Legacy of Abuse...", 5.

42 General Mirko Norac savaş suçlarına kişisel olarak dahil olmaktan yargılanmış ve cezaya çarptırılmıştır. Eski Yugoslavya için kurulan uluslararası mahkemenin genellikle yaptığı gibi tamamıyla komuta sorumluluğuna dayalı suçlamalar, savaş suçlarına doğrudan dahil olunduğunun kanıtlanmasıyla aynı psikolojik etkiye sahip değildir. Komuta sorumluluğuna dair hukuki problemler için bkz. Mirjan Damaška, "The Shadow Side of Command Responsibility," *American Journal of Comparative Law* 49 (2001):455.

43 B.M. Güvenlik Konseyi'nin 1244 (1999) sayılı kararı uyarınca ve Rusya'nın kuvvetli baskısı altında, Kosova'daki B.M. Geçici Yönetimi (UNMIK) tarafından çıkarılan ilk düzenleme, uygulanacak kanunun NATO'nun hava saldırısının başladığı 24 Mart 1999 tarihinde yürürlükte olan kanun olduğuna karar vermiştir. UNMIK tarafından oluşturulan ve çoğunluğu Arnavutlardan oluşan hâkimler heyeti ise Belgrad tarafından yürürlükten kaldırılmadan önce Mart 1989'da geçerli olan Kosova Ceza Hukuku ve diğer eyalet yasalarının uygulanmasında ısrar etmiştir. Büyük baskı altında kalan UNMIK sonunda kararını geri almış ve Arnavut taleplerini kabul eden bir düzenleme yapmıştır. Bkz.: Simon Chesterman, "Justice Under International...", 135.

44 *Financial Times*'in bir raporuna göre, uluslararası hâkimler çoğunluğu oluşturan Kosovalı meslektaşlarıyla kürsüye oturduklarında, her zaman oy sayıları yetersiz kalmıştır; çünkü Sırp otomatik olarak suçlu görülürken Arnavutlar nadiren itham edilmişlerdir. Bu eğilim, uluslararası hâkimlerin çoğunluğu oluşturması yönündeki baskılara yol açmıştır. Bkz. John Lloyd, "We Came Here To Build a State, That's All," *Financial Times*, 31 Aralık 2002, 3.

Çatışmanın hemen sonrasında kurulan mahkemelerin ilgili ülkenin adalet sisteminin sürdürülebilirliğine olan etkisi, karma mahkemeler lehine (ya da sadece ulusal mahkemeleri mali açıdan güçlendirme ve bu mahkemelere yabancı hukuk uzmanları kılavuzluğu vasıtasıyla yardımcı olma uygulaması lehine) ikna edici bir gerekçedir.⁴⁵ Er ya da geç uluslararası personel ülkeyi terk etmek ve yereller sorumluluğu üstlenmek zorunda kalacaklardır. Uzun vadeli sürdürülebilirlik göz önüne alındığında, ulusal sistemlerin güçlendirilmesine yatırım yapılması kritik önemdedir.

Özel mahkeme tecrübeleri Uluslararası Ceza Divanı'nın ortaya çıkarabileceği güçlülere karşı hazırlıklı olunması bakımından sadece mütevazı bir katkı sağlamaktadır. Söz konusu mahkeme, muhakkak ki uluslararası bir hakim ve savcı kompozisyonuna sahip olacak, davalar muhtelif dilleri kapsayacak ve dolayısıyla çeviri zorunluluğu hasıl olacak ve davalar genellikle suç ya da ihlal mahallinden uzakta görülecektir. Ancak Uluslararası Ceza Divanı'nın küresel karakteri davaların ilgi görmesini ve basında yer bulmasını garantileyecektir. Küresel bir yargı yetkisine sahip olması, gelecekte işlenecek suçlar için kurulmuş olması, kurallarının önceden ve konsensüsle belirlenmiş olması, sadece ulusal adalet sistemleri etkili bir şekilde yargılamakta yetersiz ya da isteksiz olduğunda devreye girecek olması muhakkak ki mahkemenin meşruiyetini artıracaktır. Bu meşruiyet muhtemelen mahkemenin ulusal adalet sistemleriyle işbirliğini kolaylaştıracaktır. Ancak, B.M. Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ve desteklenen eski Yugoslavya ve Ruanda özel mahkemeleriyle tam işbirliğinin eksikliği ve bazı ülkelerin Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisini tanımakta isteksiz davranmaları endişe vericidir.

VI. Sonuç

Geçmiş savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine yönelik tepki biçimlerini ve tutumları (geçmişi unutmak ya da gerçeği tesis etmek, failleri affetmek ya da cezalandırmak arasındaki temel seçimleri) anlamak, pratik tecrübelerin teorik olarak sistemleştirilmesine yardımcı olabilecek eğilimleri tespit etmeyi sağlamaktadır. Bireysel ya da ortaklaşa sorumluluğu temel alan davaların sayılarının çoğalması, gerçeğin tespiti ve faillerin cezalandırılması-na atfedilen önemin arttığını gösteren ampirik bir kanıttır.

⁴⁵ Bazen yabancıların resmi niteliklerinin yüksekliği ile yerellerin erken tahlilin sağladığı sürdürülebilirlik düzeyinin yüksekliği arasında ters orantı vardır. Örneğin, hiçbir Doğu Timorlu Birleşmiş Millede'ın Doğu Timor'daki Geçici Yönetimi'nde (UNTAET) hâkim ya da savcı olarak görev almamıştır.

Gerçeğin tespiti ve cezalandırmaya yönelik tutumlarda bir değişim gözlemlense bile, geçmiş savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine yönelik genelde tatmin edici olarak nitelenebilecek belirgin bir tepki biçimi bulunmamaktadır. Geçmiş savaş suçlarına ve insan hakları ihlallerine yönelik yaklaşımlar bütüncül olmalı, çeşitli sosyal, hukuki, siyasi ve ahlaki boyutları gözetmeli, en yerinde tepki için uygun zamanlamayı ve başka özel koşulları da dikkate almalıdır.⁴⁶ Çeşitli tepki biçimlerinin farklarının belirlenmesi, bu biçimlerin kuvvetli ve zayıf noktalarının bilinmesi ve bunların birleştirilmelerindeki esneklik söz konusu ayarlamaların yapılmasını kolaylaştıracaktır. Dünyanın her yerinde birtakım pratik denemeler yapılmakta ve bunlardan ders çıkarmak gerekmektedir.

Çeşitli tepki biçimlerini birleştirmedeki esneklik seçilen karşılığın hızlı ve pragmatik olmasını ve adaletin nihayetinde yerini bulmasını sağlamaktadır. En azından en ağır suçlar cezai işleme tabi tutulmalıdır (*certus an, incertus quando*). Örneğin aflar, giderek sadece hafif suçları kapsayacak şekilde daraltılmakta, bazen gerçek komisyonlarıyla işbirliği şartına bağlanmaktadır. Gerçek komisyonları, tarihi kayıt oluşturmanın yanı sıra, ceza davaları için kanıt toplamaya da yardımcı olabilir. Aklama ya da ikame cezai suçlamalar, suçluların ve ihlalcilerin kamu hayatından bir an evvel uzaklaştırılmalarını sağlamakta, şartlar olgunlaştığında bunların savaş suçlarından ve insan hakları ihlallerinden yargılanmaları seçeneğini de dışlamamaktadır. Ortak sorumluluğa dayalı davalar kimi zaman kurbanların zararlarının kısa zamanda tazmin edilmesini sağlamakta, öte yandan ihlalcilere karşı açılan bireysel ceza davaları suçlular yakalanmadan ve yeterli kanıtlar bulunmadan ilerleyememektedir.

Küreselleşmenin etkisi ve özellikle de insan haklarının uluslararası korunması alanındaki gelişmeler düşünüldüğünde, çatışma sonrası ve geçiş toplumlarında geçmiş haksızlıklarla yüzleşilmesine yönelik uluslararası destek artmaktadır. Herkese adalet sağlanması için geçmiş savaş suçları ve ihlalleriyle mücadelede uluslararası müdahale önemli olsa da, mağdur toplumların kendi ulusal adalet sistemlerini güçlendirmesi, sürdürülebilir barış ve hukukun üstünlüğünün tesisi için elzemdir.⁴⁷

⁴⁶ Geçiş dönemi adaleti ister istemez karmaşık olmasına rağmen, geçmiş savaş suçlarını ve insan hakları ihlallerini görmezden gelmek artık bir seçenek değildir. Geçmişle ilgili gerçeklerle yüzleşmek, kurbanların tatminini sağlamak, failere uygulanacak yaptırımları belirlemek çeşitli şekillerde olabilir ve mevcut duruma özgü koşullara göre her biri ve bunların zamanlaması belirlenmelidir.

⁴⁷ Bu sonuç, Birleşmiş Milletler'in Barış Operasyonları İçin Kapsamlı Hukukun Üstünlüğü Stratejileri Geliştirilmesine Yönelik Barış ve Güvenlik Görev Gücü (ECPS Task Force)'nün Yürütme Komitesi'nin "hukukun üstünlüğü alanında çalışan bütün BM personelinin amacı yerel aktörlerin yerine geçmek değil, mümkün olduğunca bu aktörlerin kapasitesini artırmayı sağlamak olmalıdır" şeklindeki tavsiye kararıyla da uyumludur. Bkz. ECPS Task Force, Final Report 4 (2002).

Karaçay-Malkar Türklerinin Anadolu'ya İskânı: 1905 Muhacirleri

Yrd. Doç. Dr. Abdullah **TEMİZKAN**
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
abdullah.temizkan@gmail.com

Özet: Kırım Harbi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çekildiği topraklardan Anadolu'ya yoğun kitlesel göçler meydana gelmiştir. Bu kitlesel yer değiştirme hareketlerinin en büyükleri Kırım, Kafkasya ve yirminci yüzyılın başlarında Balkanlardan Anadolu'ya yapılmıştır. İlk başlarda muhacirlerin iskânı noktasında bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Zamanla bunların üstesinden gelinmiştir. Karaçay-Malkar muhacirlerinin iskânı Anadolu'da Müslüman nüfus lehine bir demografik hareket olmuştur. Bununla birlikte Karaçay-Malkarlular Anadolu'daki Müslüman Türk kültürüne katılan bir renk ve zenginlik olarak ilgi ve itibar görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Karaçay, Malkar, Osmanlı, Rusya, sürgün, iskân.

The Settlement of Karachai-Malkar Turks in Anatolia: The Emmigrants of 1906

Abstract: At the end of the Crimean war as the Ottoman Empire withdrew from its former territories mass migrations began to flow into Anatolia. The most significant of these mass migrations were made from Crimea and Caucasia. Later in the twentieth century further migrations to Anatolia were made from the Balkans. At first there were some issues about the settlement of the emmigrants however over time initial difficulties were overcome. The settlement of the Karachai-Malkar emmigrants in Anatolia took place to the benefit of the Muslim demography of the region. The injection of the Karachai-Malkar populace to Anatolia garnered much interest and respect due to the fact that this was viewed as the addition of a new color, strength, and wealth to the resident Muslim Turkish culture.

Key Words: Karachai, Malkar, Ottoman, Russia, exile, settlement.

Giriş

Göç mahiyeti itibariyle bir yerden, doğal yaşam alanından kopuşu, aslında ait olunmayan yabancı bir yere gidişi içerir. Dünya tarihi boyunca bu tür kitlesel yer değiştirme hareketleri birçok nedene bağlı olarak meydana gelmiştir. Doğal afetler, savaşlar nedeniyle gerçekleşenler en yaygın olanlarıdır. Uluslararası ve kitlesel göçlerin en büyükleri arasında yer alan Kafkas göçleri gerçekleştiği zaman itibariyle Osmanlı Devleti açısından kritik bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Aynı zamanda dış göç olarak da nitelendirilen bu yer değiştirme hareketleri gidilen yerde kalmayı, çalışmayı ya da orada yerleşmeyi amaçlaması itibariyle iç göçlerden farklılıklar gösterir. Kafkas göçleri ise “gelen göç”(immigration) değil, “giden göç” (emigration) kategorisine girmektedir. Bir anlamda bu göçün gerçekleşmesi zorla temin edilmiştir. Kafkas göçleri Rus-Osmanlı ve Rus-Kafkas savaşları nedeniyle ve savaşın sonucunda galip gelen Rusya'nın göçe zorlaması nedeniyle ‘mecburî göç’ olarak nitelendirilmektedir.¹ 18. yüzyılın sonlarında Kafkasya’da başlayan Rus istilası, Şeyh Şamil’in 1859 yılında Ruslara esir düşmesine kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında ve sonrasında Ruslar Kafkasya’nın kolonizasyonunu hızlandırarak Slavlaştırılmak için etnik temizlik politikasını uygulamaya koymuş ve yerli halkı Osmanlı ülkesine göçe zorlamıştır.² Kafkasya’nın yerli halklarıyla Ruslar arasında tarihî bir husumet bulunması, iki tarafta da yekdiğerine karşı güvensizlik hissinin hâkim olmasına neden olmuştur. Rusların bu bölgeye Rus Kazakları, Mujikler ve diğer başka yabancı Slav unsurları yerleştirebilmek amacıyla Kafkasya’nın yerli topluluklarını Rusya’nın iç kesimlerine sürmek istemesi bu kitlesel göç hareketini tetiklemiştir.³ Zaten 1862 yılında Kuzey Kafkasya halklarını mutlaka göç ettirme kararı alan Rusya’nın⁴ devlet politikası bu göçü mecburi göç politikası kategorisine sokmuştur.⁵ Yani Kafkasyalılar Osmanlı ülkesine kendi iradeleriyle, durup dururken göç etmemiş, bilakis göçe zorlanmışlardır. Rus baskısından bunalan Karaçay-Malkarlılar aynı zamanda kendi sosyal yapılarından kaynaklanan bazı iç çatışmalardan

- 1 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)* (Ankara: TTK, 1997), 63; Serdar Sarısır, *Demografik Oyun Sürgün, 1919-1923* (İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2006), 40-41.
- 2 Abdullah Temizkan, “Kuzey Kafkasya’da Osmanlı-Rus Mücadelesi 1780-1812,” (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: 2005), 19.
- 3 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafka..*, 81.
- 4 Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafka..*, 79.
- 5 Stephen D. Shenfield, “The Circassians - A Forgotten Genocide?”, circassianworld.com, http://www.circassian-world.com/A_Forgotten_Genocide.pdf

muzdaripti. Ruslarla iş birliği yapan feodal bey takımı köylülerin elindeki toprakları ele geçirmişti. Topraksız kalan köylüler ve bu durumdan vicdanı rahatsız olan bazı bey aileleri göç etmeyi göze almışlardır.⁶ Ancak, Osmanlı Devleti ile aralarındaki manevî bağ bu göçü hızlandıran teşvik edici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nin Göç Politikası ve Rusya'nın Tutumu

Bu kitlesel göç hareketi karşısında Osmanlı Devleti'nin tutumu ne olmuştur? Bir kere, böylesine büyük bir göç hareketi beklenmiyordu. Bu nedenle gelenlere mîrî araziden boş olan yerlerin tahsis edilmesi, barınak ve araç gereç temin edilmesi hatta 4-5 yıl vergiden muaf tutulmaları hususları Meclis-i Valâ'nın 28 Ekim 1852 tarihli oturumunda karara bağlanmıştır. Ancak Kırım Savaşı'ndan sonra gerçek tabloyla karşılaşan Osmanlı Devleti aldığı kararları sık sık değiştirmek zorunda kalmıştır.⁷ Çünkü çok büyük sayıda insanın muhaceretiyle karşı karşıya kalınmıştır. Osmanlı Devleti, muhacirleri, tabi oldukları din bakımından nüfus dengesini sağlamak amacıyla bazı hassas bölgelere ve sınır boylarının güvenliğini sağlamak amacıyla Balkanlara ve Doğu Anadolu'ya iskân etmeyi düşünmüştür. Rusya sınırına yakın yerlere iskân edilmeleri Rusların, Doğu Anadolu'ya iskân edilmeleri ise Ermeni azınlık nedeniyle İngilizlerin muhalefetiyle karşılaşmıştır.⁸ Daha sonra iç kesimlerdeki verimli tarım alanlarına yerleştirerek ekonomik bir getiri elde edilmesi planlanmıştır.⁹ Muhacirleri iskân siyasetini bir elden ve koordineli bir şekilde yönetmek için 5 Ocak 1860'da Göçmen Komisyonu kurulmuştur.¹⁰

Göçmen Komisyonu gelen göçmen kfilesinin isteği, sayısına ve Osmanlı ülkesinin topraklarının uygun bir yerine iskânını kararlaştırarak o toprak hangi eyaletin sınırları içerisindeyse oranın valisi ile yazışarak iskân işlemlerini başlatıyordu. Bu işlem gerçekleştirilirken bir memur ve duruma göre

6 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür* (İstanbul: Ötügen, 1993), 41. Hayati Bice Karaçaylıların Anadolu'ya ilk göçleri için 1850-1855 tarihlerini vermektedir. Ancak bu tarihler sadece Karaçay-Malkarlılar için değil bütün Kafkasyalılar için erken bir tarihtir. Bice'nin verdiği tarih ancak Kırım'dan Osmanlı ülkesine yapılan göçler için doğru bir tarihlendirme olabilir. Bkz. Hayati Bice, *Kafkasyadan Anadolu'ya Göçler*, (Ankara: TDV, 1991), 83

7 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında ...*, 96.

8 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri(1878-1908)* (Trabzon: KTÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1996), 92.

9 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya ...*, 91.

10 Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya ...*, 97.

bir tercüman görevlendirilerek mümkün mertebe hızlı bir şekilde iskân işlemleri tamamlanmaya çalışılıyordu.¹¹ Gelen muhacirlerin İstanbul'da bekletilmeyerek seri bir şekilde iskân edilmesine özel bir önem veriliyordu. Buna rağmen gönderildikleri yerleri beğenmeyen muhacirlere Kafkasya'nın hava ve suyunu benzeyen yerler bulabilmek için bazen beklenenden daha uzun zaman ve enerji gerekmiştir. Muhacirlerin hızlı bir şekilde belirlenen iskân yerlerine ulaştırılması için geldikleri vapur uygunsuzsa onunla yoksa özel vapur kiralayarak gönderilmesi yoluna gidilmiştir.¹² Hatta verilen emirlerde muhacirlerin vapurda dışarı çıkartılmadan hemen sevk mahalline götürülmeleri emredilmiştir.¹³ Muhacirlerin yol boyunca çektikleri sıkıntıların farkında olan Osmanlı yönetimi muhacirlerin çektikleri sıkıntılara son vermek adına iskânı olabildiğince süratli gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ayrıca yarım asırlık muhacir iskânı tecrübelerinin neticesinde muhacir kabilelerinin sınırlı imkânlar altında bekletilmelerinin, salgın hastalıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlaması ihtimaline karşı bu tedbirler alınmıştır.

Muhacirler asıl sıkıntıları memleketlerinde topraklarını, hayvanlarını Rus kolonizatörleri olan mujikler ile Kozaklara yok pahasına satarken ve Osmanlı ülkesine göç edebilmek amacıyla Osmanlı makamlarından gerekli resmi izni alırken çekmişlerdir. Topraklarını sattıktan sonra iznin çıkmasına ve gemiye binilecek limana ulaşmaya çalışırken hatta limanda uygun gemi buluncaya kadar geçen süreçte ağır psikolojik ve fiziki sıkıntılara maruz kalmışlardır. Rusların göçe zorlamalarının yanı sıra Hıristiyan boyunduruğunda yaşamak yerine bir İslam ülkesinde yaşamayı tercih etmeleri bu kitlesel yer değiştirme hareketini tetiklemiştir. Osmanlı Devletinin 17. yüzyılın birinci yarısından itibaren Karaçay-Malkar Türkleri ile doğrudan irtibatı bulunmakta idi. Hatta Osmanlı Devleti Karaçay-Malkarlıları kendi tebaasından kabul ediyordu. Bunu Karaçaylıların İstanbul'dan kadı götürerek kendi topraklarındaki hukukun işleyişini Osmanlı hukukuna entegre ettiklerini örnek göstererek iddiasını Ruslara ispat etmeye çalışmasından da anlayabiliriz.¹⁴ Bu nedenle Karaçay-Malkarlılar kendilerine en yakın gördükleri İslam Ülkesi olan Osmanlı Devleti'nin topraklarına göç etmeyi tercih etmişlerdir.

11 BOA, A. MKT. MHM, No: 390/54 (Göçmen İdaresi ve Maliye Nezareti'ne irade); BOA, YA. RES, No: 770/2669 (1885)

12 BOA, A. MKT. MHM. No:529/75 (Meclis-i Mahsus'dan Muhacirun Komisyonu'na, 05.12.1906)

13 BOA, A. MKT. MHM. No:529/75, (Muhacirun Komisyonu'ndan Sadaret makamına, 1906)

14 BOA, HAT, No:1087/44255-B, (Anapa Valisi'nin Sadaret'e mektubu, 16 Aralık 1827)

Nitekim 5 Mayıs 1885 tarihinde Bir Karaçay kafilesinin Rostof'tan gönderdiği telgrafta; kendilerinin Karaçay ahalisinden olup memleketlerinde neleri var neleri yoksa sattıklarını ve Osmanlı ülkesine iltica etmek istediklerini, sokaklarda kaldıklarını ifade etmektedirler. Anlaşıldığı kadarıyla Karaçay'daki huzursuzluklar nedeniyle göç etmek amacıyla Rostof'a gelen bu Karaçaylı kafilesindekilerin Osmanlı ülkesine hicret etmelerine Muhacirun Komisyonu izin vermemektedir. Rostof Şehbenderinin onların bu perişan durumuna son vermek için yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Telgrafı Karaçay beylerinden Canbey ve Hacı Zekeriya Abay göndermiştir.¹⁵ Bu telgraf üzerine sadaret makamı harekete geçmiş Hariciye Nezareti'nden ve Muhacirun Komisyonu'ndan görüş alındıktan sonra Osmanlı ülkesine göç etmelerine izin verilmiştir.¹⁶ Bu tarihten iki yıl önce Karaçay'ın Kart Curt bölgesinden Osmanlı ülkesine göç etmek için arazilerini ve mallarını satan Karaçaylıların bu amacı ise gerçekleşmemiştir. Yerlerini yurtlarını sattıkları için Kart Curt'a dönmeleri mümkün olmayan bu kabile Kafkasya'da kalarak Cögetey mıntkasına yerleşmek zorunda kalmışlardır.¹⁷ Osmanlı Hükümeti'nin insanî çabalarının tersine Rus hükümeti muhacirlerin ne mallarını ellerinden çıkarmaları ve ne de gemiye binecekleri limana sevkleri noktasında yardımcı olmamış bilakis şartları olabildiğince ağırlaştırmıştır. Söz konusu telgraf Karaçay muhacirlerinin kendi aralarında *İstanbulcular* olarak isimlendirdikleri kafilenin çektiği telgraftır ve bu kabile ile gelenlerin iskânlarında dair elimizde tatmin edici bilgiler verecek arşiv vesikası bulunmamaktadır. Ancak bildiğimiz şey bu kabile ile gelenlerin Tokat'ın Çilehane ve Arpacıkaraçay, Sivas'ın Emirler, Kayseri'nin Eğrisöğüt, Eskişehir'in Yazılıkaya, Akhisar, Ankara'nın Yağlıpınar ve Afyon'un Doğlat köylerine iskân edilmiş olduklarıdır. Biz bu makalede daha çok 1905 yılında Osmanlı ülkesine gelen ikinci dalga göç sonucunda Anadolu'ya iskân edilen Karaçay-Malkar Türkleri üzerinde duracağız.

Rusya'nın Japon savaşında mağlup olmasından sonra meşruti monarşiye geçmesi Rus idaresinin politikalarının biraz yumuşamasına neden olmuştur. Bu göreceli yumuşama bu dönemde iç çatışmalardan dolayı topraksız kalan köylülerin Osmanlı ülkesine göç etmelerine izin vermiştir. Önceden temsilci olarak seçilen birkaç Karaçaylı İstanbul'a gelerek Osmanlı hükümetinden göç izni almıştır.¹⁸

15 BOA, Y. A. RES, No:770/2669

16 BOA, HR. TO, No: 336/48; BOA, HR. TO, No: 336/31 (1885)

17 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında ...*, 91.

18 Ufuk Tavkul, *Kafkasya Dağlarında ...*, 41.

Göçmenlerin Yerleştirilmesi ve Sorunlar

1905 yılında doğrudan Konya'ya sevk edilen Karaçay-Malkar muhacir kafilelerinin 400 haneye ulaşan miktarda olması muhacirlerin tamamının aynı yere iskân edilmesine imkân vermemiştir. Bu durum hiç beklenmeyen gelişmelere neden olmuş ve Osmanlı yöneticilerinin başını epeyce ağrıtmıştır. 400 hanelik muhacir kafilesinin Konya vilayeti'ne iskânı kararlaştırılmıştır. Muhacirlerin dilekçeyle buldukları talep üzerine daha önce muhacir iskânı yapılmamış bir bölge olan Sarayönü köyüne ve tren hattına yakın olan Başhüyük mevkiinin her bakımdan münasip görülmesi üzerine iskânları uygun görülmüştür. 400 hanenin 212 hanesi ilk etapta Başhüyük mevkiine iskân edilmiştir. Daha sonra 46 hanelik bir iskân daha söz konusu olduğu için 212 haneye inşa edilen meskenlere ek olarak 46 ev daha inşa edilmiştir. Bütün muhacir iskânlarında olduğu gibi her aile için bir mesken inşa edilmiş, çiftçilik yapabilmesi için bir çift hayvan ve arazi tahsis edilmiş hatta tohumluk bile temin edilmiştir. Böylece sadece muhacirlere iskân yeri değil onların geçimlerinin temin edebilmeleri için gerekli alt yapı da kendilerine sağlanmıştır.

Ancak Konya'ya sevk edilen 400 hanenin 167 hanesi buraya yerleşmeyi reddederek Hüdavendigâr vilayetine firar etmişlerdir. Bunların önce bazı tahrikler neticesinde firar ettikleri düşünülürken yapılan araştırma sonucunda Karaçay toplumunun sosyal tabakalaşmasından kaynaklanan sebepler yüzünden firar ettikleri anlaşılmıştır. Bu durumun Osmanlı görevlilerini epeyce şaşırttığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Bu şaşkınlık, Kafkas topluluklarının Osmanlı toplumunda görülmeyen bir sosyal tabakalaşmaya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Sınıflı bir yapıya sahip olan Kafkasya topluluklarında sosyal tabakalaşma, bey, özden, hür köylü ve kölelerden oluşmaktadır.²⁰ Gerginlik işte bu sosyal yapıyı Osmanlı mülkünde de devam ettirmek isteyen Bey takımı ile diğer sınıflar arasında çıkan anlaşmazlıklardan beslenmektedir. Köleler ile aynı mekânı eşit bir şekilde paylaşmayı kabullenemeyen bazı bey ve özden aileleri başka yere iskân edilmeyi isteyebilmektedirler.²¹ Tabii ki, tek sebep bu değildir bunun yanında çoğu hadisede olduğu gibi muhacirler iskân arazisini beğenmeyebilmektedirler. Özellikle Kafkasya'nın

19 BOA, A. MKT. MHM, 529/75, (Konya Valisinin Sadaret makamına telgrafi, 1 Kasım 1906)

20 Ufuk Tavkul, "Osmanlı Devleti'nin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşımı" *Bilgi* 17: 33-54.; Abdullah Temizkan, *Kuzey Kafkasya'da ...*, 23.

21 BOA, A. MKT. MHM, No:529/75, (Konya Valisinin Sadaret makamına telgrafi, 1 Kasım 1906); DH. MÜ, No: 4-1/72, (7 Eylül 1909)

yüksek yerlerinde yaşamaya alışmış ve hayatlarını hayvancılıkla kazanmış olan muhacirler çiftçiliği beceremeyeceklerini düşündükleri ve rakımı düşük yerlerde sıtma gibi hastalıklara yakalanma riski olduğu için en önemlisi havasına uyum sağlayamayacaklarını düşündükleri için yerleşmeleri için kendilerine gösterilen yerleri beğenmiyor, Kafkasya'da yaşadıkları yerlere benzeyen, yüksek rakımlı ve ormanlık yerler arıyorlardı. Bu kafilenin firar etmesinin altında bu gibi nedenleri de aramak gerekir.

Firarilerin durumu Sadaret makamına ve Muhacirun Komisyonu'na bildirildiğinde önceleri gözlerinin yaşına bakılmayarak Konya'ya iskân edilmeleri emri gelmiştir. Burada geri adım atılmasının diğer kabilelere de kötü örnek olacağı düşünülerek olabildiğince katı davranılmaya çalışılmıştır.²² Bu 167 hane muhacirin nereye iskân edilmek istendiği tekrar sorulduğuna bakılırsa durumun yeniden değerlendirildiği sonucuna varılabilir. Nereye iskân edilmeye çalışıldığı daha önce o bölgeye muhacir iskân edilip edilmediği, bir tahrik olup olmadığı gibi sorular sıralanmaktadır. Bu soruların akabinde bu muhacirlerin Karahisar ve Kütahya taraflarına iskânının mümkün olup olmadığı soruşturulmaktadır.²³ Osmanlı devleti olayı kendi açısından değerlendirirken boş arazilerin ekonomiye kazandırılmasına önem vermekteydi. Muhacirler bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin işine yarıyordu. Boş arazilere bunları iskân ederek, onların çiftçilik ya da hayvancılık yaparak bir üretim yapmalarını sağlıyor böylece onlardan alacağı vergilerle vergi gelirlerini artırmayı hesap ediyordu.

Firarilerin Konya'ya dönmeleri için yapılan telkinleri dinlememeleri üzerine Muhacirlerin İskânı Teftiş Heyeti reisi, Mirliva Ahmed Fevzi Paşa alalecele Hüdavendigâr vilayetine gelerek firarî muhacirlere nasihat ve telkinde bulundu. Muhacirlerin istekleri doğrultusunda vilayette onları iskân edecek uygun yer arandıysa da böyle boş bir yer bulunamadı. Bunun üzerine tekrar Konya'ya dönmeleri istenince hiçbir surette dönmeyeceklerini söyleyerek sevk memurlarını dahi tehdit etmişlerdir. Bu durumda Osmanlı idarecileri onları Konya'ya götürmenin tek yolunun güç kullanmak olduğu kanaati-

22 BOA, A. MKT. MHM., No:529/70, (Sadarettin Konya Valiliği'ne Şukka, 24 Nisan 1906);BOA, İ. HUS, No:66 (23 Nisan 1906)

23 BOA, A. MKT. MHM, No: 529/75, (Sadarettin Konya Valiliği'ne Şukka, 1 Ağustos 1906) Bu muhacir grubunun kaç haneden müteşekkil olduğu hususunda belgelerde tam bir netlik bulunmamaktadır. Bazı belgelerde 167 sayısı verilirken bazılarında 176 altı sayısı verilmektedir. Burada bir maddi hata bulunduğu kanaatindeyiz. Biz en çok tekrar edilen 167 sayısını esas aldık.

ne varmışlardır.²⁴ Bunun üzerine Kütahya jandarma kumandanı kırk kadar jandarma ile bölgeye intikal etmiştir. Devlet makamları yazışmalarında bu muhacirlerin gerçek sayılarının bilinmediğini, muhacir sayısının bir an evvel tespit edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.²⁵ Bu esnada muhacirlerin Hüdavendigâr vilayeti Aziziye kazasına bağlı Kilisa yaylasına vardıkları ve bölgenin yerli halkının yayladaki evlerine peyder pey yerleştikleri tespit edilmiştir. Bu durumda yetkililer yerli halkın hakkına tecavüz etmemelerini, Kütahya ve Karahisar taraflarında bulunacak başka bir araziye iskân edilmeleri teklifini getirmişlerdir. Bu teklifi ilk başta reddederek ne buralara ne de Konya'ya gitmeyeceklerini ya buraya yerleşeceklerini ya öleceklerini yahut da buraya yerleşmelerine izin verilmeyecek olursa pasaportlarının iadesini isteyerek Rusya topraklarında kalan vatanlarına geri döneceklerini ifade etmişlerdir.²⁶ Bu durum karşısında yerli halkın arazi ve mallarına zarar vermemek şartıyla Kilisa yaylasına yerleşmelerine izin verilmiştir. Bu arada 27 haneden oluşan 160 nüfusluk bir kafilenin Kilisa yaylasından ayrılarak Sivrihisar'a nakledilmeleri sağlamıştır. Ancak Kilisa yaylası geride kalan 140 haneden mürekkep yedi yüz küsur nüfusu da alacak kapasitede olmadığı için iskân yeri aranmasına devam edilmiştir.²⁷ Sadaret makamından Kütahya ve Karahisar taraflarında uygun arazi olup olmadığına bakılması için emir gelmiştir.²⁸ Anlaşıldığı kadarıyla Karaçay muhacirlerinin bir kısmı Sivrihisar'a nakledilmiş geri kalanların yine bir kısmı Kilisa yaylasına iskân edilmiş geri kalan kısım için yer aramaya devam edilmiştir. Yapılan yazışmalardan, muhacirlerin maddi durumlarının iyi olduğunu ve devletten iane talebinde bulunmadıklarını anlıyoruz. Kendi paralarıyla pazardan ihtiyaçlarını temin ettikleri bölgedeki yetkililerce gözlenip rapor edilmiştir. Diğer Kafkas topluluklarından farklı olarak Karaçay-Malkar Türkleri, Türkçenin Kıpçak şivesi ile konuştuklarından kısa süre içerisinde yerli halkla iletişim kurabilmiş, dertlerini rahatlıkla anlatabilmiş ve bazı ihtiyaçlarını bu sayede rahatlıkla temin edebilmişlerdir.

24 BOA, A. MKT. MHM, No:529/75 (Konya Valiliği'nin Sadaret makamına arzı, 2 Ekim 1906)

25 BOA, A. MKT. MHM, 529/75 (Hüdavendigâr Valisi'nin Sadaret makamına telgrafi)

26 Kafkasya'ya geri döneceklerine dair tehditleri daha önce Osmanlı ülkesine gelen Kafkas muhacirlerinin de sık müracaat ettikleri bir yoldur. Osmanlı ülkesindeki yabancı temsilcilikler Kırım harbinden beri gelen gözleri titizlikle izlemekte ve en ufak bir ihmali Osmanlı Devletinin aleyhine kullanmışlardır. Muhacirler bu diplomatik durumun nazikliğini bilerek veya bilmeyerek Osmanlı Devleti'nin yumuşak karnına dokunmuşlardır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında da Sadaret ciddi tedbirler alınması noktasında Muhacirun Komisyonunu sık sık uyararak zorunda kalmıştır. Abdullah Temizkan, "Kafkasya Muhacirlerinin Denizli'de İskânı" Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, Denizli 2006, 284-289.

27 BOA, A. MKT. MHM, No:529/75, (Meclis-i Vükela Zabıt belgesi, 24 Eylül 1906)

28 BOA, Y. MTV, No:300/114, (Sadareten Konya Valiliği'ne, 1 Ağustos 1907)

Kilisa yaylasındaki firarî gruptan ayrılarak Sivrihisar'a nakledilen 27 hane-den mürekkep 160 kişilik Karaçay muhacir kafilesi Sivrihisar'ın Yakapınarı mevkiine iskân edilmişlerdir. Yakapınar köyüne bu 27 hanelik Karaçay ka-filesi iskân edilmeden önce İstanbul'dan doğruca Ankara'ya sevk edilmiş olan 190 hanelik bir Karaçay muhacir kafilesi bu bölgeye daha kısa bir süre önce iskân edilmiştir. Bu nedenle burada zaten Karaçaylıların olduğunu bilen Hüdavendigâr vilayetindeki 27 hanelik muhacir kafilesi de bu köye yerleşmiştir. Burasının su ve havasının muhacirlerin Kafkasya'daki yurtları-nın havasına benzediği için tercih edildiği ifade edilmiştir. Bu köye Karaçay muhacirlerinin iskânı için evler devlet tarafında yaptırılmış, muhacirler de eşyalarını kendileri kağrı arabalarıyla buraya nakletmiştir. Göçmenler üç kez iskânlarının bu bölgeye yapılmasını kabul ettiklerini yüksek sesle beyan ettikten sonra evlere numaralar verilmiş ve resmî açılış yapıldıktan sonra muhacirlerin ileri gelenleri padişah II. Abdülhamit'e teşekkür telgrafı çekmişlerdir. 190 haneye 27 hane daha eklenince 217 hanede yaklaşık 1100 civarında nüfus iskân edilmiştir.²⁹ Göç yolculuğu esnasında bin türlü me-şakkate katlanan muhacirlerin kendilerini kabul edip toprak veren Osmanlı Devleti'ne olan minnetlerini zamanın padişahı olan II. Abdulahamit'e telg-raf çekerek göstermeleri çektikleri acıların nihayet bir son bulduğunun da ifadesi olarak değerlendirilebilir.

12.07.1907 tarihli Muhacirun Komisyonu'ndan Padişaha gönderilen bir ari-zada 2 yıl önce Sivrihisar'ın Saraysu istasyonuna 3 saatlik mesafede Erten mevkiine iskân edilen Karaçaylıların³⁰ buranın su ve havasına uyum sağla-yamadıkları gerekçesiyle Çifteler çiftliği içindeki Belpınar bölgesine iskân edildikleri bildirilmektedir. Ancak muhacirlerin sayı ve adetleri hakkında belgelerde münhasır bir bilgiye rastlanmamıştır.³¹ Bu köy daha sonra Belpı-nar ismiyle anılacaktır.

Kilisa yaylasındakilerden 160 hanelik bir kafiye Karahisar sancağı Bol-vadin kazası dâhilindeki Keşandere mevkiinde bulunan miri çayırına yerleştirilmişlerdir.³² Bu muhacirlerin iskân masrafları devletçe karşılanmış

29 BOA, Y. MTV, N0: 291/64, (Muhacirun Komisyonu'nun Sadaret makamına arzısı, 7 Aralık 1906)

30 BOA, Y. MTV, No:300/114.

31 BOA, DH. MUİ, No:4-1/72

32 BOA, A. MKT. MHM, No: 530/40, (02.Temmuz 1907); Muhacirleirin iskân edildikleri miri çayırının senelik geliri 8000 kuruş olarak belirtilmektedir. BOA, İ. HU No: 11, (17 Nisan 1907); BOA, İ. HUS, No: 39, (17 Nisan 1907)

ve bu iş için Muhacirun Komisyonu'nun boş sene tahsisatından karşılanması için sadarettten onay talep edilmiştir.³³ 476.800 kuruşun hangi kaleme harcanacağı, meblağın çok kabarık bulunmasından dolayı sadaret makamı tarafından Maliye Nezareti'ne sorulmuş, hatta Maliye Nezareti, muhacirlerin Konya'ya sevkleri için zaten çok masraf yapıldığı için bu miktarın azaltılmasını Muhacirun Komisyonu'ndan talep etmiştir.³⁴ Muhacirun Komisyonu cevaben Aziziye'ye gelirken muhacirlerin kendi yol masraflarını kendilerinin karşıladığını üstelik Aziziye'den Karahisar'a nakillerinin de fazla bir miktar tutmayacağı beyanını vermiştir. Normalde muhacirlere inşa edilen evlerin 2500 kuruşa geldiğini bu sefer evlerin ebadını küçülterek bu masrafın 2000 kuruşa indirileceği böylece meskenler için yapılacak harcamanın ancak 320.000 kuruş olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca birer çift hayvan için 700 kuruş verileceği bunun da 112.000 kuruş yapacağı, ziraî aletler için ise 100'er kuruştan 1600 kuruş harcanacağı, 180'er kuruşla tohumluk satın alınacağı bütün bunların toplamının da 476.800 kuruş olduğu tafsilatlı bir şekilde rapor edilmiştir.³⁵ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti Muhacirlere elindeki imkânlar elverdiğince yardımcı olmaya çalışmış onların ikamet edecekleri mekânlardan, çiftçilik yapmak için gerekli olacak büyükbaş hayvandan ziraat aletlerine kadar ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştır. Bu harcamaların yapıldığı dönemde Osmanlı ekonomisinin durumunun çok iç açıcı bir durumda olmadığı da göz önünde bulundurulduğunda gösterilen ihtimam ve yardımların büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Zaten Osmanlı devleti yapılan harcamalara karşılık iskân edilen muhacirlerden zamanla ödemeleri şartıyla senet alma yoluna gitmiş, böylece harcanan paraların bir şekilde tahsil edilmesini mümkün kılacak makul bir yol bulunmuştur.³⁶

Sonuç

Kafkasya'dan Anadolu'ya gerçekleştirilen bu kitlesel göçler gerek başlangıç noktasında ve gerekse varış noktasında ve her ikisi arasında birçok zorluk içermesine rağmen insanlar bu meşakkati göze alarak yola çıkmış ve bunların bir kısmı hedeflerine ulaşmıştır. Göçün sonucunda aileler parçalanmış, Karaçay-Malkar Türklerinin sosyal dokusu hasar görmüştür. Göç yolculuğu

33 BOA, A. MKT. MHM, No: 530/26, 30 Haziran 1907)

34 BOA, A. MKT. MHM, No:530/40, (Sadarettten Maliye Nezareti ve Muhacirun Komisyonu'na, 11 Haziran 1905)

35 BOA, A. MKT. MHM, No:530/40, (Sadarettten Maliye Nezareti ve Muhacirun Komisyonu'na, 11 Haziran 1905)

36 BOA, A. MKT. MHM, No: 529/75, (Meclis-i Mahsus'tan Muhacirun Komisyonu'na, 24 Eylül 1907)

esnasında salgın hastalıklar ve ağır şartlar sebebiyle nüfuslarının önemli bir kısmını kaybetmiş ve neticede Osmanlı ülkesinde saldırıya ve haksızlıklara maruz kalmadan yaşayabilecekleri sıcak bir kucak bulmuşlardır. Osmanlı Devleti de o devirde her devletin altından kalkmakta sıkıntı çekeceği bu göç hareketini çok zorlanmakla beraber göğüslemeyi bilmiş, muhacirlere sunabileceği imkânların en iyisini sunmuştur. Büyük kısmı istedikleri yerlere yerleştirilmiştir. Yaşanan bu trajik ve travmatik sosyal olayın bazı olumsuz yansımaları olmakla birlikte, Türk halkı da Karaçay-Malkar muhacirlerini kabullenmiş, onlar da kendileri için çok zor olmasına rağmen iklim, coğrafya ve Türk sosyal hayatı gibi yeni unsurlara uyum sağlamışlardır. Karaçay-Malkarlı muhacirlerin buraya iskânı her ne kadar ilk zamanlarda ekonomik bir külfet getirirse de uzun vadede boş toprakların işlenerek üretime katkı yapılmasını sağlamıştır. Diğer taraftan bu nüfus hareketi Müslüman nüfus lehine bir artış olmuştur. Karaçay-Malkar Türklerinin iskân edildikleri bölgenin sosyal hayatına bir canlılık ve kültürel bir çeşitlilik kattığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Bice, Hayati. *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Ankara: TDV, 1991.

Erkan, Süleyman. *Kırım ve Kafkasya Göçleri 1878-1908*. Trabzon: KTÜ Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi, 1996.

Sarısır, Serdar. *Demografik Oyun Sürgün, (1919-1923)*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2006.

Shenfield, Stephen D. *The Circassians - A Forgotten Genocide?*.
http://www.circassianworld.com/A_Forgotten_Genocide.pdf

Saydam, Abdullah. *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: TTK,1997.

Tavkul, Ufuk. *Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür*. İstanbul: Ötüken, 1993.

Tavkul, Ufuk. "Osmanlı Devleti'nin Kafkas Muhacirlerinin Kölelik Kurumuna Yaklaşımı" *Bilig* Sayı: 17: 33-54.

Temizkan, Abdullah. "Kuzey Kafkasya'da Osmanlı-Rus Mücadelesi (1780-1812)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: 2005.

Belgeler

BOA, HAT, No:1087/44255-B

BOA, Y.A. RES, No: 770/2669

BOA, A. MKT. MHM., No:529/70

BOA, A. MKT. MHM. No:529/75

BOA, A. MKT. MHM, No: 530/26.

BOA, A. MKT. MHM, No: 530/40

BOA, A. MKT. MHM, No: 390/54

BOA, HR. TO, No: 336/48;

BOA, HR. TO, No: 336/31

BOA, İ. HUS, No:66

BOA, İ. HUS. No: 11

BOA, İ. HUS, No: 39

BOA, DH. MUI, No:4-1/72

BOA, Y. A. RES, No:770/2669

BOA, Y. MTV, No:300/114

BOA, Y. MTV, NO: 291/64

Ek

س. 770/2665

Le 15/5 في 188
 N° d'arrivée 1454 وصول نومروي
 h. m. du 30 ساعة دقيقة
 Réexpédié ا ارسال
 a مأمورك امضائي

تونه 1
 TELEGRAMME

Le 15/5 في 188
 Transmis par Code واسطه سیده
 h. m. du 7 50 دقته ساعة
 Commencé à 7 50 بدأ عباره
 Fini à مأمورك امضائي تمام عباره
 Signature de l'employé du service de la télégraphie privée. Signature de l'employé

De _____ Pour _____ الى _____ عن _____

نومروي N° du dépôt	عدد كلمات Nombre de mots	حروب Group	ساعة Heure	دقيقة Minutes	دور و ياشب Matin ou soir	طريق Voies	اشارات مخصوصه Indications non taxées

KPLE POSTEDON ZEPAT TO W 20 S REVERSE LAY
 DOANBI SEDARETE KPLE - KULLARI KAVKASTAN
 MUREMEKIN KARATCHAY ANALISI BODUS DIR VE DEVLETIMIZ
 ULUDA EMER ARZOUSI TLE MK MELIKIMIZI BUSHODI
 FROUHT EDEREK BASHAPPTI ABIMTAI AHA EDEREN
 DER ALIYEDIE HIDIJRETE GUMESI DINDIA MUSAD
 OI OUNMAHTIHDAN BANSLE RUSTOMI AHAHDENDERE HIDIJRETIMIZ
 MUVUNAT ITVEK BEDIR VE BISHLEK MISSE HAYVANAT VE TABAZI
 GHIBI MAJCHATIWIZE MUDUIS OLAN HER BIR ECHYANIZI
 FROUHT EDEREK SOKAKLARDAKALMICH OUDIGHIMISDAN
 MOHTEN HIDIJRETIMIZE BODUSAT VERILMESSI ALCAH VE
 PEGHAMBERTIMIS ACHKI HADJI ZEKERIA ABAPPTI
 VEKILI AHALYI KARATCHAI LUMERADAN CANSIIEF LUMERADAN
 HADJI ZEKERIA ABAPPTI

Balkan Savaşları Sırasında Ege Adalarının Yunanistan Tarafından İşgali ve Yapılan İnsanlık Dışı Muameleler

Yrd. Doç. Dr., Mithat **ATABAY**
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
matabay@comu.edu.tr

Özet: 18 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti ile dört Balkan devleti arasında başlayan Balkan savaşları sonucunda Osmanlı Devleti hem karada, hem de denizde önemli toprak kaybına uğradı. Yunan donanması Ekim ayının sonlarından itibaren Ege adalarını birer birer ele geçirdi.

Ege adalarında yaşayan Osmanlı tebaası savunmasız kaldı ve kaderine terk edildi. Yunanlılar bazı adalarda insanlık dışı muameleler yaptılar. Yunanistan imzaladığı protokole uymayarak çocuk ve yaşlılara saldırarak onları öldürdü veya yaraladı. Uluslararası kuralları hiçe sayarak Sisam adasını, baskı ve terörle, ele geçirdi ve adanın Yunanistan'a bağlanmasını sağladı. Garantör devletler ise bu duruma seyirci kaldılar.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşı, Ege Adalarının işgali, Osmanlı Devleti, Yunanistan.

The Occupation of the Aegean Islands by Greece and Inhumane Treatment

Abstract: On October 18, 1912 the Balkan Wars began between the Ottoman State and four Balkan States. The Ottoman State lost territories of paramount importance both on land and at sea. As of the end of October the Aegean Islands had fallen under the control of Greek naval forces.

Ottoman citizens who lived on the Aegean Islands remained defenseless and were left to their fates. The islands' peoples were subjected to inhumane treatment at the hands of the Greeks. Greece did not abide by signed protocol and harmed, and in some instances, killed children and the elderly residing on the islands. By ignoring international rules, Greece occupied the island of Samos and opened the way for the island to be annexed to Greece. The Guarantor States passively watched these events unfold before their eyes.

Key Words: Balkan War, occupation of the Aegean Islands, Ottoman State, Greece.

Giriş

Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarının neredeyse tamamına yakınına kaybettiği savaşlar olmakla birlikte, yaşanan göçler, hastalıklar, eziyetler nedeniyle de İmparatorluk için tam bir yıkım oldu. Yenilgi ve hemen başkentin yanı başında yaşanan drama İmparatorluğun çaresiz kalması ve kendi iç siyasal çekişmelere gücünü harcaması halkı ve askerleri tam bir ruhsal çöküntüye sürükledi.

Yakın bir zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun birer vilâyeti olan Balkanların yeni devletleri, Osmanlı'nın genişlemesi ve güçlü bir devlet konumuna gelmesinde, Avrupa'da ilk ele geçirilen topraklar olması, hem de onun yükselmesine kaynak sağlaması nedeniyle İmparatorluk için farklı bir değere ve konuma sahiptiler. Bu açıdan bakıldığında toprakların kısa sürede elden çıkması durumu daha da anlamlı hale gelmektedir.

Balkan Savaşları sırasında yaşanan bir başka önemli olay ise Ege adalarının çok kısa bir sürede Yunanistan tarafından işgal edilmesidir. Yunan donanmasının Birinci Balkan Savaşı sırasındaki savaş planı, Çanakkale Boğazı ve Batı Anadolu kıyılarını abluka altına alarak Osmanlı Devleti'nin İzmir'den Kavala ve Dedeağaç'ta asker göndermesini ve Trakya ile Makedonya ordularını takviye etmesini önlemektir. Bu plan çerçevesinde Yunan donanması önce Çanakkale Boğazını abluka altına aldı ve hemen sonra da "*boğazönü adaları*"nı ele geçirdi. Daha sonra da Kuzey Ege'deki stratejik adaları işgal ettiler. Bu adalarda çok az direnişle karşılaştılar. Yunan donanması Ege Denizi'nde devriye gezerek asker taşıyan Osmanlı gemilerinin buldukları limanlardan ayrılmalarını engellediler.

Yunan donanmasının çok kolay bir şekilde zafer elde etmesi, onları daha güneydeki adalara yönlendirdi. Bu çerçevede Midilli ve Sakız'a asker çıkararak Yunanlılar bu iki adada önemli sayılabilecek direnişle karşılaştılar. O nedenle Yunanlılar bu iki adadaki halka karşı şiddet kullanmaktan çekinmediler.

Yunanlılar Sisam adasının İtalyanların işgalinde bulunan Oniki Adalara yakın olması sebebiyle bu ülkeyle diplomatik bir krize yol açmamak için 1913 yılı Mart ayının 13'üne kadar adaya asker çıkarmadılar. Ancak Sisam adasında isyanlar çıkararak işgali kolaylaştıracak bir zemin hazırladılar. Bu süreçte Sisam'da insanlık dışı ve hukukla bağdaşmayan davranışlar mutlak hale geldi.

Ege Adaları birer birer Yunan donanması tarafından işgal edilirken adalarda bulunan çok az sayıdaki Osmanlı askerleri ile yerel yöneticilerin Osmanlı donanmasının kendilerine yardım için yaptıkları çağrılar sonuçsuz kaldı.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı'na Girişi

1912 yılı bahar ayları önce Bulgaristan ile Sırbistan, daha sonra Yunanistan ile Bulgaristan arasında askerî ittifak antlaşmalarının yapılmasına sahne oldu.¹ Diğer taraftan da Bulgarlar Berlin Antlaşması'nın 23. maddesini Osmanlı İmparatorluğu'nun uygulamaya sokmasını isteyerek, bu yapılmadığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etmeyi kararlaştırdılar ve antlaşma imzaladıkları diğer Balkan devletlerinin de bu karara katılmalarını sağladılar.² Osmanlı İmparatorluğu, savaşın ayak seslerinin duyulmaya başladığı 1912 yılı Ağustos ayında daha herhangi bir hazırlığa girişmemişti. Üstelik yaz başından beri Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde hükümet içindeki çalkantılar devam etmekte, önce Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa³ görevinden ayrılırken, bir süre sonra da Sait Halim Paşa Hükümeti istifa etti.⁴ Sadrazam olan Mareşal Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 17 Ağustos'ta Harbiye Nezareti'ni uyararak savaş için kuvvetlerin sınıra gönderilmesi konusunda gerekli önlemlerin alınmasını istedi.⁵

22 Eylül 1912'de Bulgaristan ile Yunanistan arasında askerî antlaşmanın imzalanmasıyla, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifakları kesinleşti. Bu dört devlet 30 Eylül 1912'de seferberlik ilân ettiler. Osmanlı İmparatorluğu da bir gün sonra, yani 1 Ekim 1912'de genel seferberlik ilân ettikten sonra⁶, savaşın patlak vermesi durumunda Osmanlı donanmasına harekât serbestisi kazandırmak, askerî ve ticarî nakliyenin güvenliğini sağlamak amacıyla Bahriye Nezareti Daire

1 Bu ittifak antlaşmaları için bkz; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev., M. Tanju Akada (İstanbul: 2003), 12-29.

2 Fahri Belen, *1912-1913 Balkan Harbi*, c. I (İstanbul: 1971), 52.

3 Reşat Hallı, *Balkan Harbi 1912-1913*, c. I, 2. baskı (Ankara: 1993), 46.

4 Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. VI (İstanbul: 1963), 3483; Sadi Kaban, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi 1912-1913, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, c. II, 3. kısım, 2. baskı (Ankara: 1993), 19.

5 Fehmi Özataalay, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Garb Ordusu Karadağ Cephesi*, c. III, 3. Kısım, 2. baskı (Ankara:1993), 39.

6 Murat Tunca, çev., *Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni, 1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, Lüleburgaz Pınarhisar Muharebesi*, c. III (İstanbul: 1943), 119.

Başkanlarından Kurulu Encümeni, Karadeniz'e bir deniz harekâtı yapabileceğini kararlaştırdı.⁷ Aynı gün Efrad-ı Cedide Mektebi Müdürü Binbaşı Hüseyin Remzi Bey, Filotilla Komodorluğuna atanırken, Donanma Komutan Vekilliği'ne de Albay Tahir Bey getirildi.⁸ Bu arada tamire sokulan donanma seferberlik ilân edilmesi üzerine herhangi bir tamir ve bakım yapılmadan yeniden denize çıkarıldı.⁹ Bundan sonra Karadeniz Filosu Komutanlığı'na Albay Sermet Bey atandı.¹⁰ Ayrıca Başkomutanlık Vekâleti, Donanma Komutan Vekili'ne forsunu Mesudiye zırhlısına çekmesini ve Barbaros ile Turgut Reis zırhlılarının da Büyükdere'de Karadeniz Filosu'na katılmasını emretti.¹¹ Bahriye Nezareti, Donanma Komutanlığı'nın bir harekât için 3 Ekim 1912'de Sadareten istediği padişah iradesi çıkarılması talebi 7 Ekim 1912'de yayınlandı.¹² Bu irade doğrultusunda Osmanlı donanması, Başkomutanlık Vekâleti'ne bağlandı.¹³

17 Ekim 1912 tarihinde Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Bey komutasında Barbaros Hayrettin ve Turgut Reis zırhlıları ile Muavenet-i Milliye ve Taşoz muhripleri Boğazdan geçerek Bulgaristan'ı ablukaya almak üzere hareket etti.¹⁴ 18 Ekim'de Bulgaristan ve Yunanistan, 20 Ekim'de Sırbistan Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti.¹⁵ Bulgaristan sahillerini ablukaya almak üzere Karadeniz'e açılan Osmanlı donanmasının bunu yapmaması karşılığında, Yunanlıların Çanakale'ye bir harekât düzenlememeleri için girişimlerde bulunacağını belirten Rus Dışişleri Bakanı Sazanoff'un Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki girişimine¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu Başkomutanlık Vekâleti, Bulgar limanlarının abluka edileceğinin yabancı devletlere duyurulmasını Hariciye Vekâleti'nden istedi¹⁷ ve Varna Osmanlı

7 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekâtı 1912-1913*, c. VII, 2. Baskı (Ankara, 1993), 57.

8 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*,61; ayrıca bkz.; Ali Haydar Emir, *Balkan Harbinde Türk Filosu* (İstanbul: 1932), 57.

9 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 57.

10 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 62; Ali Haydar Emir, *Balkan Harbinde ...*, 59.

11 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 65.

12 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 56.

13 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 51.

14 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 75, ayrıca bkz., Ali Haydar Emir, *Balkan Harbinde...*,69.

15 Sadi Kaban, *Türk Silahlı...*, 66.

16 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 79.

17 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 79.

donanması tarafında 19 Ekim'de topa tutuldu.

29 Ekim'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlıktan istifa etti ve yerine Kâmil Paşa getirildi. Yunanlılar Osmanlı donanmasının Çanakkale Boğazını geçmesini engellemek amacıyla boğazı abluka altına aldılar.

Ege Adalarının İşgal Edilmesi

19 Ekim 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Komutanı Mirliya Rüştü Paşa'dan gece 23.30'da alınan şifreli telgrafta Yunan donanmasının Limni limanına geldiği ve Averoff zırhlısından karaya çıkan bir subayın Limni Mutasarrıfından, adanın teslim edilmesini istediği ancak mutasarrıfın bu talebi reddetmesi üzerine karaya ertesi gün asker çıkarılacağı bildirildi.¹⁸ Bunu müteakip Averoff denize açıldı. Adada bulunan Redif ve Jandarma subayları alınan savunma tertibatı gereğince dağa çekildiler.¹⁹ Yunan Amirali Komparis, adada bulunan Despot Vekili ile Polisi Averoff zırhlısını davet ederek teslim için verilen 24 saatlik sürenin bir saate indirildiğini belirtti. Ayrıca Komparis, adanın bu süre içerisinde mevcut silahlarla birlikte teslim olmasını istedi. Bunun üzerine adada bulunan Osmanlı yetkilileri hükümet tarafından kendilerine böyle bir emir verilmediğini belirterek şayet zor kullanılırsa alınan kara gereğince dağa çekilen jandarma ve redif askerlerince karşı koyacağı bildirildi.²⁰ 21 Ekim 1912 tarihinde Jandarma Yüzbaşı Nazif, Redif Yüzbaşı İbrahim, Liman Reis Vekili İbrahim ve Jandarma Münir Efendiler, Sadrazamlık Makamına, Harbiye ve Bahriye Nezaretine ve Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'na çektikleri telgrafta adada bulunan yedek ve acemiler de dahil olmak üzere, adada bulunan 80 askere silah verildiğini bunların sadece 8'nin birliğe katıldığını ve bunlardan 6'sının gece firar ederek sadece 2 askerin kaldığını belirterek, bu kadar az bir kuvvetle düşmana büyük bir zarar veremeyeceklerini ancak askeri onura leke sürdürmektense şanlı bir şekilde ölmeyi tercih ettiklerini bildirerek, çoğu Hıristiyan köylerden oluşan Limni adasında açlık ve susuzluktan ölmek için donanmanın Limni'ye gönderilmesi talep edildi.²¹ Limni Mutasarrıfı Mihran Efendi Yunanlıların adaya asker çıkardığı, Osmanlı

¹⁸ Balkan Savaşları sırasında adaların işgalleri konusunda adalardan gönderilen telgraflar için bkz. İdris Bostan ve Ali Kurumahmut, *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları* (Ankara: 2003); ayrıca bkz., ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1-1.

¹⁹ ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1.

²⁰ ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1-2.

²¹ BOA, HR. SY, nr. 1959/6, lef 7.

askerinin karargâh olarak seçtiği Pere Köyü'nü ele geçirdiği ve ada merkezi ile askerler arasındaki irtibatın kesildiği ve tek kurtuluş çaresinin Osmanlı donanmasının adaya gelmesi olduğunu belirterek "imdat" çağrısı yaptı.²²

Limni adasının işgalini diğer adaların işgali izledi. Gökçeada Kaymakamı Lütfi Efendi, 21 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezaretine (Dışişleri Bakanlığı) çektiği telgrafta Gökçeada'nın da işgalinin kesin olduğunu, 13 askerden oluşan birliğin dağa çıkarılacağını, adada birkaç aileden oluşan Müslüman kaldığını bildirdi.²³ Bunun üzerine Midilli'de bulunan Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti Valisi Ekrem Bey, Gökçeada Kaymakamı Lütfi Bey'e, 13 jandarma ile Gökçeada'nın savunulamayacağını belirterek hemen Seddülbahir'e geçilmesini tebliğ etti.²⁴ Bu tebliğ üzerine Gökçeada'da bulunan memurlar kayıklara binerek Seddülbahir'e geçtiler. Kaymakam Lütfi Bey de para ve önemli resmi kayıtları yanına alarak Seddülbahir'e gitti. Adada vekil olarak da Tahrirat Kâtibi Gökçeadalı Nikolaki Efendi'yi bıraktı.²⁵ 31 Ekim'de Gökçeada ve Taşoz, 4 Kasım'da Sakız, 7 Kasım'da Bozcaada Yunanlıların eline geçti. Bulgarların Trakya'da ilerlemeleri üzerine Barbaros zırhlısı, Yarhisar muhribi ve Demirhisar torpidobotu Silivri'ye, Numune-i Hamiyet muhribi Midye'ye, Asar-ı Tevfik zırhlısı da Tekirdağ'a gönderildi.²⁶

Bulgarların Trakya'daki ilerlemeleri, Yunanlılarında Ege'deki başarıları üzerine 11 Kasım 1912'de Başkomutanlık Vekâleti Donanma Komutanlığı'na "Ana kuvveti teşkil eden gemilerden bir tanesinin bile Marmara veya Karadeniz'de bırakılması doğru değildir. Ordunun kanatlarını muharebe kıymeti az olan gemiler korusun. Hemen Ege Denizi'ne hareket edin"²⁷ emrini verdi.

12 Kasım 1912 tarihinde Yunanlılar 3400 askeri karaya çıkararak Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayeti'nin merkezi olan Midilli'yi işgal ettiler.²⁸ Vali Ekrem Bey ile Meclis üyeleri Yunanistan'ın Pelepones Vapuru ile Pire'ye

22 BOA, HR. SY, nr. 1959/7, lef 10.

23 BOA, HR. SY, nr. 1959/7, lef 8.

24 BOA, HR. SY, nr. 1959/7, lef 4.

25 BOA, DH. SY, nr. 75-11/10-7, lef 28.

26 Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 102.

27 Kadri Alasya, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi*, c. II, Kısım 1 (2. baskı, Ankara:1993), 89.

28 ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/64, 46, 2-5.

gönderildiler.²⁹ Toplam 103 kişiden oluşan savaş esirleri, önce Limni'deki Mondros Limanı'na, orada otuz saat tevkif edildikten sonra Pire'ye nakledildiler. Esirlerden polis, jandarma ve askerler ile bir telgraf memuru, halktan olanlardan toplam 50 kişi ayrı bir vapurla İtali adasına gönderildiler. Esirler 6 Aralık tarihine kadar tutuklu kaldılar. Sadece üç liman reisi ve bir barut memurunun tutukluluk halleri devam etti.³⁰ Midilli'de halktan 300 kişi Galloni Köyü'nde bulunan İngiliz Zeytin Fabrikası Müdürü Mister Pap'a sığındılar. Mister Pap, sığınmacıların yiyecek, yakacak ve her türlü acil ihtiyaçlarını karşıladı.³¹

30 Kasım'da Başkomutanlık Vekâleti Kuva-yı Mürettebe Komutanlığı'nın isteği doğrultusunda savaş gemilerinden oluşan bir filoyu Çanakkale'ye gönderdi.³² 7 Aralık'ta Donanma Komutan Vekili Albay Tahir Bey görevinden alınarak yerine yardımcısı Albay Ramiz Bey atandı.³³ Yeni göreve atanan Albay Ramiz Bey, 14 Aralık'ta Yunanlılara karşı Ege'de bir muharebe yapılması hususunda komodor ve gemi komutanlarında oluşan Harp Meclisi'ni toplayarak muharebenin esaslarını belirledi.³⁴

Osmanlı donanması 16 Aralık'ta Yunan donanmasına karşı Gökçeada civarında harekete geçti.³⁵ 16 Aralık 1912 Pazartesi günü Osmanlı donanmasını oluşturan gemilerden 1. Muhrip Fırkası 07.00'da, İkinci Muhrip Fırkası 07.05'te, Albay Ramiz Bey komutasındaki Ana Kuvvetler 07.35'te ve Üçüncü Fırka da 08.00'da harekete geçti. 08.15'te Birinci Muhrip Fırkası Seddülbahir'e geldi. Buradan Yunan gemileri görülüyordu. İkinci Fırka 08.20'de Kumkale'ye geldi ve Bozcaada'ya gitmeyi uygun görmeyerek burada kaldı. Üçüncü Fırka saat 09.50'de planlanan görev yerine ulaşabildi. Muharebe Filosu 08.15'te Soğanlıdere'ye geldi. 09.39'da Yunan donanması Barbaros'un pruvası istikametine geldi. Averoff ile Barbaros arasındaki uzaklık 9000 metre idi. Barbaros ateşe başladı, üç dakika sonrada Yunan donanması ateş açtı.

29 BOA, DH. SY, nr. 112-10/10-7, lef 27.

30 BOA, DH. SY, nr. 112-10/10-1, lef 29.

31 BOA, HR. SY, nr. 1961/8, lef 2.

32 Kadri Alasya, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi...*,127.

33 Kadri Alasya, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi...*,129.

34 Kadri Alasya, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi...*,138.

35 Gökçeada deniz savaşı için bkz.:Mithat Atabay, "Balkan Savaşı Sırasında İmroz Deniz Muharebesi ve Sonuçları," (Denizcilik Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: 17-18 Mayıs 2004), 1-7.

Osmanlı donanmasının Averoff'a yüklenmesi üzerine saat 09.47'de Komodor İyen'in emri ile Averoff müstakil hareket etmeye başladı. Rotasını kuzey ve hemen sonra kuzey doğuya yöneltti hızını da 20 mile çıkardı. Bu sırada Barbaros'un baş taretinden atılan bir top Averoff'un zırh kuşağını çatlattı.³⁶ Osmanlı donanması Averoff'a onbeş isabet kaydetti³⁷ fakat Averoff'u batıramadı. Bu savaşta Yunan donanmasının harekât kabiliyeti daha fazla idi. Turgutreis ve Barbaros zırhlılarının topları üç dakikada tek mermi atarken, Averoff'un topları dakikada üç mermi atabiliyordu. Osmanlı zırhlıları saatte 16 mil hız yaparken, Averoff 22 mil hız yapıyordu.

Gökçeada önlerinde yapılan deniz savaşını gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Yunanistan kazandığını ilân etti.³⁸ Bu savaş her iki taraf içinde sonuçsuz kaldı. Osmanlı İmparatorluğu Yunan donanmasını imha için yakaladığı fırsatı değerlendiremedi. Yunan donanması da savaş alanını terk etti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu Ege'deki tüm adaları kaybetti. Londra Antlaşması'nda büyük devletler Ege adalarını Yunanistan'a verdiler.

İnsanlık Dışı Muameleler

Gökçeada Deniz Savaşı'ndan beş gün sonra 21 Aralık 1912 tarihinde, Midilli adasında Osmanlı Askeri Müfrezesi Vekili Jandarma Teğmen Kemal, Kıdemli Yüzbaşı Operatör Ahmet İhsan ile Yunan Askeri Kuvvetleri Vekili Deniz Yüzbaşı Kostı Mela ve Midilli Adası Yunan Birliklerinin Kurmay Başkanı Lefter Vernardo arasında bir protokol imzalandı.³⁹ Bu protokol şöyle idi:

“1.Osmanlı subayları barışın sağlanışına kadar Midilli adasında istedikleri mahallerde serbestçe dolaşacaklar, kılıçlarını taşıyacaklar ve askeri onurları üzere bu harbin sonuna kadar Yunanistan ve müttefikleri aleyhinde silah kullanmayacaklardır.

2.Osmanlı esirleri kaç neferden ibaret ise silah ve cephaneleri ile malzemeleri teslim olunacak ve savaş ganimeti olarak kabul edilecektir. Askerlerin işeleri Yunan Hükümeti'nce karşılanacaktır.

36 Kadri Alasya, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi ...*, 233-234

37 Ali Haydar Emir, *Balkan Harbinde...*, 237.

38 Yunanlılar Averoff'u 33 günde onarabildiler. Osmanlılar ise savaş sonunda gemileri bakıma aldılar ve Ocak ayının 18'inde Ege'de Mondros Deniz Muharebesi'ne giriştiler. Afif Büyüktuğrul, *Türk Silahlı...*, 748; Hilmi Bayur, *Balkan Savaşı'nda Türk Filosunun Durumu*, Belleten, c. XLII, 165 (Ocak 1978), 100-101.

39 ATASE, BHK, 471, H-2, 7-1170; 1-12.

3. *Osmanlı askerleri Midilli Kalesi'nde Yunan askerlerinin emri altında ve muhafazasında bulunacaktır. Bu askerlerin içinde yerli halktan kalede görevli olanlar güvenliğin sağlanmasından sonra köyelerine terhis edilecektir.*
4. *Yaralıların tedavisi ve korunması Yunan askeri tarafından yapılacak, tedaviyen sonra kalede diğerlerine katılacaklardır.*
5. *Subaylar ailelerini istedikleri mahallere göndermekte serbesttirler.*
6. *Osmanlı esirlerinin yerlerine gönderilmesi Yunan kumandanlığına aittir. Bunların haysiyetleri muhafaza edilecektir.”*

Bu protokole çerçevesinde Midilli'de esir düşen Osmanlı askerleri Molova'dan vapurlara binilmek üzere Klaparo'ya hareket ettikten on dakika sonra Molova Şose Caddesi üzerinde Midilli Yalı Camii İmamı Hafız Ni-yazi Efendi'nin babası 85 yaşındaki Behram Ağa'nın vahşice öldürüldüğü görüldü⁴⁰. Behram Ağa'nın cinsel organı ile bilekleri bıçakla kesilmiş, sağ gözü testereli bir bağ bıçağıyla oyulmuş ve bıçak kırılmış bir şekilde şehidin başucuna bırakılmıştı. Behram Ağa'nın cenazesi Osmanlı askerleri tarafından acele ile yol kenarında bulunan bahçeye kazılan mezara Tabur İmamı tarafından defnedildi.

Behram Ağa'nın yaşlı hanımı ise korkudan elli metre ilerideki bahçeye saklanmış halde perişan bir biçimde bulundu. Kadının yanına giden insanların üzülmemesi mümkün değildi. Rumlar kadını öldürmek için silahla saldırmışlar, kurşun kadının sol kolunun yukarı kısmına isabet etmiş ancak kemiğe değmemişti. Yaşlı kadıncağız bir hayvana bindirilerek esir Osmanlı askeri ile birlikte Molova'ya götürüldü.

Aynı şekilde yol boyunca genç ve çocuk toplam 17 Müslüman'ın zalimce şehit edildiği görülmüştü. Hatta bu şehitler içersisinde cesetleri henüz soğumamış olanlar vardı.⁴¹ Bu durum protokolün imzalanmasından hemen sonra saldırının gerçekleştirildiğinin bir göstergesidir.

Bu sırada Sadrazam Kamil Paşa, Harbiye Nezareti'ne bir yazı yazarak Midilli adasının Yunanlıların eline geçmesi ile halkın büyük bir korkuya kapıldığını belirtmiş ve Yunanlıların adanın köyelerinde yaşayan Müslüman halka karşı katliama giriştiklerini bildirmişti. Sadrazam, Yunanlıların Midilli'de bir takım ailelerin ve kızların ırzlarına saldırdıkları haberlerinin her tarafta

40 Bkz.: Midilli Adası Harbi Vukuatına Ait Defter ATASE, BHK, 471, H-2, 7-1170, 1-12.

41 ATASE, BHK, 471, H-2, 7-1170, 1-12.

yayılmamasının sahillerdeki halk arasında korkuya neden olduğunu belirterek Midilli, Sakız adaları ile Aydın Vilayeti sahillerinde Osmanlı donanmasının dolaşmasına şiddetle ihtiyaç duyulduğunu bildirdi.⁴² Midilli'ye çıkan 800 Yunan askeri köylerde bulunan Müslüman halkın can, mal ve ırzına saldırdılar.⁴³

Yunan donanması 24 Kasım 1912 tarihinde Sakız adasına gelmiş ve Yunan Amirali Sakız Mutasarrıfından adanın teslimini istedi. Durumu adada bulunan Osmanlı kuvvetlerinin komutanıyla görüşen Sakız Mutasarrıfı, savunması zayıf olan Sakız kasabasının bombalanmasının uluslararası hukuka tamamen aykırı olduğu ve bombardıman nedeniyle ortaya çıkacak durumdan tamamen Yunan Amirali ve savaş gemilerinin sorumlu olacağı bildirildi. Ayrıca adada yaşayan Müslüman ve Hıristiyan halk ile gayrimüslim olan memurların muharip olmadığı, bunlara karşı yapılacak bir saldırının insanlık dışı bir davranış olacağı ve bunların uğrayacağı tüm zarar ve ziyanın sorumlusunun da Yunan komutanına ait olacağını belirtti.⁴⁴ 25 Kasım 1912 tarihinde Sakızlı Celal, Hakkı, Hulusi, Mehmet ve Ahmet Efendiler Osmanlı Sadaretine bir telgraf çekerek Yunanlıların adayı işgal etmeye başladıklarını ve çoluk çocuğu ayakları altında ezdiklerini bildirdi.⁴⁵ 22 Aralık 1912 tarihinde öğle vaktinde Kaldamila Limanı'na gelen bir Yunan savaş gemisi her türlü insan haklarına ve devletler hukukuna aykırı olarak adada hastane yeri olarak kullanılan Pitlos Köyü'nü bombaladı ve yüzlerce top mermisi atıldı.⁴⁶ 7 Ocak 1913 tarihinde Sakız adasının tamamen Yunanlıların eline geçtiği ve Sakız Adası Komutanı Zihni Bey'in de şehit edildiği bilgisi Osmanlı Harbiye Nezareti'ne ulaştı.⁴⁷

Yunan donanmasının Ege adalarındaki işgalleri Sisam adasında diğer yerlere göre farklılık göstermişti. Zira Sisam adasının Yunanlılar tarafında işgaline zemin hazırlayan olaylar Eylül 1912 tarihinde başlamıştı. Etnik-i Eteryacı Cemiyeti'nin üyesi olan ve Osmanlı mahkemeleri tarafından hakkında idam cezası verilen Sofulis, emrinde ki 600eşkiya ile adada saldırılara girişti. Os-

42 ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/70, 4, 2-29.

43 ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/70, 4, 2-23.

44 BOA, BEO, nr. 308721, lef 7.

45 ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/69, 141, 11-4.

46 BOA, DH. SY, nr. 112-10/10-4, lef 3,2.

47 ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/64, 46, 6-6.

manlı Hükümeti Sofulis'in saldırılarının önüne geçmek için eşkiya takibinde eğitimli olan bir taburu iki topla birlikte Sisam adasına sevk etti. Osmanlı askerleri tam Sisam'da operasyona başlayacağı sırada adaya özerk statüsü verilmesinde garantör olan İngiltere ve Fransa olaya müdahale ettiler. Sisam'da asiler ile Osmanlı kuvvetleri arasında çarpışmalar sürerken İngiliz ve Fransız savaş kruvazörleri Sisam'ın Vati Limanı'na demirlediler. Yunan ve İtalyan gemileri sürekli olarak adadaki asilere yardımlarını sürdürdüler. Hatta adaya silah getiren *Rumeli* adlı gemiye Osmanlı kuvvetleri ateş edince Yunan Hükümeti bu durumu Osmanlı Hükümeti nezdinde protesto etti.⁴⁸ İngiliz, Fransız ve Rus konsolosları devreye girerek Osmanlı askerlerinin adada harekâtı durdurması istediler. Sisam Beyi olarak atanan Vagleri Efendi beş günlük bir ateşkes ilan etti. Bunun üzerine sorunu görüşmek üzere toplanan Meclis-i Vükela, Sofulis'in etrafına topladığı bir avuç eşkiya ile ihtilal çıkarmaya çalıştığı, ayrıca çevreden peyderpey eşkiyaya katılmak üzere yardımların geldiğine dikkat çekilerek adadaki Osmanlı askerinin asilerin bastırılmasında yeterli olacağı vurgulandı. Sisam Beyi'nin davranışının devletin zararına olacağı ve eşkiyanın cesaretini arttırdığı belirtildi. Ayrıca hiçbir şekilde eşkiya ile mütareke yapılamayacağı, ancak asilerin pişman olması halinde harekâtın ertelenebileceği ve geçerli bir mazeretleri varsa bunun dinlenebileceği Sisam Beyi Vagleri Efendi'ye hatırlatıldı.⁴⁹

Bu sırada Osmanlı Hükümeti garantör durumda bulunan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Sisam'da gelişen olaylara seyirci kalması ve isyancılara arka çıkar şeklindeki davranışlarını tepkiyle karşıladı. Ancak Sisam'daki olayların uluslararası boyuta taşınmasına da engel olamadı. Osmanlı Hükümeti Sisam'daki en önemli egemenlik göstergesi olan askerlerini çekme kararı aldı. Osmanlı askerleri Sisam'dan ayrılır ayrılmaz Sofulis ve adamları her tarafa Yunan bayrağı asarak adanın merkezi Vati'ye girdiler ve kiliseye giderek dua ettiler. Sofulis seçimleri yenileyerek adadaki Genel Meclis'te çoğunluğu ele geçirdi ve 24 Kasım 1912 tarihinde Sisam'ın Yunanistan'a ilhaki kararını aldı.⁵⁰ İlhakın hemen ertesinde Osmanlı Hükümeti tarafından görevli olan karantina ve posta memurları adadan kovuldu. Sofulis, Osmanlı Devleti aleyhine mahalli mahkemelerde dava açarak, askeri operasyon sırasında Osmanlı askerlerinin verdikleri zarara karşı tazminat istedi ve bu

48 Prof. Dr. Cevdet Küçük, ed., *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* (Ankara: 2002), 144.

49 Prof. Dr. Cevdet Küçük, ed., *Türk Hakimiyetinde Ege...*, 145-146.

50 BOA, DH. SY, nr. 45/34.

sözde mahkemeyi kazandı. Hatta durumu Osmanlı Devleti'ne bile bildirdi. Sofulis, davada kazanılan tazminatın karşılığı olarak fermanla belirlenen adanın senelik maktu vergisine el koydu.⁵¹ Sisam'daki bu gelişmeleri Vagleri Efendi'den haber alan Osmanlı Hükümeti, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Gerard Lowther aracılığıyla yardım talebinde bulundu ve Vagleri Efendi'nin can güvenliğinin sağlanmasını istedi. Bu sırada Sisam'da bulunan İngiliz ve Fransız kuvvetleri duruma seyirci kaldılar ve kısa bir süre sonra da Sisam'dan ayrıldılar. Londra Barış görüşmelerinin sürdüğü bir sırada Yunanlılar 400 asker ile Sisam'ı 15 Mart 1913 tarihinde işgal ettiler.

Sonuç

Yunanlılar Osmanlı donanmasının zayıf olmasından yararlanarak Ege adalarını kısa sürede ele geçirdiler. Ege adalarında yeteri kadar Osmanlı askerinin olmaması nedeniyle, adalar gerektiği şekilde savunulamadı. Osmanlı donanmasının güçlü olmaması ve sonuçta Çanakkale Boğazı önlerinden Ege Denizi'ne açılmaması adalardan yapılan yardım çağrılarını sonuçsuz bıraktı. Değişik sosyal katmanlara mensup Osmanlı tebaası Yunan işgal güçleri tarafından her türlü kötü muameleye tabi tutuldu. Adalarda hâkimiyeti ele geçiren Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne bağlı yöneticiler ve Adalarda yaşayan Müslümanlara karşı baskı, şiddet ve sürgün uygulamışlar, Yunan işgallerine karşı direniş gösteren Midilli ve Sakız adalarında ise sayısız insan öldürmüşlerdir. Midilli adasında Osmanlı kuvvetleri ve Yunan kuvvetleri arasında imzalanan protokol hiçe sayılarak yerli Rumların cinayet işlemelerine göz yumuldu.

Uluslararası hukuk gereği savunmasız olan kasabaların bombalanmaması gerekirken Yunan donanması Ege adalarını işgal ederken bu kuralı hiçe saydı. Sakız adasının Ptlos Köyü'nde bulunan hasthanenin bir Yunan savaş gemisi tarafından bombalanması ise, bu gerçeğe bir örnek teşkil etmiştir. Yine, Sakız adasında savunmasız olan Müslüman ve Hıristiyan her yaşta kadın erkek ve çocuk Yunan donanmasının saldırısı sonucunda hayatlarını kaybetti.

Sisam adasının özerkliği konusunda garantör olan İngiltere, Fransa ve Rusya adadaki Yunan Etnik-i Eteryä Cemiyeti üyesi Sofulis'in isyan çıkarmasına göz yumdu ve garantörlük görevini yerine getirmedi. Söz konusu ülkeler Londra Barış görüşmeleri devam ederken de Sisam'ın Yunanistan tarafın-

51 Prof. Dr. Cevdet Küçük, ed., *Türk Hakimiyetinde Ege...*, 147.

dan işgaline ses çıkarmayarak hukuk ihlaline devam etmişler, çıkar merkezli politikalarını sürdürmüşlerdir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Alasya, Kadri. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Şark Ordusu Birinci Çatalca Muharebesi*, cilt II, kısım 1, 2. baskı. Ankara: 1993.

Atabay, Mithat. "Balkan Savaşı Sırasında İmroz Deniz Muharebesi ve Sonuçları," *Denizcilik Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul: 17-18 (Mayıs 2004).

Bayur, Hilmi. "Balkan Savaşı'nda Türk Filosunun Durumu." *Bellekten* cilt XLII, sayı 165, (Ocak 1978).

Belen, Fahri. *1912-1913 Balkan Harbi*, cilt. I. İstanbul: 1971.

Bostan, İdris. ve Kurumahmut, Ali. *Trablusgarp ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları*. Ankara: 2003.

Tunca, Murat Çev. *Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümeni. 1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi, Lüleburgaz Pınarhisar Muharebesi*, cilt III. İstanbul: 1943.

Büyüktuğrul, Afif. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Deniz Harekatı 1912-1913*, cilt VII, 2. baskı. Ankara: 1993.

Emir, Ali Haydar. *Balkan Harbinde Türk Filosu*. İstanbul: 1932.

Akada, Tanju M., çev., Hall, Richard C. *Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*. İstanbul: 2003.

Hallı, Reşat. *Balkan Harbi (1912-1913)*, cilt. I, 2. baskı. Ankara: 1993.

Kaban, Sadi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, cilt II, 3. kısım, 2. baskı. Ankara: 1993.

Küçük, Prof. Dr. Cevdet, ed. "Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi." Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Ankara: 2002.

Özatalay, Fehmi. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi Garb Ordusu Karadağ Cephesi*, cilt III, 3. kısım, 2. baskı. Ankara: 1993.

Sertoğlu, Mithat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt VI. İstanbul: 1963.

Arşiv Belgeleri

ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/64, 46, 2-5.

ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/64, 46, 6-6.

ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/69, 141, 11-4.

ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/70, 4, 2-23.

ATASE, BHK, 471, H-1, 1-A/70, 4, 2-29.

ATASE, BHK, 471, H-2, 7-1170, 1-12.

ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1.

ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1-1.

ATASE, BHK, 471/H-1, 1-A/64, 46, 1-2.

BOA, BEO, nr. 308721, lef 7.

BOA, DH. SYS., nr. 112-10/10-1, lef 29.

BOA, DH. SYS., nr. 112-10/10-4, lef 3,2.

BOA, DH. SYS., nr. 112-10/10-7, lef 27.

BOA, DH. SYS., nr. 45/34.

BOA, DH. SYS., nr. 75-11/10-7, lef 28.

BOA, HR. SYS., nr. 1959/6, lef 7.

BOA, HR. SYS., nr. 1959/7, lef 10.

BOA, HR. SYS., nr. 1959/7, lef 4.

BOA, HR. SYS., nr. 1959/7, lef 8.

BOA, HR. SYS., nr. 1961/8, lef 2.

Küreselleşmenin Karanlık Yüzü: Yasa Dışı Göç Hareketleri ve İnsan Kaçakçılığı Suçu

Y. Furkan ŞEN
Gazi Üniversitesi Siyaset ve
Sosyal Bilimler Fakültesi
yfurkansen@hotmail.com

Ersin YALÇIN
Ankara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Fakültesi
ersinyalcin@yahoo.com

Özet: *Günümüzde, haksız kazanç sağlamak amacıyla, yasa dışı organizasyon meydana getirerek işlenen suç türlerinden olan insan kaçakçılığı, toplumlar için giderek daha büyük bir sorun haline gelmektedir.*

Dünyadaki hızlı ekonomik gelişmelere paralel olarak, üretim faktörlerinden biri olan emeğin menşei bulunduğu ulusal sınırlar içerisinde karşı karşıya bulunduğu makro ve mikro bazdaki sorunlar ile sınır ötesi hareketliliğini kısıtlayıcı faktörlerin birleşmesi, emeği yasal olmayan göçe yönlendirmektedir. Bununla birlikte, 21. yüzyılın getirdiği üstün teknoloji, haberleşme ve ulaşım gibi sektörlerdeki muazzam gelişme, küreselleşmeyle birlikte dünyanın bütün sınırlarını ortadan kaldırarak herkesin her şeyden haberdar olduğu yeni bir düzen oluşturmuş, insan kaçakçılığı suçunun adeta kurumlaşmasına imkân sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Göç, Yasa Dışı Göç, İnsan kaçakçılığı, Göçmen, Kaçak Göçmen.*

The Dark Side of Globalization: Illegal Immigration Activities and the Crime of Human Trafficking

Abstract: *In today's world, trafficking human for illegal gain has taken a mainstream spot in the activities of criminal organizations. This trend is slowly becoming a serious threat to human society.*

In parallel with today's rapid economic developments the macro and micro scale hardships within national borders and other factors which restrict trans-border activities direct labor forces to illegal immigration activities in

their search to find work. Moreover, superior technology and developments in the sectors of communication and transportation of the 21st century along with globalization has created a new borderless structure in which information is readily available to everyone, as a result of which the foundation for the institutionalization of human trafficking has been laid.

The inability of source, target and transit countries to efficiently track human trafficking causes many problems in our new borderless world. Today, countries and international foundations strive to find new ways of combating this crime which has steadily become smarter and more efficient since the 1980's.

Key Words: *Immigration, illegal immigration, human trafficking, immigration, illegal immigrant.*

Giriş

Günümüz dünyasının en önemli karakteristiği, coğrafi bakımdan birbirinden çok uzakta olan bölgeler arasındaki ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin sayıca artışıdır. Diğer bir anlatımla *küreselleşme* olarak ifade edilebilecek bu durumun en somut ifadesi ise, yaşam yerinin bir başka yere belirli bir süre yahut devamlı bir biçimde kaydırılması, yani göçtür.

İnsanlık tarihini bu perspektiften okursak, aslında sürekli bir göç dalgasının mevcut olduğunu görürüz. Şüphesiz bu göç hareketleri, mevcut toplumsal düzene yönelik bir dizi tehdidi ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Göçler bu anlamıyla, iç politikada istikrar ve sosyal barışı, dış politikada ise hareket kabiliyetini olumsuz etkilemektedir. Günümüzde göçler, politik ve etnik sorunların yanı sıra, başta yasadışı göç ile insan kaçakçılığı olmak üzere, terör aktiviteleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer sınır aşan suçları körüklemekte, yabancı düşmanlığı ile aşırı sağ görüşlerin derinleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca göç hareketlerinin neden olduğu bu tehlikeler, göç veren ve göç alan ülkelerin ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmaktadır.

Göçlerin tarih boyunca çok farklı nedenleri olagelmıştır. Bu nedenler arasında siyasi, sosyo-kültürel, ekonomik, demografik ve ekolojik faktörleri sayabiliriz. Günümüzdeki göç hareketlerinde de bu faktörler yer almakla birlikte, literatürde *dengesiz küreselleşme* olarak ifade edilen bölgesel geliş-

mişlik farklılıklarının derinleşmesinin de çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Hiç şüphesiz göç hareketleri ve bu fenomenin ortaya koyduğu sorunlar, günümüz toplumları açısından çözülmesi gereken en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Ancak bu sorunun çözümü için sadece yasadışı göçmenlerle mücadele etmek veya insan kaçakçılığı aktiviteleriyle güvenlik politikaları çerçevesinde mücadele etmeye çalışmak çok eksik bir değerlendirme olacaktır. Konunun gerçek anlamda bir çözüme kavuşturulabilmesi ancak kitleleri göçe yönelten sebeplerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilecektir. Bu da, özellikle dengesiz küreselleşmeye hayat veren bölgeler arasında gelişmişlik farkını ortadan kaldıran, güvenlik anlamında istikrarsızlıkları gideren ve dolayısıyla göç veren ülkelerdeki kitlelere başka çözüm alternatifleri sunabilen küresel stratejilerin işe koşulabilmesiyle başarılabilir.

Bu çalışma kapsamında; söz konusu değerlendirmeler ışığında göç olgusunun tarihsel açıdan izlediği yön okuyucularla paylaşılacak, ardından insan kaçakçılığı suçu bağlamında sorunun ülkeler ve küresel anlamda dünya açısından taşıdığı önem irdelenecek ve kavrama ilişkin bir takım çözüm önerileri sunulacaktır.

1. Göç Olgusu: Kısa Tarihçe

Yeryüzündeki sistemli göç hareketlerinin başlangıcını belki de Amerika kıtasının keşfini izleyen yıllara kadar götürebilmek mümkündür. Roma İmparatorluğunun son dönemlerindeki barbar istilası ve Türk kavimlerinin dalgalar halinde Batıya yerleşmeleri, hiç şüphesiz çok eski göç hareketlerine birer örnek olarak gösterilebilir. İnsan davranışlarının kökünde niteliği ne olursa olsun birer ekonomik sebep bulunduğu bir gerçek olmakla birlikte, söz konusu göç dalgalarında iktisadi zorunlulukların yanı sıra, coğrafi, tabii ve hatta askeri nedenlerin de olduğunu söylemek mümkündür.

Savaşların tarihi kadar eski bir olgu olan göç, genel bir anlatımla, ekonomik, toplumsal ya da siyasal nedenlerle bireylerin ya da toplulukların bir yerleşim yerinden, başka bir yerleşim yerine, bir şehirden başka bir şehre, bir ülkeden başka bir ülkeye, dahası, bir kıtadan başka bir kıtaya gitmesi eylemidir. Bir başka ifadeyle göç, kişilerin veya grupların, eğitim, sağlık, çalışma gibi konularda daha iyi koşullara sahip olma güdüsüyle, bulunulan mekândan farklı bir mekâna, daimi ya da kısa süreli yerleşme amacıyla yer

değiştirmesidir.¹ İnsanoğlunun yeryüzünde hayat bulmasıyla birlikte gerek daha uygun koşullarda yaşama isteği, gerek siyasi zorunluluklar, gerekse coğrafi ve doğal şartlar, onları yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlamıştır. Ekonomiler büyüdükçe göçler de artış göstermiştir.

Avrupa'nın tarihi, göç hareketleriyle şekillenmiştir. Yüzyıllar boyunca, tüccarlar, zanaatkarlar ve entelektüeller kendi mesleklerini icra edebilmek ya da hayatlarına yeni bir sayfa açabilmek amacıyla kıtalar arası göç etmişlerdir. Milyonlarca Avrupalı öncelikle kolonilere ardından Amerika kıtasına ve Antipodes'lara² göç etmişlerdir.³ Avrupa'da uzun yıllar boyunca, İspanyol Yahudilerinin sürgün edilmesiyle başlayan, ardından Osmanlı, Rusya, Avustralya-Macaristan İmparatorluklarının yıkılmasıyla ortaya çıkan -zorlayıcı- göçler, kıtanın ekonomik ve politik yapısını tamamıyla değiştirmiştir. Günümüzde ise, her şey gibi göç de, küreselleşen dünyanın, ortak sorunu olmuştur. Özellikle, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde şekil değiştirmeye başlayan göç, ülkelerin önemli gündem maddeleri arasındaki yerini almıştır.

Göç etme nedenleri kişilere göre farklılık göstermekle birlikte, yapılan araştırmalar temel olarak üç farklı göç türünün olduğunu göstermektedir: göç türlerinden ilki, "ilkel göç"tür. Daha çok ilkel toplumlarda yaşanan bu göç türünde çevresel nedenlere dayalı bir itici unsur söz konusudur. İtici unsura karşılık verecek göçe katılan insanların teknolojik donanımlarıyla ilgili olarak göç yaşanır. İkinci göç türü "zorlayıcı", üçüncüsü ise "zorunlu"dur. İkinci ve üçüncü göç türlerinde ilkinden farklı olarak zorlayıcı etken çevresel nedenler değil, bir sosyal kurum, baskı grubu veya devlettir. Bu tür yer değiştirmelerde üç temel etken ön plana çıkmaktadır. Bu etkenler; doğal afetler, savaşlar sonucunda yeniden uyum ve devletin belli amaçlarını sağlamak şeklinde gruplandırılabilir. Diğer bir anlatımla, göçün nedenlerini ikiye ayırarak incelemek olasıdır: Gönüllü göç ve zorunlu göç. Gönüllü göç, bireylerin yaşam düzeylerini geliştirmek amacıyla yeni yaşam alanlarına isteklerine bağlı olarak yerleşmesidir. Zorunlu göç ise, iç savaş, etnik anlaşmazlıklar, sürgün vb. nedenlerle bireylerin yaşadıkları alanları terk etmek

1 Y. Furkan Şen, *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar -Göç, Ernisite, Milliyetçilik, Kürüçülük, Laiklik* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006), 86.

2 Antipodes: Göç edilen kıtalara zıt kıtalar, Avustralya, Afrika gibi.

3 Selin Senocak, "Fransa ve Göç Olgusuna giriş", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006), 48.

zorunda kalmasıdır. Bununla birlikte, doğal afetler (deprem, su taşkınları, toprak kayması, volkanik patlamalar vs.) ve büyük çaplı inşaatlar (hidroelektrik santralleri gibi) sonucunda da halkın sürekli yaşadıkları bölgeleri terk etmesi zorunlu göç kapsamı içine girmektedir.⁴

Göç hareketlerine katılan insanlar, kendilerine güvenli yaşama alanları aramış ve yaşadıkları yeri değiştirmeyi bir çözüm olarak görmüştür. Bunun sonucunda; sosyal, ekonomik, politik ve hukuki boyutu olan, insan haklarını yakından ilgilendiren, ülkelerin tek başlarına çözümlenemeyeceği ölçüde karmaşık bir yapı oluşturan uluslararası göç sorunu ortaya çıkmıştır. New York (11 Eylül 2001, 3000 kayıp), Djerba (11 Nisan 2002, 21 kayıp), Bali (12 Ekim 2002, 202 kayıp), Casablanca (13 Mayıs 2003, 33 kayıp), Riyad (12 Mayıs ve 8 Kasım 2003, 43 kayıp), İstanbul (15 ve 20 Kasım 2003, 57 kayıp), Moskova (06 Şubat 2004, 41 kayıp), Madrid (11 Mart 2004, 191 kayıp), Beslan (01 Eylül 2004, 330 kayıp) ve Londra (07 Temmuz 2005, 50 kayıp) bombalama eylemleri ve sonrasında devam eden diğer terör saldırıları, devlet güvenliğinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur.⁵ Gerçekleştirilen bu saldırılar, teröre karşı var olan korkuyu küreselleştirmiş ve terörizm ile mücadelede küresel bilgi paylaşımının önemini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, terörizm ile mücadele endişeleri sınır ötesi boyuta ulaşmış ve sonucunda da uluslararası göç tartışmaları, terör ve ülke güvenliği ile birlikte ele alınır hale gelmiştir.

Dünyadaki hızlı ekonomik gelişmelere paralel olarak, üretim faktörlerinden biri olan emek de sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Hızlı teknolojik değişim, emeğin üretimdeki nicel ve nitel katılımını da farklılaştırmaktadır. Geçen süreçte sermayenin serbest dolaşımının önündeki engeller ortadan kaldırılırken, emeğin daha iyi imkânlarla ve daha yüksek verime kavuşmasına yönelik engellemeler ise devam etmektedir. Emeğin içinde bulunduğu ulusal sınırlar çerçevesinde karşı karşıya bulunduğu makro ve mikro bazdaki sorunlar ile sınır ötesi hareketliliğini kısıtlayıcı faktörlerin birleşmesi, emeği yasal olmayan göçe yönlendirmektedir.⁶

4 Cemal Öztaş ve Eyüp Zengin, "Göç ve Azerbaycan", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006), 66.

5 Ayhan Kaya, "Göç: Güvenlik ve Korkunun İktidarı", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2006), 24.

6 Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?* (İstanbul: Altın Kitaplar, 1997), 172-181.

Yeni bin yılın başlangıcında, göç ve göç yönetimi, çağdaş toplumların kurumsal ve pratik yönetiminde temel bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bireylerin ve grupların mekânsal değişimi her dönem olmakla birlikte, küreselleşmenin ivme kazandığı son dönemde yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere göçü arttıran bir unsurdur.⁷ Yasal göçlerin dışında, gelişmiş ülkelere tedbir almayı gerektirecek kadar önemli olan ve kriminal açıdan değerlendirilen diğer husus ise, *insan kaçakçılığı*'dır. Hiç kuşkusuz, beşeri sermayenin önündeki engellerin daha kolay aşılabilir bir konuma gelmesi, yasal olmayan göçlerin dünya ölçeğinde artmasına neden olmuştur. Artan bu suç türü, kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal sorunları beraberinde getiren bir süreçtir.⁸

2. İnsan Kaçakçılığı Kavramı

Dünyadaki önemli güncel değişimlerin baş etkeni olan küreselleşme, düzensiz göç ve onun çıktıları konusunda da etkileyici bir unsur olarak ön sıralarda yer alır.⁹ Bugün sadece sermaye, mal ve bilgi değil, bunun yanı sıra insanlar da millî sınırları aşmaktadır. Ancak, sermaye transferi ve finans akışı, genelde algı alanımız dışında gerçekleşirken, göçmenlerin durumu, küreselleşmenin gözle görülür sonuçları olarak kendini gösterir. Gerçekten de sınırları aşan göç olgusu, 1990'ların sonunda dünyayı etkileyen ekonomik, siyasi ve toplumsal dinamiklerin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Göç, tüm insanlığı yakından ilgilendiren, ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve hatta askeri politikalarının şekillenmesinde rol oynayan sosyal bir olgudur. Temelinde sosyal bir hareket olmasına karşın, ekonomik yaşamdan kültürel yaşama kadar hayatın her yönünü etkileyen temel bir değişim aracıdır. Gün geçtikçe toplumları daha da etkileyen bu olgu, özellikle gelişmiş ülkeler açısından, birinci derecede üzerinde durulması gereken konuların başında gelir. Bazı araştırmalar, uluslararası göçün ve etkilerinin, 20. yüzyıl "göç çağı" şeklinde nitelendirecek boyutta olduğunu göstermektedir.¹⁰ Yar-

7 Bill Jordan ve Frank Düvel, *Migration, The Boundaries of Equality and Justice* (Cambridge: Policy, 2003).

8 Konuyla ilgili sorunların tartışıldığı faydalı çalışma için bkz.: Nermin Abadan-Unat, *Batı Avrupa ve Ortadoğu'ya Göç Eden Türk İşgücünün Sosyal Yasalar ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri*, -İbrahim Yasa'ya Armağan, No: 519 (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983) ve Bülent Çiçekli, *The Legal Position of Turkish Immigrants in The European Union* (Ankara: 1998).

9 Bkz.: "Göçün Nedeni: Küreselleşme", *Cumhuriyet*, 03.10.2005.

10 Stephen Castles, Mark J. Miller, *The Age of Migration*, Third Edition, (New York: Guilford, 2003); *Karl Husa, Christof Parnreiter ve Irene Stacher, ed., Die globale Herausforderung des 21. Jahrhunderts. (Frankfurt am Main: Brandes und Apsel, 2000) 10; ayrıca, konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Cemal Yalçın, Göç Sosyolojisi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004).*

dım kuruluşlarının raporlarına göre dünyada her altı dakikada bir kişi evini terk etmektedir.¹¹

Günümüzün en zorlu sorunlarından birisi, sosyal düzenin korunması ile uluslararası güvenliğin sağlanmasında tehlike oluşturan ve insan hakları ihlallerine neden olan *yasa dışı göç* hareketleridir. Özellikle soğuk savaşın sona ermesi ve yeni dünya düzeninin ortaya çıkması, küreselleşmenin beraberinde getirdiği düzensiz göç hareketlerinin ulusal ve uluslararası alanda yeniden sorgulanmasına yol açmıştır.

Göç, çok kapsamlı incelenmesi gereken toplumsal bir olaydır. Ancak bizim bu çalışmamızda üzerinde duracağımız konu, insan kaçakçılığının bir türü olarak, yasa dışı gerçekleştirilen ve ilgili ülke kanunlarına göre suç kabul edilen yasadışı göç olgusu olacaktır. Düzenli ya da düzensiz olsun, ekonomik, sosyal veya siyasi nedenlerle, iş bulma ya da daha iyi yaşam koşullarına kavuşma gibi amaçlarla yapılan bireysel göç hareketlerinin bir yöntemi olarak insan kaçakçılığı, günümüzde hem kaynak, hem geçiş, hem de hedef ülke olarak çok sayıda ülkeyi olumsuz etkilemektedir.¹² Söz konusu faaliyetler, genellikle uluslararası düzeyde örgütlenmiş organize suç şebekeleri tarafından yönlendirilmekte, hem ülkeler içerisinde hem de ülkeler arasında menfaat karşılığı işlenen suç, şiddet ile iç içe geçmektedir.

İnsan kaçakçılığı; ekonomik, siyasi, sosyal veya herhangi bir nedenle yaşamakta olduğu ülkeyi terk etmek isteyen kişilerin, yasa dışı yollarla, buldukları ülkeden çıkmalarına, gerektiğinde ara ülkelerden geçmelerine ve sonunda hedef alınan belli bir ülkede ikamet izni olmaksızın barındırılmalarına imkân sağlanması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, insan kaçakçılığı, doğrudan veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek amacıyla, yasal olmayan yollardan; bir yabancıнын ülkeye sokulması ya da o ülkede kalmasına yardımcı olunması, yahut, o ülke vatandaşının veya o ülkede bulunan bir yabancıнын yurtdışına çıkışına imkân sağlanmasıdır.¹³

11 "Bavullarda Taşınan Hayaller", *Aksiyon*, 13 Şubat 2006, 28.

12 Y. Furkan Şen, *Dünya ve Türkiye Perspektifinden Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti ve Organ Doku Ticareti*, (Ankara: KOM/TADOC Yayınları, 2006), 19.

13 *Kaçakçılık ve Organize Suç Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: KOM Yayınları, 2002), 98.

3. İnsan Kaçakçılığının Nedenleri

İnsan kaçakçılığı, kapsamlı olarak incelendiğinde tek bir nedene bağlanması mümkün olmayan bir olgudur. Genel olarak ekonomik nedenlerin ağırlıklı olduğu bir suç türü olmasına rağmen, yapılan araştırmalar farklı birçok nedeni daha ortaya çıkarmıştır. Ekonomik ve politik istikrarı sağlanamayan bölgelerden, bu tür sorunlarını çözmüş bölgelere doğru göç, tarihin her döneminde yaşanmıştır ve günümüzde de yaşanmaktadır. Göç olgusu, temelde değişmemiş olsa da, zaman içerisinde niceliksel ve niteliksel farklılıklarda uluslararası hukuku, uluslararası ilişkileri, iletişim araçları ve ulaşım koşullarını yaşamış ve yaratmıştır. Ancak göç yine de ya sosyo-politik ya da sosyo-ekonomik nedenlerle yapılmıştır ve yapılmaya da devam etmektedir.¹⁴

Küreselleşme sürecinin olumsuz sonuçlarından biri olarak da nitelendirilebilecek olan insan kaçakçılığı olgusu, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki itici, buna karşılık gelişmiş ülkelerdeki çekici faktörlerin ve göç fikrini eylem boyutuna taşımayı kolaylaştırıcı gelişmelerin varlığı sonucu her geçen gün daha hızlı bir şekilde artmaktadır.¹⁵ İnsan kaçakçılığının itici ve çekici unsurlarını içinde barındıran nedenler aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

1.1 Ekonomik Nedenler

II. Dünya Savaşından sonra göç, daha ziyade ekonomik motivasyonlu olarak gelişmiş ve literatürde de bu şekilde yer almıştır. Söz konusu göç hareketleri, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş zengin ülkelere doğru gerçekleşmektedir.¹⁶ Göçün bu yönde oluşmasının temel nedeni, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah farkının gün geçtikçe daha hızla artmasıdır. Dengesiz küreselleşme olarak da adlandırılan bu olgu, gün geçtikçe acımasızlığını daha da gözler önüne sermektedir. Peki, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki refah farkını ne yaratmaktadır? Bu soruya verilebilecek birçok cevap olsa da, karşımıza çıkan en

14 Esin Yılmaz, *Uluslararası Göç, Uluslararası Politika da Yeni Alanlar, Yeni Bakışlar*, Faruk Sönmezoglu, ed. (İstanbul: 1998), 492'den aktaran Zeynep Şahin, "Türkiye'ye Yönelik Dış Göçteki Değişim ve Süreklilik", *Stradigma*, Nisan 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=113>, (Erişim: 20.03.2004).

15 Y. Furkan Şen, *Yeni Dönemde ...*, 94.

16 Turgut Göksu, *Göç ve Türkiye'nin Güvenliği, Uluslararası Polislik ve İç Güvenlik* (Ankara: Nobel Yayınları, 2003), 259.

önemli neden, serbest piyasa ekonomisinin farklı uygulanış biçimleridir.¹⁷ Çağımızda ancak serbest piyasa sosyo-ekonomi modeli ile bir ülkenin sanayileşebileceği ve günümüz batı toplumlarında görüldüğü gibi bir refah toplumu olabileceği anlaşılmıştır.¹⁸ Serbest piyasa ekonomisinin gereklerinin tam anlamıyla yerine getirilmesi, sanayileşmiş ülkeleri refah toplumlarına dönüştürmüş, bu şartları uygulamayan veya uygulamakta başarısız olan ülkeleri ise az gelişmiş ülkeler konumunda bırakmıştır.

Birleşmiş Milletler, CIA, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarca yayımlanan raporlara göre, ülkelerde kişi başına düşen milli gelir ve yoksulluk sınırının altında yaşayan insanların ülke nüfusuna göre oranı, ekonomik nedenlerin, göçe olan etkisi noktasındaki tespitlerimizi doğrular niteliktedir. Keza, dünya genelinde tespit edilen kaçak göçmenlerin uyruklarına bakıldığında da büyük bir oranda aşağıdaki tabloda yer alan ülke vatandaşlarının olduğu görülür.

17 Konu hakkında bkz.: Y. Furkan Şen, "Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu", *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2006) 43-84.

18 Kayhan Mutlu, "Toplumsal Değer Yargıları ve Ekonomik Kalkınma", *Avrasya Dosyası*, cilt: 9, sayı: 3 (Ankara: Ekim-2003),173.

Tablo 1: Göç Veren Ülkelerdeki Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve Yoksulluk Sınırı Altındaki Nüfusun Genel Ülke Nüfusa Göre Oranı¹⁹

Ülke	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (USD)	Yoksulluk Sınırının Altındaki Nüfus (%)
Moldova	750	80
Afganistan	252	55
Gürcistan	744	54
Azerbaycan	3800	49
Romanya	2000	45
Bangladeş	400	40
İran	7000	40
Filistin	550	40
Pakistan	2100	35
Ukrayna	1500	31
Irak	1600	30
Rusya Federasyonu	4000	25
Bulgaristan	6200	13

130

Buna karşın, kişi başına düşen milli gelir bakımından dünyanın en zengin on ülkesi şöyledir: ABD 30600 USD, İsviçre 27486 USD, Singapur 27024 USD, Norveç 26522 USD, Danimarka 24280 USD, Belçika 24200 USD, Japonya 24041 USD, Avusturya 23908 USD, Kanada 23725 USD ve Hollanda 23052 USD.²⁰ Türkiye’de ise, kişi başına düşen milli gelirin, 5000-6000 USD arasında olduğu ifade edilmektedir.²¹

3.2 İletişim Teknolojilerinde Yaşanan Gelişmeler

İnsan kaçakçılığının, kaçak göçmenlerin zihinlerinde oluşmasında haberleşme/iletişim teknolojilerindeki gelişimin de önemli bir etkisi vardır. Her gün medya vasıtasıyla refah toplumlarındaki insanların yaşantısını gören ve

19 CIA Genel görünüm, IMF Dünya Bankası Gelişme Raporları. Bkz. “Yoksulların Büyük Yürüyüşü”, *Aksiyon*, 22 Ağustos 2005, 42.

20 World Bank, *World Development Report*, 2000/2001, 274-275.

21 Furkan Y. Şen, *Dünya ve Türkiye ...*, 22.

yaşadığı toplumla çelişkileri fark eden bireyin, içinde bulunduğu umutsuz durumdan kurtulmak için refah toplumlarına kaçma/gitme girişiminde bulunması çok da garipsenecek bir durum değildir.²²

3.3 Bölgesel Çatışmalar, İç Savaşlar ve Siyasi İstikrarsızlıklar

Demokrasi sürecini yaşayan ülkelerde olduğu kadar, çatışmaların yaşandığı, iç savaşların olduğu veya istikrarsızlıkların yoğun olarak görüldüğü ülkelere, barışın hüküm sürdüğü ülkelere doğru yaşanan göç hareketleri, insan kaçakçılığının diğer bir nedenidir. Komşu ülkelerde artan siyasi belirsizlik ve çatışmalar, bu ülke halkının daha güvenli, zulümden uzak ve daha uygun şartların olduğu bölgelere gitme arzusunu artıran bir faktördür.²³

3.4 Ucuz İş Gücü Talebi

Küresel olarak değişen ekonomik yapı, dünyanın birçok yerinde ucuz iş gücüne duyulan talebi artırmaktadır. Ayrıca, serbest piyasa ekonomisi içinde yer alan rekabet ilkesi, işverenler için daha ucuz işçi kullanma nedeni de olabilmektedir.²⁴ Özellikle sanayileşmiş ülkelerde hizmet sektöründe artan fiyatlar, üretilen malın maliyetini artırıcı bir unsurdur. Artan bu maliyet ise, dünya üzerinde o ülkelerin rekabet şansını azaltmaktadır.

3.5 Suçtan Kolay Para Kazanma Düşüncesi

İnsan kaçakçılığına yönelik suç örgütlerinin, kişi başına 3000-5000 ABD Doları aldıkları bilinmektedir. Suçtan kazanılan bu paranın çok fazla riskinin olmaması, faillerin bu suça olan ilgisini artırmaktadır. Örgütlü bir şekilde bu suçu işleyenlerin küçük bir tekne ile ortalama olarak 25-30 kaçak göçmeni yurtdışına götürdüğü ve bu işi ayda ortalama 2-3 kez yaptığı dikkate alınırsa, suçtan elde edilen kazancın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu kolay para kazanabilme arzusu, daha önce uyuşturucu veya silah kaçakçılığına karışmış kişilerin bu suça yönelmelerinin de temel nedenleri arasında sayılabilir. Yapılan araştırmalara göre, insan kaçakçılığı suçundan kazanılan haksız kazanç, dünya genelinde yılda 7-10 milyar ABD Dolarını bulmaktadır.²⁵

22 Kayhan Mutlu, "Yasadışı Göçün Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Nedenleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 2 (Ankara: Temmuz-2003), 198. Ayrıca bkz.: Mustafa Mutluer, *Uluslararası Göçler ve Türkiye* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003).

23 EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, *2003 Raporu* (Ankara: 2004), 9.

24 Kayhan Mutlu, "Yasadışı Göçün ...", 202.

25 Ahmet Işık, "Modern Kavimler Göçü", *Radikal*, 15.05.2001. <http://www.radikal.com.tr/haber>. (Erişim:

3.6 Terör Örgütlerinin Faaliyetleri

Bir takım terörist grupların, sahte pasaport ve vize temininden, otellerin ayarlanmasına kadar, insan kaçakçılığının her safhasında yer aldığı bilinmektedir. Bu suçtan elde edilen gelirler de terör faaliyetleri için ciddi bir mali kaynak oluşturmaktadır. Terör örgütlerince “maddi menfaat kaynağı” olarak görülen bu suç türü sayesinde, sempatican veya militanlar yurtdışına rahatlıkla götürülebilmektedir.²⁶ Terör örgütleri, insan kaçakçılığını meslek edinmiş organize suç şebekelerinin gelirlerinden de pay almaktadır. Bununla birlikte insan kaçakçılığı faaliyetlerinin, terör örgütleri açısından önem taşıyan diğer bir yönü de, söz konusu faaliyetlerin örneğin Türkiye aleyhtarı propaganda malzemesi olarak kullanılmasıdır.

Avrupa ülkelerine yasadışı yasa dışı yollardan gönderilen şahıslara mülteci görüntüsü verilmekte, bu amaçla yabancı ülkeye gönderilen şahıslara iltica taleplerini geçerli kılabilecek tarzda sahte belgeler düzenlemektedir.²⁷ Söz konusu belgeler genellikle kaçak göçmenlerin Türkiye’de yakalandığı takdirde siyasi faaliyetlerinden ötürü cezalandırılacağını belirten bir içerikte hazırlanmaktadır. Yine, iltica etmek isteyen şahıslar, bazı yeminli tercümanlarla irtibatlı olarak sahte tevkif ve yakalama müzekkereleri düzenleyerek iltica etmek istedikleri ülke makamlarını kandırma cihetine gitmektedir.²⁸

Kaçak göçmenler, götürüldükleri ülkelerde örgüt tarafından takip edilerek, barınma ve iş bulma vaadi ile örgüt yanlısı derneklere üye olarak kaydedilmekte, böylece örgüt çizgisindeki kitlenin artırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca, kaçak göçmenlere o ülkede iş bulunması halinde, anılan şahıslardan yardım adı altında paralar toplanarak örgüte gelir sağlanmaktadır.

3.7 İnsan Kaçakçılığını Kolaylaştırıcı Unsurlar

Avrupa devletlerinin, insan kaçakçılığı konusundaki yaklaşımları zaman zaman farklılık göstermektedir. Bazı Avrupa devletlerince kaçak göçmenlere ülkelere yasadışı yasaya aykırı olarak girişlerinden dolayı ceza verilme-

18.04.2006), Ufuk Şanlı ve Ercan Gün, “Mülteci Mafyası 7 Milyar Dolar Kazanıyor”, *Aksiyon*, sayı: 559, 22.08.2005. <http://www.aksiyon.com.tr> (Erişim: 06.05.2006), Savaş Ay, “Meriç’ten Cesetler Akıyor”, *Sabah*, 17.01.2006, s.19, Savaş Ay, “Kaçaklara Kabir Azabı”, *Sabah*, 18.01.2006, s.19, Savaş Ay, “Devletin Kaçak Göçmen Avı”, *Sabah*, 19.01.2006, 19.

26 EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, *2000 Raporu*, (Ankara: 2001), 87.

27 EGM Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, *1997 Raporu*, (Ankara: 1997), 67-68.

28 Y. Furkan Şen, *Dünya ve Türkiye ...*, 25.

mesi, gerek çıkarılan af yasaları gerekse kaçak göçmenlere verilen ikamet izni uygulamaları, dolaylı olarak insan kaçakçılığını teşvik eden unsurlardır. Nüfusu giderek yaşanan bazı Avrupa devletlerinin genç nüfusa olan ihtiyacı ise bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan, yabancı ülkelerden yetişmiş insan göçünü ya da farklı bir anlatımla *beyin göçünü* sağlamak, bu ülkeler için sıfır maliyetli bir kazanç anlamına gelmektedir.²⁹

Beyin göçü söz konusu olduğunda, sözü edilen değişkenler daha da nitelik kazanmaktadır. Göç eden, fikri sermayesini en iyi şekilde değerlendireceğini düşündüğü yere göç etmektedir. Göç alan, bu süreçte, fikri zenginliğin vatani olmakta, göç veren ülkeler ise ciddi kayıplarla karşılaşmaktadır.³⁰

Bu faktörleri değerlendiren Avrupa devletlerinin, ülkelerinde göçmen ihtiyacı olmasına karşın, yasa dışı geçişleri engelleme isteklerinin asıl sebebi, ülkelerine nitelikli olmayan, daha açık bir ifadeyle, kendilerine fayda sağlamayacak yabancıların girişini engelleme düşüncesidir. AB ülkelerinin göçmen ihtiyacını ortaya koyan araştırmalar ve raporlar, yasa dışı göçe hareket kazandırmaktadır. AB içinde bu gün, göçmen kabul edilip edilmemesi değil, “*kontrollü ve seçici kabul*” konusu tartışılmaktadır.³¹

29 Konuyla ilgili bkz.: Berrak Kurtuluş, *Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1999); Emrehan Halıcı, “Sürdürülebilir Gelişme, Bilişim ve Beyin Göçü”, *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005 (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006), 257-260.

30 Bu konuyu örnekle kuvvetlendirecek olursak; 1976'dan 1985 yılına kadar Hindistan'ın verdiği beyin göçünün maliyeti, yaklaşık 51 Milyar USD olarak hesaplanmaktadır. Benzer biçimde ABD Kongresi'ne sunulan 1974 yılındaki bir raporda, sadece 1971 yılında ABD'nin beyin göçünde sağladığı ekonomik faydanın 835 Milyon USD olduğu, aynı yılda gelişmekte olan ülkelerde kaydedilen ekonomik değer ise, 326 Milyon USD olduğu belirtilmiştir. Daha çarpıcı bir örnek de şudur: 1962 yılında ABD'de yaşamakta olan 42 Nobel ödüllü insanın %35,7'sinin aslen ABD dışı uyruklara sahip olduğu, Nobel ödülünü aldıktan sonra, ABD'ye göç ettikleri saptanmıştır. Bkz.: D. Zwing, C. Changui ve S. Rosen, *China's Brain to the United States: Views of Overseas Chinese Student and Scholars in the 1990's* (Berkeley, CA: Institute of East Asian Studies, 1995), Emrehan Halıcı, “Sürdürülebilir Gelişme...”, 259.

31 Dönemin Fransa İçişleri Bakanı Jean Pierre Chevenement'in 28.07.2000 tarihinde Avrupa Bakanlar Konseyi toplantısında sunmuş olduğu bir belgeye göre; AB'nin 2050'den önce 75 milyon göçmeni kabul etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu tahmin BM nüfus tahminlerine dayanmaktadır. Buna göre; 2050'ye kadar AB'nin nüfusunun 729 milyondan 628 milyona düşeceği öngörüldükçe dünya nüfusunun 6 milyardan 9 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu konuda AB'nin izlemiş olduğu katı göçmen politikası, AB'nin sunmuş olduğu yüksek yaşam standartlarını elde etmek isteyen insanlara yasadışı yollar haricinde bir yol bırakmamaktadır. Bkz.: “What are the Causes of Human Trafficking in the EU” <http://www.ex.ac.uk/politics/poldata/undergrad/mpearce/causes.htm>, (Erişim: 04.02.2003). Avusturya Basın Ajansı'nda 08.12.2003 tarihli yayınlanan bir haberde de, hükümete ülke dışından göçe izin verilmesi yönünde tavsiyede bulunulduğu belirtilmektedir. 2020 yılında ülke nüfusunun 360 bin civarında azalacağı, yeni göçlerin kabul edilmemesi halinde, bundan iş gücünün olumsuz etkileneceği,

4. İnsan Kaçakçılığında Kullanılan Yöntemler

Günümüz teknolojisini yakından takip eden insan kaçakçılığı suç örgütleri, yasa dışı gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde, teknolojik imkânlardan da yararlanarak kendi aralarında uluslararası irtibat ve haberleşmeyi sağlayıp, çeşitli yöntemlerle buldukları ülkedeki barınma, gizlenme ve geçiş yollarını koordine ederek yasa dışı geçişleri sağlamaktadır. İnsan kaçakçılığı olaylarında kullanılan yöntemler, kullanılan güzergâha göre değişiklik gösterse de genel hatlarıyla aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hudut kapılarından sahte veya değiştirilmiş belgelerle giriş-çıkış yapılması.
- Havayoluyla vize uygulamayan ülkelere yasal yoldan çıkış yapılarak sonradan temin edilen sahte pasaport veya belgelerle Avrupa ülkelerine geçişin sağlanması.
- Karayoluyla TIR, kamyon, karavan gibi ulaşım araçlarının zula tabir edilen gizli bölmelerine gizlenilerek karayoluyla giriş veya çıkış yapılması.
- Kara sınırlarından yürüyerek veya binek hayvanlarıyla ülkeye giriş yapılması.
- Sınır nehirlerinden yüzerken veya botla ülkeden çıkış yapılması.
- Çeşitli yollardan ülkeye giren kaçak göçmenlerin, denize kıyısı bulunan bölgelerden teknelerle açıkta bekleyen büyük gemilere götürülerek, başka bir ülke kıyısına ulaşıldığında yine küçük teknelerle kıyılara çıkartılması.
- Ülke çıkışında kullanılan yasal belgeyi posta ile geri göndererek bu belgeyi diğer bir kişinin kullanımının sağlanması.
- Ticari yatırım adı altında kurulan şirketler kanalı ile vize ve ikamet izni alınması.
- Seyahate elverişli olmayan (kuru yük gemileri, eski gemiler vb.) teknelerin veya gemilerin organizatörler tarafından kullanılması suretiyle yasa dışı giriş ve çıkış yapılması.
- Çeşitli yollarla ülkeye giren kaçak göçmenlerin, o ülkede kalabilmek amacıyla terör örgütleriyle bağlantıya geçerek ve örgütçe düzenlenen sahte belgelerle ilgili makamlara başvuruda bulunup siyasi suçlu olduğunu veya

bu nedenle 230 bin yeni göçmenin kabul edilmesinin ayrıca, mümkün olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Avrupa ülkeleri son dönemde, ülkeleri içerisinde yaşayan yabancılara bir takım entegrasyon modelleri ile yaklaşmaya başlamıştır. Ülke resmi dilinin çok iyi bir şekilde kullanılabiliyor olmasından tutun da, o ülkenin resmi tarihinin en ince ayrıntılarına kadar bilinmesi gerektiği, yıllarca entegrasyon konusunda sessiz kalan ülkelerin girmiş oldukları değişim sürecini göstermektedir.

işkence gördüğünü beyanla siyasi iltica talebinde bulunması.³²

Yasa dışı geçiş faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için oluşturulan örgütlenmeler, çeşitli hukuki ve mali yükümlülüklerden kaçarak (vergi, fon, sigorta, kuruluş ve çalışma mevzuatının gerekleri gibi) salt bu suçu işlemek için bir şirket kurmak yerine, farklı ülkelerde bulunan irtibat noktaları aracılığıyla uluslararası işbirliğini sağlamakta ve yasa dışı geçişleri düzenlemektedir.³³

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle yukarıda sayılan pek çok yöntemin gördüğü bir ülkedir. İnsan kaçakçılığında izlenen yöntemleri tam olarak belirleyebilmek için, özellikle insan kaçakçılığı suçlarının maddi unsuruna ilişkin olarak, “ülkeye girmek”, “ülkede kalmak”, “ülkeden çıkmak” kavramlarının üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır.³⁴

“Ülkeye girmek”, Türkiye’ye geçerli ve usulüne uygun olarak dâhil olmak demektir. Dünya üzerinde her devlette olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti de giriş ve çıkışları, devlet olmanın bir gereği olarak düzenlemiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde, yabancıların ülkeye alınıp alınmaması tamamen Devletin takdir yetkisindedir.

Türkiye’ye geçerli ve usulüne uygun bir giriş yapabilmek gerekli şartlar şöyledir:

- Türkiye’ye giriş, “giriş kapılarından” olmalıdır. Giriş kapıları, Bakanlar Kurulu tarafından tayin edilir.³⁵
- Pasaport veya pasaport yerine geçen bir belge ibraz edilmesi gereklidir.³⁶
- Ülkeye girmek isteyen kişi, Türkiye’ye girişi yasak olan kişilerden olmamalıdır.³⁷
- Kural olarak, giriş vizesi almış olmalıdır.³⁸

“Ülkede kalmak”, başka bir ifadeyle Türkiye’de bulunmak, çeşitli nedenlerle

32 Bkz.:Çetin Arslan ve Bahattin Azızağaoğlu. *Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi*. Ankara: Asil Yayınları, 2004, s.299.

33 *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele*, 4. baskı, (Ankara: KOM/TADOC Yayınları, 2006), 150.

34 Bu suçun maddi unsurları ve konu hakkında yapılmış detaylı bir araştırma için bkz.: Çetin Arslan ve Bahattin Azızağaoğlu. *Yeni Türk Ceza...*, 298-301.

35 *Pasaport Kanunu*, md.1. Bkz. 5682 SK., *Resmî Gazete*, 24.07.1950/7564.

36 *Pasaport Kanunu...*, md.2.

37 *Pasaport Kanunu...*, md.8.

38 *Pasaport Kanunu...*, md.25.

ikamet etmek, çalışmak, gezmek, öğrenim görmek vs. şeklinde olabilir. Her ne şekilde ve nedenle olursa olsun Türkiye’de kalmanın/bulunmanın ön koşulu, ülkeye geçerli ve usulüne uygun bir şekilde girmiş olmaktır. Ancak, bu koşulun varlığı halinde dahi, ülkeye giren kimse, kendiliğinden ülkede ikamet etmek, çalışmak, gezmek, öğrenim görmek vs. haklarına sahip olamaz. Bu husus, başta *Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun*³⁹(YİSHK) olmak üzere, ilgili mevzuata tabidir. Temel kural, Türkiye’de bir aydan fazla kalacak yabancıların ikamet tezkeresi almasıdır.⁴⁰ Yabancıların Türkiye’de çalışma hakları olabilmekle birlikte, bunun çeşitli koşulları ve sınırlamaları vardır.⁴¹ Bu konudaki temel ilke, YİSHK’de, “*Yabancılar Türkiye’de ancak kanununun men etmediği işleri tutabilirler*”⁴² şeklinde ifade edilmiştir.

“Ülkeden çıkmak” açısından vatandaşlar ile yabancılar açısından birtakım farklılıklar vardır. Anayasa’ya göre herkes seyahat hakkına sahip olmakla birlikte bu hak kanunla sınırlanabilir. Ancak nasıl ki vatandaşın ülkeye giriş hakkı varsa yabancıların da ülkeden çıkış hakkı vardır. Bununla birlikte ülkesine girilen devletin bu konuda çıkarları zedelenmemelidir.⁴³ Bu nedenle, bu konu hakkında devlet bazı sınırlamalar getirmiştir. Türkiye’de çıkış, *Paşaport Kanunu*’nun 7., 22. ve 23. maddelerinde düzenlenmiştir.

5. İnsan Kaçakçılığında İzlenen Yollar

İnsan kaçakçılığı yapan suç örgütlerince, yasadışı yasa dışı geçişlerde belli bir yol ve yöntemden çok, değişik yol ve yöntemler kullanılmaktadır. İzlenen başlıca geçiş yolları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Yasa dışı göç hareketi, Batı ülkelerinin bahse konu faaliyetleri engellemek gayesiyle getirdiği yasağı takiben, başka yolları izleyerek etkinliğini sürdürme yolunu seçmiştir. Bu bağlamda Balkanlar, uyuşturucu ticaretine de karışan Afrikalı ve Asyalı grupların yasa dışı naklinde kullanılan gözde yolların biri haline gelmiştir.⁴⁴

39 Bkz.: 5683 SK., *Resmi Gazete*, 24.07.1950/7564.

40 İstisnalar ve detaylı bilgi için bkz.: YİSHK, md. 3-6.

41 Bkz.: *Anayasa* md.16 ve 48.

42 Bkz.: YİSHK md.15.

43 Çetin Arslan ve Bahattin Azızağaoğlu. *Yeni Türk Ceza...*,301.

44 Çetin Arslan ve Bahattin Azızağaoğlu. *Yeni Türk Ceza...*,151.

Diğer taraftan, parçalanmadan önce çeşitli insan kaçakçılığı şebekelerince en çok tercih edilen Yugoslavya güzergâhı, savaş nedeniyle kullanılmaz hale gelmiş, bunun üzerine örgüt üyeleri bu ülkenin etrafından dolaşarak yeni geçiş yolları oluşturmuşlardır.

Anılan çerçevede, insan kaçakçılığı faaliyetlerinde halen, Türkiye'den sonra, iki ayrı ana güzergâhtan yararlanıldığı görülmektedir. Söz konusu güzergâhlarla ilgili olarak şu tespitleri yapmak mümkündür:

- Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya-Çek veya Slovakya Cumhuriyetleri üzerinden Avusturya veya Almanya'ya geçiş,
- Bulgaristan veya Yunanistan-Makedonya-Arnavutluk-İtalya üzerinden Orta veya Batı Avrupa ülkelerine geçiş.
- Son yıllarda insan kaçakçılığı güzergâhlarından bir diğeri de; Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarından teknelerle Yunan adalarına, oradan İtalya'ya, bilahare Avrupa'ya ulaşan deniz yolu güzergâhıdır.⁴⁵

Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan insan kaçakçılığında özellikle İtalya'nın ara geçiş ülkesi olarak kullanılması dikkati çekmektedir. Ayrıca, Türkiye ile anılan ülke arasındaki Ro-Ro⁴⁶ gemi bağlantılarının da yasa dışı geçişlerde faydalanılan değişik bir kaçış kanalı olarak zaman zaman kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca, Doğu illerimizde yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye'den Arnavutluk, Hırvatistan ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti'ne hava yoluyla ulaşarak oradan diğer Avrupa ülkelerine geçiş yaptıkları da bilinmektedir.

Bununla birlikte, son olarak SECI tarafından yayımlanan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 12 Güneydoğu Avrupa ülkesi ile işbirliği içerisinde hazırlanan raporda; suç örgütlerince daha farklı güzergâhların da kullanıl-

45 Konu ile ilgili Europol'ün tespitleri için bkz.: EUROPOL, *Illegal Immigration Bulletin*, No:1 Şubat 2005, File No: 108370; 4-10, No:2 Mayıs 2005, File No: 115334; 6-11, *Assessment on People Smuggling in the Eastern Mediterranean*, Temmuz 2005, 16-20, No: 4 Ekim 2005, File No: 139786, s.10, No:2 Mayıs 2006, File No: 173038; 5-9 ve 11-13.

46 Özel ambalajlı yüklerin her iki ucundaki açıklıklardan gemiye alındıktan sonra rampalar aracılığıyla baştan kıçta uzanan bölmelere yerleştirildiği "Ro-Ro" (ya da makaralı ve tekerlekli gemi); standart ambalajlı yüklerin özel yükleme sistemleriyle güverteye çekildiği ve güvertedeki bölmelere yerleştirildiği konteyner gemisidir. Bu tür gemiler genellikle taşıt araçlarını ve gemiye tekerlekli yatac üstünde kaydırılan her çeşit ambalajlı yükü taşımak için kullanılmaktadır.

dığı belirtilmiştir. Raporda geçen başlıca geçiş yolları şunlardır:

- Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya veya Türkiye-Yunanistan,
- Ukrayna-Macaristan-Avusturya-İtalya,
- Ukrayna-Macaristan-Slovakya-Batı Avrupa,
- Moldova-Romanya-Macaristan-Slovenya-İtalya,
- Türkiye-Romanya-Sırbistan ve Karadağ-Batı Avrupa,
- Pakistan veya Lübnan-İran veya Suriye-Türkiye,
- Afrika-Yunanistan-Türkiye,
- Sırbistan ve Karadağ-Makedonya-Yunanistan,
- Bangladeş veya Hindistan-Türkiye-Kosova-Hırvatistan-Slovenya-İtalya,
- Türkiye-Bulgaristan veya Romanya-Sırbistan ve Karadağ-Hırvatistan-Slovenya-İtalya,
- Türkiye-Bulgaristan-Makedonya-Arnavutluk-İtalya,
- Türkiye-Bulgaristan-Makedonya-Kosova-Bosna-Hersek-Hırvatistan-Slovenya-İtalya.⁴⁷

6. İnsan Kaçakçılığı ile ilgili Ulusal ve Uluslararası Mevzuat

İnsan kaçakçılığına muhatap olan tüm ülkeler için tehlike arz eden yasa dışı göç hareketleri, uluslararası örgütler nezdinde de önemli bir gündem maddesi oluşturmaktadır. Yürütülen çalışmalar sonucunda hazırlanan “*Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*” (bkz. ek-1) ve bu sözleşmenin ek protokolü olan “*Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Havayoluyla İnsan kaçakçılığına Karşı Protokol*” (bkz. ek-3), 13.12.2000 tarihinde Türkiye tarafından da imzalanmış ve onaylanması, 4800 Sayılı Kanunla TBMM tarafından da uygun bulunmuştur.⁴⁸

Devletlerin, ulusal yasama, yürütme ve yargı organları arasında işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan “*Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*”, öncelikle ortak bir terminolojinin sağlanması için “*örgütlü suç grubu*” başta olmak üzere birçok kavramın tanımlanmasını yapmaktadır (md.2).⁴⁹ Bu Sözleşmeye göre “*örgütlü suç grubu*”, doğrudan

47 SECI-Regional Center For Combating Trans-Border Crime, *Report on Human Trafficking and Migrant Smuggling*, 01 July-31 Aralık 2005,15.

48 4800 SK., *Resmî Gazete*, 04.02.2003/25014.

49 *United Nations Multilateral Treaty Framework: An Invitation to Universal Participation Focus*, (New York: 2005), 69.

veya dolaylı olarak mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek amacıyla belli bir süreden beri var olan ve Sözleşmede belirtilen bir veya daha fazla ağır cezalı suç veya yasa dışı eylemi gerçekleştirmek amacıyla birlikte hareket eden, üç veya daha fazla kişiden oluşan yapılanmış bir grup anlamına gelir. Aynı düzenlemeye göre “ağır suç”, üst sınırı dört yıl veya daha fazla hürriyeti bağlayıcı veya daha ağır bir cezayı gerektiren bir suçu oluşturan davranış; “yapılanmış grup” ise, belirli bir suçu derhal işlemek için tesadüfî olarak oluşturulmamış ve üyelerin rollerinin şeklen belirlenmesi şart olmayan, üyeliğin devamlılığı veya gelişmiş bir yapısı olması gerekmeyen bir grubu ifade eder.⁵⁰

Sözleşme, kapsamını belirleyen 3. maddeye göre, “Örgütlü Bir Suç Grubuna Katılma (md.5)”, “Suç Gelirlerinin Aklanması (md.6)”, “Yolsuzluk (md.8)”, “Adaletin Engellenmesi (md.23)” ve 2. maddede tanımlanan şekliyle ağır bir suçun örgütlü ve sınıraşan nitelikte işlenmesi hallerinde uygulanabilir. Bu durumda sözleşme hükümlerinin çoğunlukla örgütlü şekilde işlenen insan kaçakçılığı ve bir sonraki bölümde ele alınacak olan insan ticareti suçlarında uygulanması mümkündür.⁵¹

Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne Ek, Kara, Deniz ve Hava Yoluyla İnsan Kaçakçılığına Karşı Protokol’ün 3. maddesinde insan kaçakçılığı şu şekilde tanımlanmıştır:

“İnsan kaçakçılığı, doğrudan veya dolaylı olarak, mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir taraf devlete yasa dışı girişinin temini anlamına gelir.”

Ulusal mevzuata baktığımızda ise, insan kaçakçılığı kavramının ilk kez, 03.08.2002 tarihinde 4771 Sayılı Kanunla Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) yapılan değişiklik sonucu eklenen 201/a maddesi ile birlikte hukuk öğretisinde önemli bir yer almaya başladığı söylenebilir.⁵² Bu madde “insan ka-

50 Çetin Arslan, Y. Furkan Şen ve diğ., *Türkiye’de İnsan Ticareti ile Mücadelede Yasa Uygulama ile İlgili Stratejik Bir Yaklaşım/Combating Trafficking in Turkey: A Strategic Approach to Law Enforcement* (Ankara: Uluslararası Göç Örgütü/International Organization for Migration, 2006),16-17.

51 Sözleşme gereği taraf ülkelerin iç hukuklarında yapmaları gereken önemli düzenlemeler ve bu konudaki Türk uygulaması hakkında bkz.: Çetin Arslan, Y. Furkan Şen ve diğ., *Türkiye’de İnsan Ticareti...*, 17-19.

52 Bkz.: 4771 Sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, *Resmî Gazete*, 09.08.2002/24841.

çakçılığı” suçunu şu şekilde tanımlamıştır:

“Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek amacıyla, yabancı bir devlet tabiiyetinde bulunan veya vatansız olan veya Türkiye’de sürekli olarak durmasına yetkili mercilerce izin verilmemiş bulunan kimse-lerin Türkiye’ye yasal olmayan yollardan girmesini veya ülkede kalmasını, bu kişilerin veya Türk vatandaşlarının yasal olmayan yollardan ülke dışına çıkmasını sağlamaya insan kaçakçılığı denir.”

TCK’da yapılan bu değişiklik ile, Türkiye tarafından da imzalanan “*Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla İnsan kaçakçılığına Karşı Protokol*”ün gereğinin yerine getirilmesi amaçlanmıştır.⁵³

Buna paralel olarak iç hukukta yapılan yeni düzenlemeler neticesinde, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 Sayılı TCK’da⁵⁴, “*insan kaçakçılığı*” suçu, Kanunun “*Özel Hükümler*” başlıklı 2. kitabının 1. Kısmında “*Uluslararası Suçlar*” alt başlıklı 1.Bölümünden sonra “*İnsan kaçakçılığı ve İnsan Ticareti*” alt başlığını taşıyan Birinci Bölümünde düzenlenerek 79. maddede tanımlanmıştır:

“(1) Doğrudan veya dolaylı olarak maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollardan;

a) Bir yabancıyı ülkeye sokan veya ülkede kalmasına imkân sağlayan,
b) Türk vatandaşı veya yabancıнын yurtdışına çıkmasına imkân sağlayan kişi, 3 yıldan 8 yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

(2) Bu suçun bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, verilecek cezalar yarı oranında artırılır.

(3) Bu suçun bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.”

Söz konusu kanun, bir önceki kanunla belirtilen hapis ve para cezalarının daha da artırılmasını öngörmüştür. Ayrıca, özellikle uluslararası alanda işlenen insan kaçakçılığı fiillerine karışan suç örgütlerinin tespit edilebilmesine yönelik bir takım yenilikler getirmiştir.

53 EGM APK Dairesi Başkanlığı, *Sınır Aşan Örgütlü Suçlar ve Türkiye*, (Ankara: EGM Basımevi, 2003),11.

54 Bkz.: 5237 SK., Kabul tarihi: 26.09.2004, *Resmî Gazete*, 12.10.2004/25611.

TCK gibi *Ceza Muhakemesi Kanunu*⁵⁵ da (CMK) 2005 yılı içinde köklü bir değişimden geçmiştir. 04.12.2004 tarihinde kabul edilen 5271 sayılı yeni CMK, Yeni TCK ile birlikte 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İnsan kaçakçılığı suçu ile ilgili olarak, CMK md. 128'de yer alan "*Taşınmazlara, Hak ve Alacaklara Elkoyma*", md. 133'te yer alan "*Şirket Yönetimi İçin Kayyum Tayini*", md. 135'te yer alan "*İletişimin Tespiti, Dinlenmesi ve Kayda Alınması*" ve md. 140'ta yer alan "*Teknik Araçlarla İzleme*" gibi düzenlemeler, suçun soruşturulmasında başvurulabilecek usuller arasında sayılmıştır.⁵⁶

7. Türkiye'de İnsan Kaçakçılığı Sorunu ve Sosyal Etkileri

Avrupa ülkeleri, iltica ve göç konularıyla I. ve II. Dünya Savaşları sonrasında muhatap olmaya başlamışken, Türkiye, 1492 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan 300.000 Yahudi'nin kabulünden başlamak üzere, özellikle son iki yüzyılda binlerce göçmeni kabul ederek bu sürece dâhil olmuştur.⁵⁷ Tarihe bakıldığında, özellikle göç konusunda Türkiye'nin farklı tecrübeleri yaşadığına tanık olunur. Türkiye'ye, 1860-1925 yılları arasında 5 milyon civarında insanın göç ettiği tahmin edilmektedir.⁵⁸ Buna karşılık aynı dönemde 3 milyona yakın insan başka ülkelere göç etmiştir. Burada asıl önemli nokta, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında nüfusun 10 milyon civarında oluşudur. Cumhuriyet döneminde Yunanistan'la yapılan mübadelede 384.000 Türk Türkiye'ye göç etmiştir. 1920-30'larda 200.000 civa-

55 Bkz.: 5271 SK., Kabul tarihi: 04.12.2004, *Resmî Gazete*, 17.12.2004/25673.

56 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.: Veli Özer Özbek, *Yeni Ceza Muhakemesi Kanununun Anlamı*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2005), s.408-628 ve Çetin Arslan, Y. Furkan Şen ve diğ., *Türkiye'de İnsan Ticareti...*, 43-46.

57 Naim Güleriyüz, "Türkiye'ye Yahudi Göçü", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006),107-110.

58 Konu ile ilgili olarak, özellikle 1877-1879 yılları arasında Rumeli'den Türkiye'ye gerçekleşen Türk göçleri hakkında detaylı ve İngiliz, Fransız arşiv kaynakları ile yayımlanmış Rus kaynaklarından derlenmiş resmi belgeler hakkında bkz. Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt I. Doksan üç Muhacereti. 1877-1878/Turkish Emigrations From the Balkans. Documents. Volume I: A Turkish Exodus, 1877-1878/Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume I: Un Exode Turc, 1877-1878*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 34, Seri: III, Sayı: A9, Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1968, *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt II. Bir Geçiş Yılı-1879/Turkish Emigrations From the Balkans. Documents. Volume II. A Year of Transition-1879/Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume II. Une Année de Transition-1879*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 35, Seri: III, Sayı: A10, Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1970, *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt III. 1880-1885/Turkish Emigrations From the Balkans. Documents. Volume III. 1880-1885/Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume III. 1880-1885*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Seri: XVI, Sayı: 50, TTK Basımevi, Ankara: 1989. Ayrıca bkz. İbrahim Tatarlı, "Bulgaristan'daki Türk Göçmenleri", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11 Aralık 2005, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006), 84-85.

rında Türk ve Pomak Bulgaristan'dan, 117.000 Türk ve Tatar Romanya'dan, 115.000 Türk ve Bosnalı Müslüman Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu dönemde yaklaşık olarak 800.000 göçmenin Türkiye'ye geldiği tahmin edilmektedir. Yine Almanya'da Nazi zulmünden kaçan 800.000 kişi 1933-1945 yılları arasında Türkiye'ye sığınmıştır. 1979 İran İslam Devrimi sonrası Türkiye'ye iltica eden İranlıların sayıları 3 milyonun üzerine çıkmış, bunların büyük bir bölümü daha sonraki yıllarda Batı Avrupa, Kanada, ABD ve Avustralya'ya göçmüş, ancak bir bölümü Türkiye'de kalmayı seçmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-1951'de 150.000, komünist Todor Jivkov döneminde başlatılan baskı yönetimi sürecinde 200.000, son olarak 1989-1990'da da yaklaşık olarak 350.000 göçmen Türkiye'ye yerleştirilmiştir.⁵⁹ 1988'de Halepçe katliamından sonra Irak'tan 51.000, 1991'de Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra 467.000 göçmen ile 1992'de 25.000 Bosnalı ve 1999 yılında 10.000 kadar Kosovalının Türkiye'ye geldiği tahmin edilmektedir.⁶⁰ ABD'nin 2002'de Afganistan'a yaptığı müdahale ve II. Körfez Savaşı sonrasında da çok sayıda göçmenin Türkiye'ye geldiği resmi makamlarca ifade edilmektedir.

59 Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Bulgaristan'daki azınlık sorunu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen Türk göçleri konuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yayınevi, Bilgi Dizisi: 38, Ankara: 1986, *Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria/Bulgaristan Türk Azınlığına Kısa Bir Bakış*, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara: 1986, *The Turks of Bulgaria (1878-1985)/Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Printed in Great Britain at the University Press, Oxford Published by K. Rustem & Brother, London: 1988, *The Turks of Bulgaria in International Fora. Documents. Volume I (1985)/Bulgaristan Türkleri Uluslararası Forumlarda. Belgeler. Cilt I (1985)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri: VII, No: 100, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1990, *The Turks of Bulgaria in International Fora. Documents. Volume II (1986)/Bulgaristan Türkleri Uluslararası Forumlarda. Belgeler. Cilt II (1986)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri: VII, No: 100*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1990, "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler-I: 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 272, Yıl: XXIV, Ankara: Aralık 1985, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı. Bildiriler. 7 Haziran 1985*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, Sayı: 87, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1985, "Bulgaristan Türklerinin Anavatan'a Göçleriyle İlgili Sınırlı Göç Anlaşmasının İmzalanması", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 66, Yıl: VI, Ankara: Nisan 1968. [Buradaki bibliyografik liste şu kitaptan alındı: Y. Furkan ŞEN, *71. Yaşında Bilâl N. Şimşir Bibliyografyası - Açıklamalı 71 Kitap ve 200 Makale-* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2004)]

60 Son yedi yılda, sırasıyla Irak, İran, Afganistan, Moldova, Romanya, Ukrayna, Pakistan'dan gelenlerin sayısı 350.000 olarak tahmin edilmekte olup, resmi kayıtlarına göre son on yılda yakalanan kaçak göçmen sayısı 580.000 civarındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti Araştırmaları*, İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi, (Ankara: 2003), 41, *Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı*, Emniyet Genel Müdürlüğü, (Ankara: 2006); Ahmet İçduygu, *Türkiye'de Kaçak Göç*, (İstanbul: İTO Yayınları, 2004), 27-28; Sedat Laçiner ve diğ., *European Union With Turkey/The Possible Impact of Turkey's Membership on the European Union*, (Ankara: ISRO Publication, 2005), 102 ve "Bavullarda Taşınan Hayaller", *Aksiyon*, 13 Şubat 2006, 32.

Yurtdışına göç eden Türk vatandaşlarının durumuna kısaca değinmek gerekirse, 1960'lı yıllarda başlayan yurtdışına göç hareketiyle 4 milyona yakın Türk vatandaşı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Günümüzde, Türkiye dışında yaşayan toplam Türk vatandaşı sayısı 3.659.967'dir. Bu rakamın 3.100.117'si Batı Avrupa ülkelerinde, geri kalan 106.535'i Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, 61.500'ü Avustralya'da, 26.000'i Rusya Federasyonu'nda, 31.680'i Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri'nde ve 30.326'sı İsrail'de yaşamaktadır. Almanya, Hollanda, Fransa ve Danimarka gibi ülkeler başta olmak üzere 1.271.979 Türk nüfusu, yabancı ülke vatandaşlığına geçmiştir.⁶¹ Özellikle, 1980'li yıllarda kendini önemli bir şekilde hissettiren yasadışı göç hareketleri, Türkiye'yi de önemli bir ölçüde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir. Türkiye'nin, jeopolitik açıdan çok önemli bir konumda oluşu, bu bakımdan yararları olduğu kadar sakıncaları da bulunan bir olgudur. Yasa dışı göç hareketlerinin bir boyutu, Türkiye üzerinden geçerek diğer ülkelere –özellikle Avrupa ülkeleri- geçen göçmenleri kapsarken, diğer boyutu ise; Türkiye'ye gelen kaçak göçmenleri içermektedir.⁶²

"Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Kanun"⁶³ ve bu kanunun 4. maddesi uyarınca çıkartılan "Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkında Yönetmelik"⁶⁴ ilgili hükümlerine göre, doğu ve güneydoğu sınırlarını koruma ve güvenliğini sağlama görev ve yetkisi; *Kara Kuvvetleri Komutanlığı* (%83) ve *Jandarma Genel Komutanlığı*'na (%17) verilmiştir. Kara sınırlarında (hudut kapıları arası) İran sınırının 127 km'lik bölümü ile 384 km'lik Irak sınırının tamamında sınır gözetim görevleri *Jandarma Genel Komutanlığı*na yerine getirilmektedir.⁶⁵

Türkiye, doğu ve güneydoğusunda uzun, dağlık ve sarp kara sınırları olan bir ülkedir. Ayrıca, güney, kuzey ve batısında deniz sınırlarını oluşturan uzun sahillere sahiptir. Ortadoğu, Asya ve Avrupa arasında bir kavşak du-

61 Doğumla yabancı ülke vatandaşlığına alınanlar bu sayıların dışında tutulmuştur. Konu hakkında daha detaylı bilgi ve Türkiye'den bazı Avrupa ülkelerine gerçekleştirilen göçlerin ülkedeki yabancı nüfus içindeki payları ile ilgili bkz. Servet Karabağ, Salih Şahin, "Avrupalı Türklerin Jeopolitiği", *Türk Yurdu -Dış Göçün 45. Yılında Avrupa Türkleri Özel Sayısı*, cilt: 26, sayı: 224, (Nisan 2006), 18-21. (İstatistikî veriler, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan alınmıştır.)

62 Y. Faruk Şen, *Yeni Dönemde ...*, s.90.

63 Bkz.: 3497 SK., *Resmî Gazete*, 22.11.1988/19997.

64 Bkz.: *Resmî Gazete*, 21.03.1991/20821.

65 *Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Ulusal Eylem Planı*, Emniyet Genel Müdürlüğü, (Ankara: 2006), 26.

rumundadır. Türkiye'nin toplam 2949 km. kara sınırı vardır. Bu kara sınırının ise %65'lik kısmı dağlık bölgelerde bulunmaktadır. Kara sınırlarının komşu ülkelere göre dağılımı şöyledir:

Tablo 3: Türkiye'nin Kara Sınırlarının Komşu Ülkelere Göre Dağılımı⁶⁶

Ülke	Sınır Uzunluğu (km)
Gürcistan	276
Ermenistan	328
Nahçıvan (Azerbaycan)	18
İran	560
Irak	384
Suriye	911
Yunanistan	203
Bulgaristan	269
Toplam	2949

144

Tablo 4: Türkiye'nin Deniz Sınırlarının Dağılımı⁶⁷

Deniz	Sınır Uzunluğu (km)
Ege ve Akdeniz	4763
Karadeniz	1778
Marmara	1275
Toplam	7816

Türkiye'nin toplam 7816 km. deniz sınırı bulunmaktadır. Deniz sınırlarında (hudut kapıları arası) gözetim görevi, *Sahil Güvenlik Komutanlığı* tarafından yürütülmektedir. Bütün sahillerin, iç suları olan Marmara Denizi, İs-

66 *Türkiye'nin Entegre Sınır ...*,15. (AB uyum çalışmaları kapsamında İngiltere-Fransa konsorsiyumu ile 19 Temmuz 2004 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan "Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Destek Sağlamak Amacıyla Eylem Planı Gerçekleştirilmesi" projesi (TR02-JH-02) 19 Temmuz 2005'te sona ermiştir. Proje sonrası hazırlanan "Türkiye'nin Entegre Sınır Yönetimi Ulusal Eylem Planı" 27.03.2006 tarihinde Başbakan tarafından imzalanmıştır.)

67 Bkz.: <http://www.dsi.gov.tr/topraksu.htm>. (Erişim: 15.07.2006)

tanbul ve Çanakkale Boğazlarının, liman ve körfezlerin, karasularının Sahil Güvenlik Komutanlığınca korunmasında ve güvenliğinin sağlanmasında hukuki dayanak, “*Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu*”dur.⁶⁸

Havalimanları güvenliği ise, “*Türk Sivil Havacılık Kanunu*”⁶⁹ ve buna ilişkin olarak yayımlanan yönetmelikler, *İl İdaresi Kanunu*’nun⁷⁰ ek-1 maddesine istinaden çıkartılan, “*Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Güvenliğin Sağlanması, Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Yönetmelik*”⁷¹ hükümleri gereğince, uluslararası standartlar (ICAO, ECAC) ve kurallar çerçevesinde yerine getirilmektedir.

Türkiye’de toplam 113 hudut kapısı mevcuttur. Bunların 47’si Deniz, 39’u Hava, 20’si Kara ve 7’si Demiryolu Hudut Kapısıdır. 94 hudut kapısı sürekli, 17 hudut kapısı geçici olarak kullanılmaktadır.⁷² Hudut kapılarının güvenliği ve giriş-çıkış kontrolü *İçişleri Bakanlığı-Emniyet Genel Müdürlüğü* ve *Başbakanlık-Gümrük Müsteşarlığı’nca* sağlanmaktadır. Kara sınırlarından sorumlu Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı ile tüm sahiller ve karasularından sorumlu Sahil Güvenlik Komutanlığı’nın hudut kapılarında herhangi bir görev ve sorumluluğu bulunmamaktadır.

Türkiye, söz konusu göç hareketlerinin bütünü içinde, Avrupa, Asya, Orta Doğu ve hatta bazı açıdan Afrika Ülkeleri arasında doğal bir köprü konumundadır. Türkiye’nin, bölgedeki ülkelere kıyasla refah düzeyinin daha yüksek bir durumda olması; Orta Asya ve Orta Doğu’dan, gelişmiş, zengin, demokratik ve insan haklarına saygılı ülkelere yönelik gerçekleştirilen insan kaçakçılığında güzergâh olarak en elverişli ülkelere birisi konumunda yer alması, onu her yönüyle doğu batı arasında köprü bir ülke ve bunun bir sonucu olarak; “*kaynak*”, “*transit*” ve “*hedef*” ülke özelliklerinin hepsinin görüldüğü bir konuma getirmiştir.⁷³ Türkiye, Balkanlar, Doğu Avrupa

68 Bkz.: 2692 SK., *Resmi Gazete*, 13.07.1982/17753.

69 Bkz.: 2920 SK., *Resmi Gazete*, 19.10.1983/18196.

70 Bkz.: 5442 SK., *Resmi Gazete*, 18.06.1949/7236.

71 Bkz.: *Resmi Gazete*, 14.08.1997/23080.

72 Hudut Kapılarının sayısı, Bakanlar Kurulu kararı ile zaman zaman değişiklik gösterebilmektedir. *5682 Sayılı Pasaport Kanunu*, md.1: “*Türk vatandaşları ve yabancılar İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca tayin olunan yolcu giriş-çıkış kapılarından Türkiye’ye girip çıkabilirler.*” Bkz. *Resmi Gazete*, 24.07.1950/7564.

73 Bu kavramları kısaca tanımlamak konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır: Kaynak Ülke; gerek insan kaçakçılığı gerekse insan ticaretine konu olan kişilerin uyrukluğunda buldukları ülkeyi, Hedef Ülke; gerek

ve Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştirilen göçler yanında; son dönemlerde Pakistan, Bangladeş, Hindistan, Fas, Cezayir, Somali, Nijerya gibi ülkelerden de yoğun olarak yasa dışı göç (mü, yoksa transit mi?) alan bir duruma gelmiştir. Yasa dışı göçlerin en çok artış gösterdiği yıllar; 1996 ve 1999 yılları olmuştur. 2000'li yıllarda da artış devam etmiştir.⁷⁴ Ancak, özellikle 2003 yılında yapılan kanuni değişiklik ve kolluk birimlerinin suçla etkin mücadelesi sonucu, suçta bir azalma gözlenmiştir.

Tablo 5: 1995–2005 Yılları Arasında Türkiye’de Yakalanan Yasa Dışı Göçmenlerin Yıllara Göre Dağılımı⁷⁵

Yıllar	Yakalanan Yasa Dışı Göçmen Sayısı
1995	11362
1996	18804
1997	28439
1998	29426
1999	47529
2000	94514
2001	92365
2002	82825
2003	56219
2004	61228
2005	57428
2006	51983
Toplam	632122

Yukarıda görüldüğü gibi, 2000 yılı sonuna gelindiğinde yakalanan yasa dışı göçmen sayısı bir önceki yıla göre yaklaşık %100 oranında artmıştır. Bunka en büyük etken, çevre ülkelerde meydana gelen sosyal ve siyasal düzende

insan kaçakçılığı gerekse insan ticaretine konu olan kişilerin ulaşmak istedikleri veya götürülmek istenen ülkeyi, Transit Ülke; kaynak ülkeden hedef ülkeye gerçekleşen seyahatte üzerinden geçilen veya elverişli şartlar oluşana kadar yasa dışı veya yasal ikamet edilen ülkeyi ifade eder. Bkz.: *Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti Araştırması*, İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi (Aralık: 2003),4.

74 Ahmet İçduygu, *Türkiye’de Kaçak Göç*, (İstanbul: İTO Yayınları, 2004), 18.

75 İstatistiki veriler, EGM Yabancılar, Hudut ve İltica Dairesi Başkanlığı’ndan alınmıştır. Ayrıca, yakalanan yasa dışı göçmenlerin uyrukları ve farklı diğer istatistiki bilgiler hakkında detaylı bilgi için bkz.: Furkan Şen, *Dünya ve Türkiye ...*, 50-61.

yaşanan istikrarsızlıktır. 2002 yılı itibarıyla yakalanan yasa dışı göçmen sayısı düşüş eğilimine geçmiştir. Bu düşüş eğilimini birkaç nedene bağlamak elbette mümkündür. Ceza kanununda yapılan değişiklikler, kolluk güçlerinin suçla mücadelede izlediği kararlı politika bunlar arasında sayılabilir.

Uluslararası anlaşmalar, iltica hukuku ve temel insan hakları hukuku saklı kalmak kaydıyla, bir devlet, ülkesinde bulunan ve durumları yasal olmayan yabancıları ülkesinden çıkarma hakkına sahiptir. Ne var ki, uygulamada, kaçak göçmenlerin geri gönderilmesinde ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. YİSHK'nın 22. maddesinde “... sınır dışı edilenlerin yol masrafları kendilerine aittir. Bu masrafları ödemekten aciz olanların sevkleri Devlete sağlanır” denmektedir. Sınır dışı edilmek üzere yakalanan ve Türkiye’de temsilciliği bulunmakla birlikte masrafları karşılanmadığı için sınır dışı edilemeyen kaçak göçmenler kendi imkânları da bulunmadığı için sınır dışı edilememekte, devlet tarafından aylarca iâşe ve ibateleri karşılanmakta, ulusal ve uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından yapılan incelemelerde sağlıksız koşullarda, uzun süre gözaltında tutuldukları için Türkiye aleyhine eleştiri konusu yapılmaktadır. Böylesi bir yükün, devlete vereceği maddi ve manevi zararsa çok daha fazladır.⁷⁶

Yasa dışı yollardan başka ülkelere geçen kişilerin, vatandaşı oldukları ülkelere veya geldikleri ülkelere iadelerini düzenleyen *geri kabul anlaşmaları* bu amaçla kullanılan yasal araçların başında gelmektedir. Bu anlaşmalar, yasa dışı göçmenlerin sınır dışı edilmelerinde yaşanan sorunların ortadan kaldırılması ve caydırıcılık gücünün bulunması bakımından ülkeler arasında önemli bir işbirliği aracı olarak kabul edilmektedir.

Türk mevzuatı, Türk vatandaşları açısından geri kabul anlaşmaları yapmaya gerekli kılmayacak ölçüde esnek bulunmaktadır. Anayasa'nın 23. maddesi son fıkrasında; “*Vatandaş sınır dışı edilemez, yurda girmekten men edile-*

76 Bu nedenle, yakalanan kaçak göçmenlerin sınır dışı edilmelerinde yaşanan problemler, ne yazık ki acil çözüm gerektiren konular arasındadır. Bu konuya ilişkin çözüm önerilerimiz, çalışmanın son bölümünde ayrıntılarıyla tartışılmıştır. Konuyla ilgili olarak medyada yer alan haberlerin bazıları şöyledir: “Kaçak Başı 117 Milyon”, *Posta*, 27.10.2002, 16, “Kaçakların Faturası Ağır”, *Ortadoğu*, 08.11.2002, 3 aynı haber *Yeni Şafak*, 08.11.2002, s.3, “Türkiye Kaçaklar İçin 2 Yılda 7 Trilyon Harcadı”, *Zaman*, 22.12.2002, 6, “Kaçaklar Pahalıya Mal Oluyor”, *Dünden Bugüne Tercüman*, 24.01.2005, 15, “Kaçakların Türkiye’ye Maliyeti Ağır”, *Ortadoğu*, 24.01.2005, s.8., “Kaçakların Türkiye’ye Maliyeti 4.3 Trilyon”, *Dünya*, 24.01.2005, 4, “Geçen Yıl 12 Bin Kaçak Sınır Dışı Edildi”, *Birgün*, 02.02.2006, 13 aynı haber *Yeni Asya*, 02.02.2006, 4, “Masraflı Oluyorlar: Kaçakların Yemeği Polis Bütçesinden”, *Star*, 28.04.2006, 5.

mez” hükmü yer almaktadır. Bu düzenlemeyle Türk vatandaşlarının ülkeye kabul edilmeleri Anayasal bir zorunluluk olarak öngörülmüştür. 5682 sayılı *Pasaport Kanunu’nun* 3. maddesi de pasaport veya belgesiz hudut kapılarına gelen Türk vatandaşlarının ülkeye giriş koşullarını düzenlemiştir.

Türkiye’de yasal ikamet izni bulunan yabancılar, ikamet izinleri içinde Türkiye dışına çıktıklarında, gittikleri ülkede yasa dışı konumda olmaları nedeniyle geri gönderilmeleri halinde ülkeye girebilmelerine ilişkin bir sınırlama bulunmamaktadır.

Ancak asıl sorun, vatandaş olmayanların geri kabulü noktasında yaşanmaktadır. Öncelikle, vatandaşları Türkiye’yi hedef ya da transit ülke olarak seçmiş ülkelerle geri kabul anlaşmaları yapılması gerekli ve yararlı bir konu olarak değerlendirilmektedir.

AB üyelik sürecinde, orta vadede Türkiye’ye yasa dışı göçmen gönderen, doğu sınırındaki komşu ülkelerle, daha sonra bunların ötesindeki ülkelerle ve Batı sınırındaki ülkelerle geri kabul anlaşmaları akdedilmesi hedeflenmektedir. Böylece, Türkiye üzerinden yasa dışı yollarla Avrupa ülkelerine gitmiş olan yasa dışı göçmenlerin kabul edilmesi durumunda, ülkelere ya da Türkiye’ye geldikleri ülkelere iadesinin gerçekleşmesi sağlanabilecektir.

Bu çerçevede; 2001 yılında İran, Bulgaristan, Pakistan, Bangladeş, Afganistan, Irak, Hindistan, Suriye, Çin Halk Cumhuriyeti ve Srilanka’ya, 2002 yılında Ürdün, Rusya, Tunus, Özbekistan, Moğolistan, Macaristan, Mısır, İsrail, Gürcistan, Etiyopya, Belarus, Sudan, Cezayir, Libya, Fas, Lübnan, Nijerya ve Kazakistan’a da geri kabul anlaşmaları teklif edilmiştir.

İkili müzakereler neticesinde;

- 10 Eylül 2001 tarihinde Suriye ile,⁷⁷
- 08 Kasım 2001 tarihinde Yunanistan ile,⁷⁸
- 06 Mayıs 2003 tarihinde Kırgızistan ile,⁷⁹
- 19 Ocak 2004 Romanya ile,⁸⁰
- 07.06.2005 tarihinde ise, Ukrayna ile “Geri Kabul Anlaşması” imzalanmıştır.

77 Bkz.: 4901 SK., *Resmi Gazete*, 24.06.2003/25148.

78 Bkz.: 3914 SK., *Resmi Gazete*, 24.04.2002/25148.

79 Bkz.: 5097 SK., *Resmi Gazete*, 17.02.2004/25376.

80 Bkz.: 5249 SK., *Resmi Gazete*, 27.10.2004/25626.

Bulgaristan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna ile de Geri Kabul Anlaşması müzakereleri yapılmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Çin Halk Cumhuriyeti, Fas, Gürcistan, Hindistan, İran, İsrail, Kazakistan, Libya, Lübnan, Mısır, Moğolistan, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Sri Lanka, Sudan ve Tunus arasında Geri Kabul Anlaşması imzalanmasını teminen, diplomatik kanallarla temaslar devam etmektedir.

Geri Kabul Anlaşmalarının yanı sıra, Türkiye, Anayasa ve Pasaport Kanunu'na göre vatandaşlarını koşul gözetmeksizin geri almaktadır. Türkiye ayrıca, ülkede yasal ikamet müsaadesi bulunan yabancıları da geri almaktadır. Keza havayoluyla Türkiye'den ayrılan üçüncü ülke vatandaşları da aynı veya bir sonraki uçakla geri gönderilmeleri halinde Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü⁸¹ (ICAO) kuralları uyarınca geri alınmaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu tarafından Türkiye'ye önerilen taslak Geri Kabul Anlaşması üzerinde müzakereler başlamıştır. İlk tur müzakere toplantısı 25 Mayıs 2005 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. İkinci tur görüşmeler ise, 28 Mart 2006 tarihinde yine Brüksel'de gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin önceliği, vatandaşları Türkiye'yi hedef ya da transit ülke olarak seçmiş ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalanmasıdır.

Bu itibarla, Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması'nın sonuçlanmasına yönelik görüşmelerin tam üyelik müzakerelerindeki gelişmelere paralel yürütülmesi, anlaşmanın Türkiye'ye getireceği idari ve mali külfet göz önünde bulundurulurken, külfet paylaşımı konusuna açıklık kazandırılması ve üyelik sürecinde ilerleme kaydedilmeden imzalanmamasının Türkiye menfaatlerine uygun olacağı değerlendirilmektedir.

8. Yasa Dışı Göç Hareketlerinin Meydana Getirdiği Temel Sorunlar
Gelişmiş ülkelerin mevcut toplumsal düzenlerini korumaları ve iç güvenliklerini sağlamaları, insan kaçakçılığı ile mücadele etmedeki başarılarıyla paralel bir görünüm arz etse de uluslararası alanda oluşan köklü değişimler

81 ICAO, 1967'de kurulmuş bir Birleşmiş Milletler kuruluşudur. ICAO'nun başlıca görevleri şunlardır: i) Uluslararası sivil havacılığın güvenli ve düzenli bir şekilde büyümesini sağlamak, ii) Barışçıl amaçlara yönelik uçak tasarımı ve işletmesini teşvik etmek, iii) Sivil havacılık için havayolları, havaalanları ve hava seyir tesislerinin gelişimini desteklemek, iv) Uluslararası kamuoyunun güvenli, düzenli, verimli ve ekonomik hava taşımacılığı ihtiyaçlarını karşılamak. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.icao.int>.

yasal olmayan göçü arttırmakta; ulusal ve uluslararası ekonomik ve siyasal belirsizlikler, ülkeler arası çıkar çatışmaları, iç savaşlar, doğal afetler, yoksulluk, salgın hastalıklar, yaygın insan hakları ihlalleri gibi sorunlar, insan kaçakçılığının bir sorun olarak devam edeceği izlenimini uyandırmaktadır.

Göç, başlangıçta, bugünün gelişmiş ülkelerinin; ucuz işgücü, nüfus azalışı ve yaşlanmasının etkisinin azaltılması, refah toplumunda kendi ülke insanların yapmadıkları/yapmak istemedikleri işlerin yapılması, kabaca köleleştirme amacı güdülerek desteklenmiştir. Ancak, ülkede bulunan kaçak göçmenlerin, çeşitli sebeplerle ülkelere yük olduğu/olacağı anlaşıldığından sorunun çözümü ve kaçak göçü kontrol etmenin yolları aranmaya başlanmıştır. Kaçak göçü önleme konusunda, uluslararası alanda ve AB bünyesinde etkin çalışmalar yürütülmektedir. Bunun nedeni ise, günümüzde birçok Avrupa ülkesinin, insan kaçakçılığının sebep olduğu ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik sorunlarıyla doğrudan muhatap olmasıdır.⁸²

Genel olarak göç, uyum sorununa yol açmakla birlikte, kaçak göç olgusunda bu uyumsuzluk ve sorunlar daha da büyümektedir. Kaçak göçmenlerin yaşadığı en ağır sorun, içine girdikleri ulusal toplumla bütünleşememektir. Yaşanan bu uyumsuzluk sorunu ile birlikte kaçak göçmenler, toplumun huzurunu ve güvenliğini bozan kişiler olarak toplumda marjinalleştirilmektedir.

Kaçak göçmen, vatandaşlık bağı olmadığı veya hukuki bir dayanakla ülkede bulunmadığından dolayı, ülkedeki mevcut yasal düzenlemelerden yararlanamamaktadır. En yalın ifadeyle, kaçak göçmen yasal bir şekilde oturma, çalışma veya konaklama iznine sahip değildir. Bu nedenle, bulunduğu ülkede öncelikle, ülkenin kendi vatandaşlarından, daha sonra da ülkede bulunan diğer yasal göçmenlerden daha farklı ve dikkatli hareket etmek zorundadır. Kaçak göçmenlerin en büyük korkusu olan "yakalanmama" psikolojisi içinde hareket etme güdüsü, onları toplumdan uzak tutar. Örneğin, alışveriş yapmak, toplu taşıma araçlarından yararlanmak, sinemaya gitmek, hatta sokakta yürümek bile kaçak göçmenler için tehlikeli bir durum olabilmektedir. Daha iyi bir yaşam ve iş bulabilme amacıyla göç eden bu kişiler, hukuki sorunlarını çözemedikleri için, iyi bir işe de sahip olamamaktadır. Daha çok, "hiç kimsenin" yapmak istemeyeceği işlerde çalışmak zorunda kalan

82 Claudia Faria, "Preventing Illegal Immigration: Reflections on Implications for an Enlarged European Union", *Eipascopie* 2003/1, <http://www.eipa.nl>, (Erişim: 24.11.2005).

kaçak göçmenler, yasal olarak o ülkede bulunmadıklarından, iletişim kurabildikleri kişiler de sınırlı olmaktadır. Ayrıca toplumda mevcut bilgilenme süreçlerinden (öğretim – eğitim mi?) çok fazla yararlanamazlar. Bu durumda, onların, suç örgütlerinin isteklerini yerine getirmeye mecbur bırakan itici bir etken olarak belirmektedir.

Kaçak göçmenin, fizik olarak var olan, ancak bu fiziki varlığından çok sınırlı sayıda kişinin haberdar olduğu bir insan olarak yaşamına devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kendi içerisinde somut olan bu kişi, toplumda ve hukukta tanınmamaktadır. Bu tanınmama durumu, ekonomik ve diğer faktörlerle birleştiğinde, kişinin iç dünyasında yabancılaşmaya yol açarken, toplumda “ötekileştirilme” sine neden olmaktadır. Bu durumda kaçak göçmenlerin, göç ettikleri toplumla bütünleşmeleri zorlaşmakta ve toplumla barış içerisinde yaşamaları baştan engellenmektedir. Araştırmalarda göstermektedir ki, ana toplumla bütünleşmeyen kesimlerin suça itilme oranı diğerlerine göre daha yüksektir.⁸³

Kaçak göçlerin, toplumdaki huzur ve düzenin bozulması üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kaçak göçlerle birlikte toplumdaki suç oranları da artış eğilimi göstermiştir. Kaçak göçle gelen bireylerin, daha çok toplumda fuhuş, organize suç örgütü, terör, kaçakçılık gibi gayri resmi sektörlerde çalışması, iç güvenliği tehdit eden bir unsurdur.⁸⁴ Aslında, bugün gelişmiş ülkelerin insan kaçakçılığı ile mücadele etmeye karar vermesinde, yukarıda belirttiğimiz bu faktörün etkili olduğu çok rahat ifade edilebilir. Bununla birlikte, ülkeye kaçak yollarla gelen bir göçmenin, o ülkeye olan ekonomik zararı da mücadele politikalarını şekillendiren diğer bir faktördür.⁸⁵

Bugün birçok ülke bu sorunların giderilmesi için ekonomilerinin önemli bir kısmını kaçak göçleri engellemeye ve bu göçlerin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye yönelik çabalara ayırmaktadır. İç güvenliğin sağlanmasına yönelik mücadele kapsamında, genellikle toplumda işlenen suçlarda, ilk etapta göçmenlere ve özellikle kaçak göçmenlere yönelik olumsuz tavır takınılması, bu kesimlerin suçu işlemeye yönelik “psikolojik bir tavır” oluşturmalarına neden olmaktadır. Toplum içerisinde bu bireylerin, “kaçak işçi, istenme-

83 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: *Dünya da ve Türkiye’de Yasadışı Göç*, EGM Yabancılar Hudut ve İltica Dairesi Başkanlığı, (Ankara: EGM Basımevi, 2001).

84 Y. Furkan Şen, *Yeni Dönemde ...*,157.

85 Y. Furkan Şen, *Dünya ve Türkiye ...*,143.

yen kişiler, istenmeyen yabancılar veya toplumun huzurunu bozan kişiler” gibi söylemlerle anılır olması da suçla karşı eğilimi artırabilecek tehlikeli bir süreçtir. Bu tavır, kaçak göçmenlerin toplumla bütünleşmede kimlik oluşturmalarını engellemekte, bu ise, yeni sorunların başlama noktasını oluşturmaktadır. Gelişmiş toplumlarda artan radikal eğilimleri, terör olaylarını vs. bu açıdan da değerlendirmek, güvenlik sorunlarının çözümünü biraz daha kolaylaştıracaktır.

Sonuç

İnsan kaçakçılığı suçu, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler ve uluslararası boyutu itibariyle kendi içerisindeki çelişkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişkiler, bir arz-talep dengesi meydana getirmekte ve bu denge yasal olmayan yollarla karşılanmaktadır. İşte bu taleplerin karşılanmasından doğan boşluğu ise suç örgütleri doldurmaya çalışmaktadır. Suç örgütleri, temelde kâr (suçtan elde edilen menfaat) mantalitesi üzerine kurulmuş örgütlenmelerdir. Yasal olmayan talebin yoğun olduğu bu gibi faaliyetlerde, talebi karşılama işi genelde suç örgütleri tarafından üstlenilir. Suç örgütlerinin, yozlaşan kamu görevlileri ile girdikleri ilişki sonrası doğacak sonuçlar, ne yazık ki toplumun tamamını olumsuz etkiler.

İnsan kaçakçılığının önlenmesi, ancak ulusal ve uluslararası birtakım tedbirlerin birlikte alınmasıyla mümkündür. Bu noktada, yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

- Sınırlardan yasadışı geçişlerin önlenmesine yönelik olarak, geçiş güzergâhlarının kapatılması amacıyla gerekli olan tüm tedbirlerin alınması,
- Giriş çıkışlarda, kontrol noktaları oluşturulması, arazi araması ve yol uygulamaları ile sistemli bir şekilde belge ve kimlik kontrollerine ağırlık verilmesi,
- Giriş sonrası, Batıya doğru ilerleyen kaçak göçmenlerin sınır dışı edilmelerinin daha az maliyetle sağlanabilmesi amacıyla sınıra yakın bölgelerde, güzergâh üzerindeki bilinen konaklama ve barınma merkezleri ile toplanma bölgelerinde sürekli kontroller yapılarak ülkeye yasadışı girmiş kişilerin tespitinin sağlanması,
- Yakalanan kaçak göçmenler için, kalacak yer, yiyecek, sağlık ve diğer sosyal hizmetleri sağlayacak kabul merkezlerinin kurulması,
- Kaçak göçmenlerin yasadışı yollarla giriş yaparak sevk edilmelerine yardım, yataklık, kılavuzluk, simsarlık ve organizatörlük yapanların etkisiz

- hale getirilmesini sağlayıcı tedbirlerin geliştirilmesi,
- Yabancı uyruklu şahısların çalıştığı veya çalıştırılabileceği işyerlerinin kontrol edilmesi, kaçak işçi çalıştırılmasını caydırabilmek amacıyla cezai yaptırımların artırılması,
 - Kıyılarda bulunan koy ve diğer bölgelerin sık sık kontrol edilerek, bu bölgelerden küçük tekne veya botlarla açık denize gitmek üzere bekleyen kaçak göçmenlerin tespitinin sağlanması,
 - Türkiye karasularına giren yerli ve yabancı deniz taşıtlarına ihbar halinde gerekli kontrollerin süratle ve en iyi şekilde yapılabilmesi için Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın personel, taşıt ve teknik imkânlarının artırılması,
 - Yakalanan kaçak göçmenlerin veya organizatörlerin terör örgütleri ile bağlantılı olabilecekleri de göz önüne alınarak soruşturmalarda hassasiyet gösterilmesi,
 - İnsan kaçakçılığı ile mücadele eden birimlerin, insan kaçakçılığı ile ilgili her türlü bilgi ve belgeleri karşılıklı olarak her aşamada ve her kademedede paylaşması ve işbirliğinin en üst seviyeye çıkarılması,
 - Kaçak yollardan sınır geçişi yapan yabancı uyruklu şahısların hızlı, etkin ve güvenli bir şekilde geri gönderilmesini sağlayıcı gerekli düzenlemelerin yapılması, bu kapsamda geri kabul anlaşmalarının, öncelikle doğudaki kaynak ülkelerden başlayarak bir an önce yürürlüğe konulmasının sağlanması,
 - Ekonomik yönden geri kalmış ve insan kaçakçılığına konu olan kaynak ülke vatandaşlarına uygulanan vize rejimlerinin gözden geçirilerek, vize uygulamalarının sıkılaştırılması,
 - Yakalanan kaçak göçmenlerin ve geçici sığınmacıların barınma ve işlemlerinin sağlanacağı toplama merkezlerinin açılması, bu maksatla BM ve ilgili uluslararası kuruluşlar ve STK'larla yapılacak işbirliği ile gerekli olan mali desteğin sağlanması,
 - Hudut kapılarının ve sınırların güvenliğinin sağlanması amacıyla Avrupa Birliğine uyum sürecinde ihtiyaç duyulan teknik yardım ve mali imkânlar konusunda Avrupa Birliği'nden gerekli desteğin alınması,
 - Pasaport, nüfus cüzdanı gibi belgeler gözden geçirilip, gelişen teknolojik imkânlar da kullanılarak bu gibi seyahat belgelerinde sahteciliğin önlenmesine çalışılması.⁸⁶

Yasa dışı göç hareketleri ile mücadelede önleyici yaklaşımlar ve uygulamalar elbette çok önemlidir. Bununla birlikte daha önce ifade edildiği üzere, yasal ya da yasa dışı yollarla ülkeye gelen yabancıların toplumla uyumu ve

86 Furkan Şen, *Yeni Dönemde ...*, 144-145.

bütünleşmesi sürecinde yaşanan zorluklar, üzerinde durulması gereken diğer önemli bir konudur.

Özellikle göç alan ülke hükümetleri ile sivil toplum arasında ortaya çıkan sorunsal, bütünleşmenin çift yönlü bir yol olduğuna dair toplumdaki bilinç düzeyinin güçlendirilmesi gerekliliğidir. Tıpkı göçmenlerin topluma uyum sağlayabilmek için gösterdikleri çaba gibi, hükümetler de onların bu çabalarına yardımcı olacak, ancak aynı zamanda, kendi kültürlerini ve ana dillerini korumalarını ve sürdürmelerini de sağlayabilecek politikalar geliştirmelidir.⁸⁷

Daha da önemlisi; çoğunluk, ırkçılığı veya yabancı düşmanlığını çağrıştıracak söylemlerden, tutum ve davranışlardan uzak durabilmelidir.

Kısaca belirtmek gerekirse, yasa dışı göç hareketleri ve bu bağlamda insan kaçakçılığı konusunda birçok tedbirler alınmaktadır. Ancak konu, sadece polisiye bir olay olmaktan öte, toplumun her kesimini ilgilendiren sosyal bir süreçtir. Gün geçtikçe büyüyen bu sorunlar, kolluk kuvvetlerinin alabileceği tedbirlerle değil, özellikle gelişmiş, sanayileşmiş refah toplumlarının, çağdaş anlamda kaliteli yaşam koşullarının her ülkede yaygınlaştırılmasını amaçlayan çalışmalara yoğun destek vermesi ve bunu sağlayabilmesiyle mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, sorunu yaratan –deyim yerindeyse– bataklık, varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

Abadan-unat, Nermin. *Batı Avrupa ve Ortadoğu'ya Göç Eden Türk İşgücünün Sosyal Yasalar ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri -İbrahim Yasa'ya Armağan*. No: 519. Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983.

Arslan, Çetin ve Bahattin Azizağaoğlu. *Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi*. Ankara: Asil Yayınları, 2004.

Busdachin, Marino. "BM'de Temsil Edilmeyen Haklar". *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08 11 Aralık 2005, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006.

87 Marino Busdachin, "BM'de Temsil Edilmeyen Haklar", *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*, 08-11. Aralık 2005 (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006), 58.

Council of the European Union. *EU Schengen Catalogue – External Borders Control, Removal and Readmission: Recommendations and Best Practices*. Şubat 2002.

Council of the European Union. *EU Schengen Catalogue. Vol.: 2. – Schengen Information System, Sirene: Recommendations and Best Practices*. Aralık 2002.

Doğan, Koray. *Göçmen Kaçakçılığı Suçu*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.

EGM. *Yıllık Değerlendirme Raporları*. (1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005). Ankara: KOM Yayınları.

EGM. *Kaçakçılık ve Organize Suç Terimleri Sözlüğü*, Ankara: KOM Yayınları, 2002.

EGM. *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele*, 4. Baskı. Ankara: KOM/TADOC Yayınları, 2006.

EGM. Yabancılar Hudut ve İltica Dairesi Başkanlığı. *Dünya da ve Türkiye’de Yasadışı Göç*. Ankara: EGM Basımevi, 2001.

Erbaş, Hayriye. “Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler”, *Doğu-Batı*. Sayı:18 (2002).

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. *Öteki Kuram*. Ankara: ERK Yayınları, 2002.

EUROPOL. *Freedom, Security, Justice. A Guide to Europol*. Luxemburg, 2003.

EUROPOL. *Legislation on Trafficking in Human Beings and Illegal Immigration Smuggling*. 2005.

EUROPOL. *Assessment on People Smuggling in the Eastern Mediterranean*. Temmuz 2005.

EUROPOL. *Annual Expert Meeting on Illegal Immigration*. Workshop on International Co-operation. 14-15 Mart 2006.

EUROPOL. *Illegal Immigration Bulletin*. No: 1, Şubat 2005. File No: 108370.

EUROPOL. *Illegal Immigration Bulletin*. No: 2, Mayıs 2005. File No: 115334.

EUROPOL. *Illegal Immigration Bulletin*. No: 3, Temmuz 2005. File No: 127289.

EUROPOL. *Illegal Immigration Bulletin*. No: 4, Ekim 2005. File No: 139786.

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 1, Şubat 2006. File No: 161963.

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 2, Mayıs 2006. File No: 173038.

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 3, Temmuz 2006. File No: 177341.

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 4, Ağustos 2006. File No: 194389.

156

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 5, Ekim 2006. File No: 203164.

EUROPOL. *Illegal Immigration Intelligence Bulletin*. No: 1, Şubat 2007. File No: 228155.

“Göçün Nedeni: Küreselleşme”. *Cumhuriyet*. 03.10.2005.

Görmez, Kemal. *Küreselleşme ve Yerelleşme*. Ankara: Odak Yayınları, 2005.

Görmez, Kemal. *“Küreselleşmenin Çıktısı: Yasa Dışı Göç ve Sosyal Etkileri.”* Ankara: Gazi Üniversitesi-İ.İ.B.F, 2005.

İçduygu, Ahmet. *Irregular Migration in Turkey*. Geneva: International Organization for Migration, 2003.

İçduygu, Ahmet. *Türkiye’de Kaçak Göç*. İstanbul: İTO Yayınları, 2004.

Jordan, Bill and Frank Düvel. *Migration. The Boundaries of Equality and Justice*. Cambridge: Polity, 2003.

Mutluer, Mustafa. *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003.

Omelanduk, Irena and Baerten Ginette. "Trafficking in Women from Central and Eastern Europe - Focus on Germany". *Migration in Central and Eastern Europe*. 1999 Review. http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/lost_opp.

Ortaylı, İlber. "Genel Göç Olgusu". *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*. 08-11 Aralık 2005. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006.

Senocak, Selin. "Fransa ve Göç Olgusuna Giriş". *Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler*. 08-11 Aralık 2005. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları No:6, 2006.

Şen, Y. Furkan. *Yeni Dönemde Eski Tartışmalar –Göç, Etnisite, Milliyetçilik, Kürtçülük, Laiklik-*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006.

Şen, Y. Furkan. *Dünya ve Türkiye Perspektifinden Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti ve Organ Doku Ticareti*. Ankara: KOM/TADOC Yayınları, 2006.

Şen, Y. Furkan. *71. Yaşında Bilâl N. Şimşir Bibliyografyası –Açıklamalı 71 Kitap ve 200 Makale-* Ankara: Yargı Yayınevi, 2004.

Şimşir, Bilâl N. *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt I. Doksan üç Muhacere-ti. 1877-1878/Turkish Emigrations From the Balkans. Documents. Volume I: A Turkish Exodus, 1877-1878/Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume I: Un Exode Turc, 1877-1878/*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 34, Seri: III, Sayı: A9, Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1968.

Şimşir, Bilâl N. *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt II. Bir Geçiş Yılı–1879/ Turkish Emigtrations From the Balkans. Documents. Volume II. A Year of Thransition-1879/Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume II. Une Année de Transition-1879/*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 35, Seri: III, Sayı: A10, Ayyıldız Matbaası, Ankara: 1970.

Şimşir, Bilâl N. *Rumeli'den Türk Göçleri. Belgeler. Cilt III. 1880-1885/Tur-kish Emigtrations From the Balkans. Documents. Volume III. 1880-1885/ Emigrations Turques des Balkans. Documents. Volume III. 1880-1885/*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Seri: XVI, Sayı: 50, TTK Basımevi, Ankara: 1989

World Bank. *World Development Report*. 2000/2001.

Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.

Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Soruları. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1973.

“Yoksulların Büyük Yürüyüşü”. *Aksiyon*. 22 Ağustos 2005.

Yazılı Basın

Resmi Gazete, 18.06.1949/7236.

Resmi Gazete, 24.07.1950/7564.

Resmi Gazete, 22.02.1967/11638.

Resmi Gazete, 03.06.1979/16655.

Resmi Gazete, 13.07.1982/17753.

Resmi Gazete, 09.11.1982/17863.

Resmi Gazete, 19.10.1983/18196.

Resmi Gazete, 22.11.1988/19997.

Resmi Gazete, 30.11.1994/22127.

Resmi Gazete, 12.07.1998/23400.

Resmi Gazete, 21.03.1991/20821.

Resmi Gazete, 14.08.1997/23080.

Resmi Gazete, 01.06.2000/24066.

Resmi Gazete, 08.05.2001/23396.

Resmi Gazete, 24.04.2002/25148.

Resmi Gazete, 09.08.2002/24841.

Resmi Gazete, 04.02.2003/25014-15.

Resmi Gazete, 06.03.2003/25040.

Resmi Gazete, 03.06.2003/25127.

Resmi Gazete, 24.06.2003/25148.

Resmi Gazete, 29.08.2003/25214.

Resmi Gazete, 02.01.2004/25334.

Resmi Gazete, 17.02.2004/25376.

Resmi Gazete, 12.10.2004/25611.

Resmi Gazete, 27.10.2004/25626.

Resmi Gazete, 17.12.2004/25673.

Resmi Gazete, 07.03.2005/25784.

Resmi Gazete, 30.11.2005/25656.

Resmi Gazete, 27.01.2006/26062.

Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne

Enver Ömür **POLAT**
ASAM, İnsanığa Karşı Suçlar
Araştırma Enstitüsü Uzmanı
eopolat@iksaren.org

Özet: Bağımsızlığından beri iç çatışmalar içinde yaşayan Sudan, henüz yeni sonlandırılmış Kuzey-Güney savaşından sonra bu sefer de Darfur kriziyle karşı karşıyadır. Son zamanlarda Darfur ile ilgili birçok gelişme kaydedilmiş olmasına rağmen çatışmaların gittikçe arttığı gözlemlenmektedir. Krize müdahale etmek amacıyla kurulmuş olan Afrika Birliği'nin barış gücü, artık bu krizle baş edemez durumda olduğundan dolayı Birleşmiş Milletler birlikleriyle takviye edilmek istenmektedir. Ancak Sudan Hükümeti'nin işbirliğine çok sıcak bakmaması nedeniyle bu hedef de henüz hayata geçirilememiştir. Darfur'un barış süreci tıkanmış vaziyette.

Bu yazı Sudan'ın bağımsızlık sonrasında başlayan iç savaşlarla damgalanmış tarihini gözden geçirdikten sonra, Darfur krizini ve buradaki son durumu ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Darfur, AMIS, UNAMID, BMGK, Afrika Birliği, Cancavid Milisleri.

The Turbulent History of Sudan: From Independence to Darfur

Abstract: Since its independence, Sudan has been struggling with civil war. In recent years however, Sudan's problems have intensified. Just as the North-South conflict edged towards the brink of resolution, a new war broke out; this time in Darfur. While progress has been made on the plight of Darfur it would seem the conflict has taken a radical turn, but not for the better. Fighting in the region has escalated to a previously inconceivable magnitude. The African Union's peacekeeping force AMIS is no longer able to cope with the conflict. A new and stronger African Union / United Nations hybrid peacekeeping force is in the process of installment. Unfortunately the Sudanese Government's unwillingness to cooperate and their misleading policy towards the conflict makes it rather complicated to form such a unit. In short; the Darfur peace process is at an impasse.

This paper will review Sudan's history of civil war, beginning from its independence and secondly, give an overview of the Darfur Crisis and its current situation.

Keywords: *Sudan, Darfur, AMIS, UNAMID, UNSC, African Union, Janjaweed Militia.*

Giriş

Sudan, Afrika kıtasının en büyük ve muhtemelen din, dil ve ırk farklılıklarını en çok içinde barındıran ülkesidir. 2003 yılından beri Sudan'ın Darfur bölgesinde çok şiddetli bir savaş sürdürülmektedir. Bölge 21. yüzyılın en büyük kriz bölgeleri arasında sayılmakta ve tüm dünya tarafından farklı ölçeklerde de olsa takip edilmektedir. Ülkenin bağımsızlık sonrası üçüncü iç savaşı olarak adlandırılan Darfur krizi medyada bu kadar yankı uyandırmasına rağmen, karmaşık bir içyapısı ve tarihi olan Sudan'ın hangi nedenlerden dolayı bu noktaya geldiği açık olarak ortaya konulamamaktadır. Özellikle 1983'den 2005'e kadar süren bir Kuzey-Güney iç savaşının tam olarak bitmesinden evvel bu sefer de bir Batı-Merkez savaşının yaşanması şaşkınlık yaratmaktadır.

160

Bu yazı yukarıda belirtilmiş olan karmaşalara ışık tutmak amacıyla, bağımsızlık sonrası Sudan'ın anlaşmazlıklarla dolu tarihini irdeleyerek, Darfur Krizi'ne nasıl gelindiğini ve bölgedeki son durumun ne olduğunu ele alacaktır.

Bağımsızlığa Kadar Sudan

Bugün Sudan olarak bildiğimiz coğrafya, 1820'lere kadar özerk küçük kralıklar ve beyliklerden oluşan bir bölgeydi. 1820–1821 yıllarında Mısır, ülkenin kuzeyini fethederek buradaki bağımsız idareleri birleştirmiştir. Ne Mısır ne de daha sonra gelen Mehdist devlet (1883–1898) ülkenin güneyine –birkaç karakol şehri dışında– tam olarak hâkim olamamışlardır. Güney Sudan bölünmüş kabilelerin yaşadığı ve sürekli köle avcılarının saldırılarına maruz bir bölge olmaya devam etmiştir.

1881'de Muhammed ibn Abdalla isimli bir dini lider kendini Mehdi veya "beklenen kişi" olarak ilan etmiş ve Batı ve Orta Sudan'daki kabileleri birleştirmek üzere bir dini sefer başlatmıştır. Mehdi'nin müritleri kendilerine "Ansar" ismini koymuş ve halen de bu isimle anılmaktadırlar. Ansar-

lar günümüzde, Mehdi'nin torunu Sadık el Mehdi'nin Umma Partisi'yle ilişkilendirilmektedirler.¹

Ülke hakkında kötü idare ve iç karmaşalardan dolayı oluşan hoşnutsuzluğu kullanmasını bilen Mehdi, bir milliyetçi ayaklanma başlatmış ve 1885'te ülke idaresini eline geçirmiştir. Mehdi bundan kısa bir süre sonra ölmüş ancak kurduğu devlet, 1898'de Lord Kitchener'in önderliğindeki İngiliz-Mısır güçleri tarafından ele geçirilene dek yaşamaya devam etmiştir. Ülke resmi olarak Mısır ve İngiltere tarafından müşterek olarak idare edilmiş görünse de asıl hâkimiyet İngiltere tarafından sağlanmış, siyasi yapı ve üst düzey yöneticiler İngiltere tarafından tayin edilmiştir.

Bağımsızlık Dönemi

İngiltere ve Mısır 1953 yılında Sudanlıların kendilerini idare etmeleri ve kendi geleceklerini tayin etmeleri, "*self-determinasyon*", için bir anlaşma akdetmişlerdir. Bağımsızlığa doğru geçiş dönemi 1954'te ülkenin ilk parlamentosunun kurulmasıyla başlamıştır. Sudan bağımsızlığını, İngiltere ve Mısır'ın muvafakatiyle, 1 Ocak 1956'da geçici bir anayasanın oluşturulmasıyla kazanmıştır. Bu anayasa güneyli liderler açısından iki önemli konuda sessiz kalmaktaydı; devletin laik veya İslamcı karakteri ile federal ya da bütün yapısı. Arapların yönetimi altındaki Hartum Hükümeti, güneylilere daha önceden vermiş olduğu federal bir yapının oluşturulması sözünden dönmüş ve sonucunda güneyli subaylarının ayaklanmasıyla 17 sene sürecek bir iç savaşın (1955–1972) patlak vermesine neden olmuştur.

Sudan, tarihinin çok uzun bir dönemini iç çatışmalar içinde geçirmiştir. Bağımsızlık sonrası, kültürel ve dini farklılıklar derinleşerek çatışmalar uzatılmış; böylece ülkenin ekonomik ve siyasi gelişmesi engellenmiş ve halkın temel yerleşme yerlerinden uzaklaşmasına neden olunmuştur. Kuzeyliler; Gayri-Müslimler, güneyliler ve dışlanmış batı ve doğuların muhalefetine aldırmaksızın, ülkeyi Arapçılık ve İslam çizgilerinde birleştirmek isteğiyle yönetmişlerdir. Bu idarenin sonuçlarından Sudan'ın komşuları da etkilenmiştir; sınır bölgeler mültecilere sığınak olmuş veya isyancıların üslerine ev sahipliği yapmıştır.

1958'de General İbrahim Abboud'un iktidara geçmesiyle, ülkenin güneyinde bir Araplaştırma ve İslamlaştırma politikası izlenmiştir. Bu politika-

¹ Bernhard Streck, *Sudan: Ansichten eines zerissenen Landes*, (Wuppertal: Hammer, 2007), 27.

lar güneyli muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Abboud hükümeti 1964'de devrilmiş ve geçici sivil bir yönetim ülke idaresini eline almıştır. Güneyli liderler ise bundan sonra iki gruba federal bir çözümü öngörenlerle ayrılma taraftarı olanlar olmak üzere bölünmüşlerdir.

1969'a kadar gruplaşma, ekonomik durgunluk ve etnik uyuşmazlıklar gibi sorunlara çözüm bulamaya çalışan ülke idaresi, kalıcı bir anayasanın oluşturulmasını beceremeyen birtakım hükümetler arasında el değiştirmiştir. Bu idareler "Arap" Müslümanlar tarafından yönetilmiş olmakla birlikte Araplaştırma ve İslamlaştırma gündemlerinde herhangi bir değişiklik yapmadan her türlü self-determinasyon fikrini de geri çevirmişlerdir.

Mayıs 1969'da, Albay Gaafar Muhammed Nimeri önderliğinde, komünist ve sosyalist subaylardan oluşan bir grup devlet idaresini ele geçirmiş ve bir ay sonrasında İslamcılık yerine sosyalizmi ilan ederek güney için bir otonomi politikası belirlemiştir. Bunun sonucunda, hükümetin komünist üyeleri Nimeri'yi bir darbeyle koltuğundan indirmeye çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Nimeri ise darbe girişiminin bir sonucu olarak büyük bir komünist avı başlatmış,² bu ise Sovyetler Birliği'nin Nimeri yönetiminden uzaklaşmasına ve hükümete verdiği desteği kesmesine neden olmuştur.

Müslüman partilerinden aldığı gücü de kaybetmiş olan Nimeri, artık komünist kesime de dayanamamaktaydı. Sağ ve solu kendisine düşmanlaştıran Nimeri, sınırlı gücünü artırmak için güneye yönelerek Sudan'ın düşman komşuları Etiyopya ve Uganda ile barış antlaşmaları imzaladı. Bu antlaşmalarda imza atanlar, diğerlerine karşı olan isyancı gruplara artık destek vermemeleri yönünde söz vermekteydiler. Akabinde güneyli isyancı gruplarla da 1972'de Addis Ababa'da bir antlaşma imzalayarak, güneye kısıtlı da olsa özerklik hakkı tanıdı. Bu çanalar sonucunda, Güney'den gelen destekle kendi rejimine karşı yapılan iki darbeyi önleyebilmiştir. Bu darbelerden biri Darfur ve Kordofan'ın batılı bölgelerinden gelen subaylar tarafından düzenlenmişti. Bu kişiler, güneye verilmiş olan özerklik hakkının aynısının kendi bölgelerine de verilmesini talep ediyorlardı.

Addis Ababa antlaşması ne laik ne de İslamcı kesimlerden destek görüyordu. Nimeri bu grupların destek vermemelerini güneyin olası bir destek-

2 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate Struggle*, (Maryland: Publishamerica, 2006), 76.

sizliğine karşı daha fazla önemsiyordu. Bundan dolayı tüm dini muhalefet gruplarının katılacağı bir milli uzlaşma politikası ilan etmişti. Bu partiler ise bir İslamcı devletin oluşumunu önleyecek herhangi bir anlaşmaya girmeye karşıydılar. Chevron'un 1979'da güneyde petrol bulması ise barışçıl bir anlaşmanın olasılığını tamamıyla yok etmişti.³ Kuzey'den gelen baskılar sonucunda, tasarlanan bir barış antlaşmasının kapsamında, güneye verilecek maddi özerklik maddeleri kaldırılmıştı. Nimeri, 1983'te güneye verilen hakları iptal etmiş, o bölgenin resmi dilini İngilizce'den Arapça'ya çevirmiş, güneydeki silahlı kuvvetler kontrolünü merkezi hükümete bağlamış ve bunun sonucunda da tek taraflı olarak 1972 barış antlaşmasını iptal etmiştir. Nimeri'nin bu hareketi güneyli askerlerin emir almayı reddederek ayaklanmasına ve Ocak 1983'te Sudan'da ikincikez iç savaşın başlamasına neden olmuştur.

İslamlaştırma politikasının bir parçası olarak Nimeri, Eylül 1983'te, Şariat hükümlerinin ceza kanununa alınmasını sağlamıştır. Bu, Müslüman gruplar arasında bile şaşkınlığa neden olmuştur.⁴ Hırsızlığa uzuv kesilmesi ve alkol tasarrufuna da kamçılama cezası gündelik hayatın bir parçası olmuş, bu hükümler Gayri-Müslim ve güneyliler için de geçerlilik kazanmıştı.

Nimeri, Nisan 1985'te bir yurtdışı gezisinde olduğu sırada, kötüye giden bir ekonomi, güneydeki savaş ve siyasi baskılar neticesinde ortaya çıkan popülist bir ayaklanma sonucunda devrilmiştir. General Suwar el-Dahab tarafından yönetilen geçici hükümetin ilk icraatı 1983 anayasasını iptal ederek Nimeri'nin Sudan Sosyalist Partisi'ni kapatmak olmuştur.

Nisan 1986'da yapılan seçimlerde sivil bir hükümet devlet işlerini eline almıştır. Bu Hükümet, güneyle bazı deneysel barış girişimlerinde bulunmuş, fakat güneyi İslami Hukuk'tan muaf tutma doğrultusunda yapılan tüm teklifler, Arap hâkimiyeti taraflarınca anında reddedilmiştir. 1989'da Tümgeneral Ömer el-Beşir liderliğindeki İslamcı bir askeri kesim darbe düzenleyerek Milli İslam Cephesi'ni kurmuştur. Yeni hükümetin İslamcı çizgisi kuzey-güney savaşının şiddetini artırmıştır.

1990'lı yıllarda batı ve doğulular Hartum yönetiminden daha da uzaklaşmaya başlamışlardır. Hartum'daki liderler, ülkenin Müslüman ve Gayri-

3 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 64.

4 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 66.

Müslim halkının ihtiyaçlarıyla gittikçe daha az ilgilenmeye başlamışlardır. Arap merkezden uzaklaşan bazı gruplar güneydeki “Sudan Halkı Özgürlük Hareketi/Ordusu - SHÖH/O”na (*Sudan People's Liberation Movement/Army – SPLM/A*) yakınlık göstermeye başlamışlar ve bazı durumlarda birlik içerisinde çatışmalara girmişlerdir.⁵

Beşir Hükümeti iç siyasi baskı yöntemlerini uluslararası İslamcı hareketiyle birleştirmekteydi. Cezayir'deki bazı İslamcı gruplar ve Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi desteklenmekteydi. Hartum bazı militan İslamcı gruplara da ev sahipliği yapmaktaydı; buna örnek olarak Usame Bin Ladin de bir süre Hartum'da kalmış, karşılığında terörist elebaşı ülkeye maddi destek vermiş, Hartum'dan kuzeye giden ve ülkenin o zamanki tek gerçek ana yolu bu para kaynağı ile yaptırılmıştı.⁶ Birleşmiş Milletler, 1996'da Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'a karşı düzenlenen suikast girişimiyle bağlantısı olduğuna dair kuvvetli şüphelerden dolayı Sudan'a yaptırımlar uygulamıştır.

Beşir Hükümeti'nin güneye yönelik politikası savaşı sürdürmek ve aynı zamanda kabile bölünmelerini öne sürerek oradaki liderler ve halkta kafa karışıklığı yaratmak yönündeydi. Bu politikanın sonucu olarak isyancılar Albay John Garang'ın liderliğinde birleştiler. Bu dönem boyunca isyancılar, Etiyopya, Eritre ve Uganda'dan destek almışlardır. Bu desteğin nedeni ise Beşir Hükümeti'nin “Pan-İslamcı” politikasının bu ülkelere karşı ayaklanan kökten İslamcı gruplara destek vermesinden ileri geliyordu.

1990'lı yıllarda Sudan'daki iç savaşın sonlandırılması için bölgesel birçok girişim olmuştur. 1993'ün başlarında Eritre, Etiyopya, Uganda ve Kenya, “Gelişim için Hükümetler Arası Otorite – GHAO” (*Intergovernmental Authority for Development – IGAD*) örgütünün himayesi altında Sudan için bir barış inisiyatifi başlatmışlardır da sonuçları karışık olmuştur. GHAO inisiyatifi, adil ve kapsamlı bir barış için gerekli maddeleri belirleyen “1994 Prensipler Deklarasyonu”nu – PD (*Declaration of Principles – DOP*) biçimlendirmiştir. Bu maddelerin başlıkları şu şekildedir: devletle din arası ilişki, güç paylaşımı, varlık paylaşımı ve güney için self-determinasyon hakkı. Sudan Hükümeti 1997'de SHÖO'ya karşı yürüttüğü büyük bir muharebeyi kaybedinceye kadar PD'yi imzalamamıştı. Sudan Hükümeti o sene içerisinde “İçten Barış” sloganı altında, bazı isyancı gruplarla çeşitli antlaşmalar

5 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 92.

6 Bernhard Streck, *Sudan: Ansichten eines...*, 16.

imzalandı. Ana isyancı gruplar ile hükümet arasındaki çatışmaları sonlandıran bu anlaşmalar arasında Hartum, Nuba Dağları ve Fashoda anlaşmaları sayılabilir. Silahları bırakan isyancı grup liderlerinin çoğu Hartum'a taşınmış ve orada da, ya merkezi hükümette bazı kısıtlı görevler üstlenmiş ya da SHÖO'ya karşı askeri harekâtlarda hükümetle işbirliğine girmişler. Bu üç anlaşma, GHAO inisiyatifi paralel maddelere sahip olmakla beraber güneye bir dereceye kadar özerklik ve self-determinasyon hakkı tanımaktaydılar.

İç Savaşın Sonlandırılması

Temmuz 2002'de Sudan Hükümeti ile SHÖH/O arasında, devlet ile dinin rolü ve Güney Sudan'ın self-determinasyon hakkına ilişkin tarihî bir antlaşma imzalandı. Machakos Protokolü olarak bilinen bu anlaşma, GHAO tarafından teşvik edilmiş ilk tur görüşmelerinin yapıldığı Kenya'daki bir şehrin ismini taşımaktaydı. Bu girişim Kenyalı emekli General Lazaro Sumbeiywo'un arabuluculuk rolüyle yapılmıştır. Barış görüşmeleri 2003'te de devam etmiştir.

19 Kasım 2004'de Sudan Hükümeti ile SHÖH/O, Kenya'nın başkenti Nairobi'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) olağanüstü toplantısı sırasında –bu kurulun New York dışındaki beşinci toplantısı– 31 Aralık 2004'de kapsamlı bir barış anlaşması biçimlendireceklerine dair bir bildirge yayınladılar. BMGK'nın bu oturumunda kurul, Sudan Hükümeti'nin ve SHÖH/O'nun 2004'ün sonuna kadar bir anlaşmaya varma gayretlerini olumlu karşıladığına ve uluslararası toplumun Sudan halkını kapsamlı bir barış anlaşmasını yürürlüğe sokmasına ilişkin destekleyeceğine dair, 1574 sayılı kararı oy birliğiyle kabul etti. Bu karar aynı zamanda, 2003'ten beri Darfur bölgesinde Sudan Hükümeti ile, Sudan Özgürlük Hareketi/Ordu-su – SÖH/O (*Sudan Liberation Movement/Army – SLM/A*) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi – AEH (*Justice and Equality Movement – JEM*) örgütleri arasında süren çatışmalara son verilmesini talep etmekteydi.

Sudan Hükümeti ile SHÖH/O, BMGK karşısında buldukları taahhüdü yerine getirerek, kapsamlı barış antlaşmasının son maddelerini de 31 Aralık 2004'de kararlaştırmışlardır. Taraflar, 9 Ocak 2005'te Kapsamlı Barış Antlaşması'nı – KBA (*Comprehensive Peace Agreement – CPA*) imzalamışlardır.

Kapsamlı Barış Anlaşması

KBA sayesinde bir milli birlik hükümeti ve geçici bir Güney Sudan Hükümeti kurulmuş, taraflar arasında varlık, güç paylaşımı ve de güvenlik düzenlemeleri uygulamaya konulmuştur. Tarihi anlaşma; ateşkes yapılmasını, askeri birliklerin Güney Sudan'dan çekilmesini ve mültecilerin evlerine dönmelerini sağlamıştır. KBA aynı zamanda, maddelerinin çoğunun hayata geçirileceği altı senelik bir dönem sonunda, her seviyede –cumhurbaşkanlık, vali ve milli ile eyalet yasama– seçimlerin yapılmasını öngörmektedir.

9 Temmuz 2005'te, Ömer el-Beşir Cumhurbaşkanlığa, SHÖH/O lideri John Garang ise birinci Başkan Yardımcılığı'na getirilmiş, hemen akabinde de yeni geçici milli anayasa yürürlüğe koyulmuştur. Bu anayasa Sudan Devleti'ni "demokratik, adem-i merkezîyetçi, çok kültürlü, çok etnikli, çok dinli ve çok dilli" olarak tarif etmektedir.

30 Temmuz 2005'te, Başkan Yardımcılık görevini henüz bir ay bile sürdürememiş olan SHÖH/O lideri John Garang bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir. SHÖH yönetimi zaman kaybetmeden Garang'ın yardımcısı olan Savla Kiir'i, boşalan Başkan Yardımcılığı görevine getirmiştir. Kiir şu an, KBA'da taahhüt edildiği gibi, Güney Sudan Hükümeti'nin Başkanlığı ve SHÖO'nun Başkomutanlık görevlerini yürütmektedir.

Şu ana dek yeni milli kanunların hazırlanması, bakanlar kurulu üyelerinin yeniden seçilmesi, Güney Sudan Hükümeti'nin kurulması, Güney Sudan Anayasası'nın imzalanması, yeni eyalet valilerin seçilmesi ve eyalet yasalarının kabul edilmesi KBA'nın dâhilinde yerine getirilmiş maddelerdir.

KBA'da öngörülmüş yeni komisyonlar da hâlihazırda kurulmuş olup bunların arasında Tahakkuk ve Değerlendirme, Milli Petrol, Mali Tahsis ve Değerlendirme ile Kuzey-Güney Sınır Komisyonları sayılabilir. KBA'nın güvenlik düzenlemeleri kapsamında Siyasi Ateşkes Komisyonu, Müşterek Savunma Kurulu ve Müşterek Askeri Ateşkes Komisyonu da kurulmuştur. Milli Nüfus Sayım Konseyi'nin kurulmasıyla da, 2009 yılında yapılması planlanan ulusal seçimlere hazırlık olması için Şubat 2008'de bir genel nüfus sayımının yapılması öngörülmektedir. KBA'nın en önemli maddelerinden biri de 2011'de altı senelik geçici bir dönem sonrasında Güney'in ayrılıp ayrılmamasını belirleyecek bir referandumun düzenlenmesidir.

9 Ocak 2007'de KBA'nın ikinci yıldönümü Juba'da kutlandı. Kutlamalar

esnasında Cumhurbaşkanı Beşir ile Başkan Yardımcısı Kiir arasında, antlaşmanın uygulamaya konulmasında oluşan gecikmelerden dolayı karşılıklı suçlamalar yaşandı. Kiir, etkinliklerde yaptığı konuşmada KBA'nın modern Sudan tarihinin en önemli gelişmesi olduğunu söyleyerek, barış yolunda herhangi bir sapmanın olmayacağını taahhüt etmiştir.

Son iki senede birçok gelişme kaydedilmiş olsa da, KBA'nın önemli bazı koşullarının uygulanmasında yaşanan karışıklıklar Milli Kongre Partisi – MKP (*National Congress Party – NCP*) ile SHÖH arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur. Ekim 2007'den beri kuzey-güney sınırının çizilememesi, bazı güvenlik koşullarında ve petrol gelirlerinin kuzey-güney arasında dağılımı ile ilgili konularda gelişme kaydedilememesi, KBA'nın zayıflamasına yol açmıştır. KBA'nın yeniden tam gücüne kavuşmasını sağlamanın Sudan'da barışın sürdürülebilmesi için bir şart olduğu fikri uluslararası toplumda genel kabul görmektedir.

Darfur Krizi

2003'te, kuzey-güney arasındaki tarihî antlaşmanın sağlandığı sırada, özellikle Arap olmayan sivillere karşı saldırı haberleri duyulmaya başlandı. Son derece dışlanmış olan Batı Sudan'ın Darfur bölgesinde iki isyancı grubunun –SÖH/O ve AEH– önderliğinde bir ayaklanma başlamıştı. Bu iki isyancı grup, Araplaştırılmamış Siyahî Müslüman çiftçileri temsil etmektedir. Sudan Hükümeti, ayaklanmayı bastırmak amacıyla “Cancavid” olarak bilinen bölgedeki kabilelere ve milislere silah takviyesi ve destek vermektedir. Cancavidler genellikle sığır, deve ve diğer çiftlik hayvanlarını besleyen Arap siyahî Müslümanlardan oluşmaktadır. Cancavid birlikleri genelde Hükümet'ten doğrudan destek alarak baskınlarında ve çatışmalarda binlerce kişiyi öldürmüş, tahminlere göre de 2 milyon sivil yerlerinden etmiş (internally displaced) ve 234.000 kişinin Çad'a kaçmasına neden olmuştur.

9 Eylül 2004'de ABD Dışişleri Bakanı Colin L. Powell, Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda “Darfur'da soykırım işlenmiştir ve bunun sorumlusu Sudan Hükümeti'yle Cancavidlerdir – ve soykırım halen işlenebilir”⁷ şeklinde bir açıklama yapmıştır. ABD Başkanı Bush da Temmuz 2005'te Darfur ile ilgili benzer bir açıklama yaparak, olayların “kesinlikle soykı-

7 US State Department, *Testimony of State Secretary Colin L. Powell before the Senate Foreign Relations Committee*, 9 Eylül, 2004, <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/36042.htm>, (28 Aralık, 2007).

rım” olduğunu söylemiştir.⁸ Her şeye rağmen, Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu’nun Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne verdiği 25 Ocak 2005 tarihli raporun⁹ “Soykırım İşlenmiş midir?” başlıklı bölümü, “Komisyon, Sudan Hükümeti’nin soykırım yönünde bir politika izlemediği sonucuna varmıştır.” cümlesi ile başlamaktadır. Soykırım için gerekli olan *actus reus* , yani suçun maddi unsurunun var olduğunu, fakat soykırım suçunun oluşması için gerekli olan *mens rea*, yani suçun manevi unsurunun mevcut olmadığı ifade edilmektedir. Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu’nun yanı sıra, Uluslararası Ceza Divanı – UCD (*International Criminal Court – ICC*) da şu ana dek kimseyi soykırım suçunu işlemekten dolayı aramamaktadır.¹⁰

8 Aralık 2004’de Çad’ın N’Djamena kentinde Darfur krizinde birbiriyle savaşan hükümet ve bazı isyancı gruplar arasında bir ateşkes antlaşması imzalanmıştı. Bu tarafların antlaşmaya uymasını gözlemleyecek Afrika Birliği Askeri Misyonu’nun varlığı da çatışmaların devam etmesini önleyememiştir. SÖH/O ve AEH, Sudan Hükümeti’yle 9 Kasım 2004’de, Afrika Birliği’nin himayesi altında müzakerelerde bulunmuş, sonuç olarak insani ve güvenlik durumunu irdeleyen ek protokoller ortaya çıkmıştır. Daha önceki anlaşmalar gibi bunlar da taraflarca ihlal edilmiştir. Taraflar arasındaki müzakereler 10 Haziran 2005’te Nijerya’nın Abuja kentinde tekrar başlatılmış ve 6 Temmuz’da bir Prensipler Bildirgesi’nin imzalanmasıyla sonuçlandırılmıştır. Akabinde, 2005 sonbaharı ve 2006 kışı başında güç ve varlık paylaşımı ile güvenlik düzenlemeleriyle ilgili görüşmeler yapılmıştır. Bu müzakereler SÖH/O liderliğinin bir grubu tarafından zorlaştırılmıştır.

Afrika Birliği, BMGK’nın ve uluslararası toplumun desteğiyle, Ekim 2004’de bölgeye daha büyük bir gözlemci birliği yerleştirmeye başlamıştır. BMGK, Sudan Hükümeti’nin Cancavid’leri dizginlemesi, sivil halkı koruması, krize karşı siyasi bir çözümü tercih etmesi ve Afrika Birliği’nin genişletilmiş misyonunun gereksinimini tanınması için üç karar (1556, 1564 ve 1574) çıkardı.

BMGK’nın Mart 2005’te kabul ettiği bu kararlar dizisi, uluslararası toplu-

8 The White House, *President Discusses G8 Summit, Progress in Africa*, 30 Haziran, 2005, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/06/20050630.html> , (28 Aralık, 2007).

9 International Commission of Inquiry on Darfur Report to the United Nations Secretary General, (25 Ocak, 2005), International Commission of Inquiry on Darfur, Geneva.

10 Roberta Cohen, *Darfur Debated*, www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR29/55-57.pdf , (25 Aralık, 2007).

mun Sudan'da devam eden çatışmalarla ilgili kaygılarını ortaya koymuştur. BMGK'nın 1590 sayılı kararıyla BM Sudan Misyonu (UNMIS) başlangıçta altı aylık bir süre için kurulmuştur. Gücün 10.000 askeri personel ve 715 sivil polisten oluşması kabul edilmiştir. Kararda aynı zamanda UNMIS'in Afrika Birliği Sudan Misyonu'yla (AMIS) Darfur'da barışın sağlanması, kuzey-güney sorunuyla ilgili olan KBA'nın uygulanmasına destek verilmesi, mültecilerin evlerine gönüllü olarak dönmelerinin sağlanması, insani yardımlara katkıda bulunulması ve insan haklarının korunması için koordineli olarak çalışmaları talep edilmektedir. Karar UNMIS ve AMIS'in görev yapısı dışında, Sudan Hükümeti'ne ve isyancılara Abuja Müzakereleri'ne devam etmeleri yönünde çağrıda bulunarak, Darfur Krizi'nin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılmasını ve insani yardım ve barış gücünün ülkeye girmesini hedeflemektedir.¹¹

1591 sayılı karar ise, Sudan Hükümeti'ni ve isyancıları, daha önce kabul edilmiş BMGK kararlarına uymamalarından ve ateşkes ihlalleri ile insan haklarına tecavüzlerde bulunmalarından dolayı eleştirmektedir. 1590 sayılı karar gibi, bu karar da tarafların Abuja Müzakereleri'ne devam etmeleri yönünde çağrıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, barış sürecine mani olmak isteyenlerin seyahat etmelerini engelleyecek ve varlıklarına el koyacak bir gözlemci kurulu da oluşturmaktadır. Karar, buna ek olarak Sudan Hükümeti'nin Darfur'a yaptığı askeri uçuşları kesmesini talep etmektedir. BMGK'nın 31 Mart 2005'de kabul ettiği 1593 sayılı kararda da, 1 Temmuz 2002'den itibaren olmak üzere Darfur'daki durumu Uluslararası Ceza Divanı'nın dikkatine getirmekte ve Darfur Krizi'ne taraf olan tüm grupların UCD ile işbirliğine girmesini talep etmektedir.

UCD Başkanlığı Nisan 2005'de Darfur'daki durumu, Divan Mevzuatı'nın 46. maddesine uygun bulduğuna dair karar vermiş, 1 Haziran 2005'de de Savcı, Divan'a, Divan Statüsü'nün 53. maddesi ve Divan'ın Usul ve Delil Yönetmeliği'nin (*Rules of Procedure and Evidence*) 104. tüzüğüne uygun olarak Darfur'da bir soruşturma başlatılmasına ilişkin bilgi vermiştir. Savcı 27 Nisan 2007'de madde 58(7) uyarınca, eski Sudan İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Ahmed Mohammed Harun ile Cancavid'lerin Komutanı Ali Kushayb hakkında bir tutuklama emri yayınlamıştır.¹² Her iki şahıs da 19 Eylül 2007

11 UN Security Council Resolution, 1590 (2005), 24 Mart, 2005, S/Res/1590 (2005).

12 "Situation in Darfur, In the Case of the Prosecutor v. Ahmad Muhammad Harun and Ali Muhammad Al Abd-Al-Rahman, 27 Nisan, 2007," International Criminal Court, ICC-02/05-01/07.

tarihinden beri savaş ve insanlığa karşı suç işlemekten dolayı, Interpol'in kırmızı bülteni ile aranmaktadır. Kushayb Sudan güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmış ancak 1 Ekim 2007 tarihinde kanıt yetersizliğinden dolayı serbest bırakılmışken, Harun ile ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir.¹³

Afrika Birliği'nin ve uluslararası toplumunun baskısı sonucu, 5 Mayıs 2006'da SÖH/O'nun Mini Minawi tarafından yönetilen grubu (SÖO/MM) ile Hükümet arasında Abuja'da Darfur Barış Antlaşması (DBA) imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra çatışmalar, anlaşmaya taraf olmak istemeyen isyancı gruplar yüzünden ne yazık ki daha da şiddetlenmiştir. Ağustos 2006'da, Hükümet güçleri Kuzey Darfur'a yönelik genel bir taarruz başlatmış, bunun üzerine BMGK da 1706 sayılı kararı kabul ederek, AMIS'in daha güçlü bir BM barış gücüne dönüştürülmesine izin vermiştir.¹⁴

BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile Afrika Birliği Komisyon Başkanı Alpha Oumar Konare'nin girişimleriyle, Sudan'ın BM gücüne karşı muhalefeti ortadan kaldırmak amacıyla, 16 Kasım 2006'da bazı kilit Afrikalı ve Arap uluslararası görevlilerle Addis Ababa şehrinde bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Sudan Hükümeti'yle yapılan antlaşmaya göre AMIS, BM tarafından üç safhada güçlendirilecekti – hafif, ağır ve Afrika Birliği/BM müşterek destek operasyonu. 30 Kasım'da da Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi Addis Ababa'dan alınan sonuçları benimsemiştir.

Uluslararası toplum 2007'de, Darfur ile ilgili olarak DBA'yı imzalamayan isyancı gruplarla görüşmelerin devam ettirilmesinin ve sonucunda DBA'nın imzalamasının gerekliliğine odaklandı. DBA'nın tüm taraflarca imzalanması halinde, Afrika Birliği/BM müşterek birliğinin yapılandırılması için son planlar da hazırlanabilir ve bu birliğin görevine başlaması sağlanabilirdi. BMGK'un 31 Temmuz 2007 tarihli 1769 sayılı kararı, Afrika Birliği/BM müşterek birliğinin Darfur'da görevine başlamasına ilişkin yetkiyi vermekte ve aynı zamanda birliğin Afrikalı ülkelerin askerleriyle kurulacağını belirtmektedir.¹⁵ BM Afrika Darfur Misyonu'nun (UNAMID) görevi en geç 31 Aralık 2007'de AMIS'den devralacağı da bu kararda belirtilmektedir. BMGK 1769 sayılı kararda belirtildiği gibi UNAMID görevi devraldı, fa-

13 Trial Watch, <http://www.trial-ch.org/en/home.html> , (29 Aralık 2007).

14 UN Security Council Resolution, 1706 (2006), 31 Ağustos, 2006, S/Res/1706 (2006).

15 UN Security Council Resolution, 1706...

kat henüz mevcut 9.000 civarındaki Afrika Birliği personelinin öngörülen 26.000 kişilik güce ulaşması daha zaman alacaktır.

BMGK'nın 1769 sayılı kararının kabulünden sonra, 3–5 Ağustos 2007 tarihinde BM ve Afrika Birliği yetkilileri ile Darfur'daki isyancı grupların heyetleriyle Tanzanya'nın Arusha kentinde bir konferans yapıldı. Barış görüşmelerini hazırlamak amacıyla düzenlenmiş olan bu konferansa isyancı grupların siyasi ve askeri liderleri de çağrılmıştır. Sonuç olarak barış görüşmelerinin 27 Ekim 2007 tarihinde yapılması öngörülmüştür.

Darfur'da Son Durum

Darfur Krizi 2007 senesinde esaslı bir değişime uğramış olsa da, ne yazık ki bu değişim olumlu yönde gelişmemektedir. Her ne kadar en çalkantılı dönem olan 2003–2004 yıllarına göre ölü sayısı daha az olsa da, kriz bir dönüşüme uğramış, taraflar aralarında ayrılmış ve çatışmalar ikiye katlamıştır. Halen Darfur'da şiddet çoğalıyor, insani yardımlar ise azalıyor, uluslararası barış gücü etkili değil ve siyasi bir çözüm çok uzaklardadır. 27 Ekim 2007'de Libya'nın Sirte kentinde başlayan barış görüşmeleri büyük açılış töreninden sonra müzakerelere geçilmeden sona erdi. Afrika Birliği ve BM'nin sürdürdükleri strateji, mevcut durumla baş etmekte yetersiz kaldığından gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Mayıs 2006 tarihli Darfur Barış Antlaşması (DBA), kapsamının kısıtlı ve katılımcı grupların az olması nedeniyle başarısız olmuştur. Antlaşmayı imzalayan hükümet ve birkaç isyancı grup barış sürecine zarar verdiler. Hartum'da iktidar olan Milli Kongre Partisi (MKP), Darfur'a yönelik zararlı bir politika izlemekte ve Kuzey-Güney savaşını sonlandıran Kapsamlı Barış Antlaşması'nın (KBA) gereğini yerine getirmemektedir. Hartum'un amacı barışı sağlamak değil, 2009'daki seçimleri kazanabilmektir. MKP, güçlü bir muhalefetin ortaya çıkamaması için Darfur'daki kargaşanın devam etmesini istemekte, aynı zamanda da müttefiklerini "temizlenmiş" bölgelere yerleştirip, Cancavid milislerini silahsızlandırmak yerine resmi güvenlik yapılarına entegre etmektedir. Bunun sonucunda ise BMGK'nın kararlarını ihlal etmektedir.

DBA'yı imzalayan SÖO'nun Minni Minawi grubu (SÖO/MM); antlaşmaya

rağmen sivillere, insani yardım kuruluşlarına, Afrika Birliği personeline ve bazı mülteci kamplarına çeşitli saldırılar düzenlemiştir.¹⁶ Hükümet, eşitlik durumunun “hevesli destekçileri” olan SÖO/MM’nin liderlerine toprak ve devlet görevleri vermektedir, ama yeni müzakerelerdeki rolleri belirlenmediğinden dolayı bu kişiler potansiyel bir engelci kuvvet de oluşturabilirler. DBA’yı imzalamayan isyancı gruplar aralarında bölünmüş olup, henüz yeni yeni birleşme gayreti göstermektedirler. Çoğu, müzakereleri boykot ederek çarpışmaların şiddetlenmesini sağlamışlardır. Aralarında bölündükçe, siyasi güçleri de azalmakta ve adlarına konuştukları insanları temsil edemez hale gelmekte ki, MKP’nin hedefi de zaten bu yöndedir.

Mülteci kamplarındaki şiddet gittikçe artmaktadır, kamp sakinleri krizin oyuncularını tarafından manipüle edilmektedirler. Hartum yönetimi mültecilerin güvenli olmayan bölgelere dönmelerini istemektedir. Araplar arası çekişme, krizi daha da körüklemektedir. Arap grupların bazıları, BM / Afrika Birliği barış gücü (UNAMID) göreve başlamadan evvel toprak taleplerini saldırılarla daha da güçlendirmeye çalıştı. Bu durum, MKP’nin Arap kabilelerin uzun vadeli çıkarlarını korumayacağına anlaşılmasına ve sonuç olarak da bu kabilelerin çatışmalara girerek artık kendi kendilerini korumalarına neden olmuştur. Şu an, bir Arap ayaklanma tehlikesi de oluşmaktadır. Ayaklanacak olan Arap isyancıları muhtemelen Arap olmayan gruplarla işbirliğine gireceklerdir. Çatışmalar Kordofan bölgesine de taşmaya başlamıştır.

BM kaynaklarına göre, Darfur Krizi esnasında en az 200.000 kişinin öldüğü ve 2 milyondan fazla kişinin de yerlerinden edildiği tahmin edilmektedir.¹⁷

Sonuç

Sudan’daki son dönem gelişmelerine baktığımızda iki kriz alanı görmekteyiz. Biri Hükümet’in ülkenin güneyi ile uzun süren iç savaşı, diğeri Darfur Krizi. Bu iki krizden biri –Kuzey-Güney çatışması- çözülmüş gibi gözükse de, özellikle 2007’deki gelişmelere bakıldığında aslında gerçeğin pek de öyle olmadığı anlaşılmaktadır.

16 Amnesty International, *Darfur: Korma: Yet more attacks on civilians*, [http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/\\$File/AFR5402606.pdf](http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/$File/AFR5402606.pdf), (28 Aralık 2007).

17 UN News Center, *UN estimates 2 million Sudanese in Darfur area now affected by conflict*, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10758&Cr=sudan&Cr1>, (29 Aralık, 2007).

Kuzey-Güney arasındaki çatışmalar durmuş, SHÖH/O'nun liderleri Hükümet'te yer edinmiş Güneye bazı haklar verilmiştir. Ancak satır araları okunduğunda Hükümet'in Güneyi sakin tutma çabasında olduğu izlenimi mevcuttur. Muhtemeldir ki, bu sakinlik 2011'de planlanan referandumda bozulacak. Bunun ilk belirtileri şimdiden görülmektedir; KBA imzalandığından beri Hükümet tarafından bazı tutarsızlıklar sergilenmekte, yanılıcı bir tutum ile KBA'nın uygulanması geciktirilmektedir.

Yeni durum, Darfur Krizi'ne taraf olan tüm "oyuncuları" ve bölge halkını –ve tabii ki en çok zarar gören kadınları ve çocukları– kapsamı için, barış görüşmelerine katılımın arttırılması ve konuların genişletilmesi gerektiğini gösteriyor. Daha geniş ve temsil gücü fazla olan seslerin müzakerelere dahil edilmeleri, MKP ve bazı isyancı gruplar aleyhine olan dengeleri eşitlemekte yardımcı olacaktır. Toprak talepleri ve kullanım hakkı ile bölgesel yönetimin yenilenmesi gibi konular DBA'da hiç geçmemektedir; ama asıl bu konular krizin halk seviyesindeki nedenlerini oluşturmaktadır. Bu konular müzakerelerden sonra yapılması beklenen Darfur-Darfur diyaloguna bırakılmıştı. Yeni ve çok daha kapsamlı ve katılımlı bir anlaşma olacak ise, bunların yeni müzakerelerin önemli konularını teşkil etmesi gerekmektedir.

Görünüşe göre, UNAMID'in öngörülen tam gücüyle 2008'in ortalarından önce göreve başlaması zor bir ihtimaldir. Durum böyleyken, bölgede bulunan barış gücüne -eski AMIS, şu anki UNAMID- tedarik edilmesi söz verilen yardımlar en kısa sürede sağlanmalıdır ki, bölgede daha etkin bir rol oynayabilsin. UNAMID'in Darfur'da tam gücü ile etkili olabilmesi için selefi AMIS'in döneminde yaptığı yanlışlardan ders çıkartması ve bunların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri zamanında alması şarttır. Örneğin UNAMID; sivilleri korumakta daha etkili olmalı ve ateşkes ihlallerine daha hızlı cevap verebilmelidir. Aynı zamanda UNAMID yönetimi barış görüşmelerine etkin olarak katılmalı ve yapabilecekleri oranda destek sözü vermelidir, daha fazlasını değil. Uluslararası toplum, AMIS'e nazaran UNAMID'e daha fazla destek vermelidir.

Sudan tablosu bu yazının gösterdiği şekliyle ne yazık ki pek iç açıcı bir durum sergilemiyor. Sürekli çatışmalar içerisinde "sürünüp" giden bu ülkenin halkı, çok kültürlü yapısını zenginlik olarak kabul etmesi gerekirken kendine sorun etmiş durumdadır. Ülkenin zengin yeraltı kaynakları (özellikle petrol) ve verimli tarım alanları hem kendisini hem de çevre ülkeleri doyurabilecek düzeydedir. Bazı Arap ülkelerinde yeni doğmuş çocuklara söyle-

nen bir ninnide şu söz geçmektedir; “Sudan çok büyük ve çok bereketlidir; tüm Arap dünyasını doyurabilir”. Lakin süreklilik arz eden menfaat ilişkileri, zenginliklerin doğru paylaşımını ve böylece ülkenin gelişimini engellemektedir.

Bağımsızlığından beri, Sudan’da yönetimi eline alan hükümetler hep kendi faydalarını gözetmişlerdir. Etnik farklılıklar nedeniyle bir grubun diğerini bastırmasını engellenmeli, birlik ve beraberlik tablosu çizilerek sorunların kökü kazınmalıdır.

Kaynakça

Amnesty International, “Darfur: Korma: Yet more attacks on civilians”. [http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/\\$File/AFR5402606.pdf](http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/$File/AFR5402606.pdf)

Chan, Hoth Giw, ve Zuor, Rieng Yer. *South Sudan: A Legitimate Struggle*. Maryland: Publishamerica, 2006.

Cohen, Roberta. “Darfur Debated”. www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR29/55-57.pdf

Collins, Robert O. “Sudan.” *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity Vol.2*, 1002-1009. Sydney: MacMillan, 2004.

Crisis Group. “Sudan.” <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3060&l=1>

Ratnesar, Bu Romesh. “Situation in Darfur.” *War Crimes Prosecution Watch*. <http://www.publicinternationallaw.org/warcrimeswatch/index.html>

“Report to the United Nations Secretary General, 25 Ocak, 2005”. International Commission of Inquiry on Darfur, Geneva.

“Situation in Darfur, In the Case of the Prosecutor v. Ahmad Muhammad Harun and Ali Muhammad Al Abd-Al-Rahman, 27 Nisan, 2007,” International Criminal Court, ICC-02/05-01/07.

Streck, Bernhard. *Sudan: Ansichten eines zerissenen Landes*. Wuppertal: Hammer, 2007.

: Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne

The White House, "President Discusses G8 Summit, Progress in Africa, 30 Haziran, 2005". <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/06/20050630.html>

Trial Watch. <http://www.trial-ch.org/en/home.html>

UN News Center. "UN estimates 2 million Sudanese in Darfur area now affected by conflict". <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10758&Cr=sudan&Cr1>

UN Security Council Resolution 1590 (2005), 24 Mart, 2005, S/Res/1590 (2005).

UN Security Council Resolution 1706 (2006), 31 Ağustos, 2006, S/Res/1706 (2006).

US State Department. "Testimony of State Secretary Colin L. Powell before the Senate Foreign Relations Committee, 9 Eylül, 2004". <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/36042.htm>

